

T.C
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKUNDA SÜRGÜN CEZASI
VE OSMANLI DÖNEMİ UYGULAMASI

Yüksek Lisans Tezi

Ahmet OKTAR

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GAYRETLİ

Erzincan/2018

TEZ BİLDİRİMİ

“İslam Hukukunda Sürgün Cezası ve Osmanlı Dönemi Uygulaması” isimli **Yüksek Lisans** tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Ahmet OKTAR

TEZ KABUL TUTANAĞI

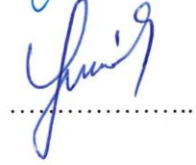
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu alışma, Temel İřlám Bilimleri Anabilim Dalının Temel İřlám Bilimleri Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman / Jüri : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GAYRETLİ

Jüri : Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz FİDAN

Jüri : Dr. Öğr. Üyesi Mücahit ÇOLAK

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ	I
TEZ KABUL TUTANAĞI.....	II
İÇİNDEKİLER	III
ÖZET	V
ABSTRACT	VII
KISALTMALAR.....	IX
ÖNSÖZ	XI
GİRİŞ	1
1. İslam Ceza Hukukunun Genel Yapısı, Suç ve Cezaların Tasnifi	1
2. Genel Olarak Sürgün Cezasının Tarihi Seyri	2

I. BÖLÜM

İSLAM CEZA HUKUKUNDA SÜRGÜN

1. Sürgün Kavramının Tanımı	6
2. Naslarda Sürgün Cezası	7
3. Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidin Döneminde Sürgün Cezası.....	10
4. Sürgün Cezasının Öngörüldüğü Suçlar ve Şartları	14
4.1. Yol Kesme-Hirâbe, İsyân-Bağy	14
4.2.Zina.....	17
4.3. Hırsızlık-Sirkat	21
4.4. İçki İçmek (Hamr).....	24
4.5.Ahlaka Aykırı Hareketlerde Bulunmak.....	26

II. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNDE SÜRGÜN

1. GENEL OLARAK.....	28
2. OSMANLI'DA SÜRGÜN UYGULAMASININ AMAÇLARI.....	29
2.1. Nüfus Politikası Olarak İskan Amaçlı Sürgün	30
2.2. Cezalandırma Amacıyla Sürgünler	32
3. OSMANLI HUKUKUNUN YAPISI VE SÜRGÜN CEZASI	34
3.1. Klasik Dönem Osmanlı Hukuku'nun Yapısı: Şer'i Hukuk-Örfi Hukuk Ayırımı	34
3.2. Örfi Hukukta Sürgün Cezası.....	36
3.2.1. I.Selim Kanunnamesi	38
3.2.2. Fatih Kanunnamesi.....	39
3.2.3. II.Bayezid Kanunnamesi	39
3.2.4. I.Süleyman Dönemi Kanunnameleri	40
3.3. Şer'i Hukukun Temel Kaynakları	40
3.3.1. Fıkıh kitapları	41
3.3.2. Fetva Mecmuaları.....	42
3.4. Tanzimat Dönemi Osmanlı Hukuku ve Sürgün Cezası	43

3.4.1. 1256(1840) Tarihli Ceza Kanunu	47
3.4.2. 1267 (1851) Tarihli Kanun-ı Cedid	48
3.4.3. 1274 (1858) Tarihli Ceza Kanunu	48

III. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNDE SÜRGÜN CEZASI UYGULAMALARI

1. SUÇ TÜRLERİNE GÖRE SÜRGÜN CEZALARI	51
1.1. Adi Suçlara Verilen Sürgün Cezaları	51
1.1.1. Kız Kaçırma	51
1.2. Yüz Kızırtıcı Suçlara Verilen Sürgün Cezaları	53
1.2.1. Zina, Fuhuş, Fiil-i Şeni ve Umumhanecilik	53
1.2.2. Hırsızlık	58
1.2.3. Rüşvet, Sahtekarlık	59
1.2.4. Yalan Şahitlik-İftira	62
1.2.5. Edebe Aykırı Mektup- Arzuhal Yapmak	63
1.3. Siyasi Suçlara Verilen Sürgün Cezaları	64
1.3.1. Eşkıyalık Hareketlerine Katılmak	64
1.3.2. Asayiş Bozmak, Emre İtaatsizlik, Tehdit ve Küfür	67
1.4. İdari Suçlara Verilen Sürgün Cezaları	69
1.4.1. Üst Düzey Devlet Görevlilerine Verilen Sürgün Cezaları	69
1.4.2. Diğer Devlet Görevlilerinin Sürgün Edilmesi	70
SONUÇ	72
KAYNAKÇA	74

İSLAM HUKUKUNDA SÜRGÜN CEZASI VE OSMANLI DÖNEMİ UYGULAMASI

Ahmet OKTAR

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2018

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GAYRETLİ

ÖZET

Sürgün kelimesi akla gelen ilk manasıyla, ilk insan kadar tarihi seyri olan bir kavramdır. Lakin farklı kavramlarla ilişkilendirildiğinde daha geniş manaları da ihtiva eder. Bu açıdan 21. yüzyılda bile kendisinden söz ettirmektedir.

Tarih boyunca sürgünün nasıl ve ne şekilde uygulandığı gerçekten merak konusudur. Fakat bu konuyu aydınlatacak yeteri kadar çalışma bulunmamaktadır. Bu sebeple konumuzu seçmemizdeki faktörlerden biri de budur.

Çalışmamızda tarih boyunca sürgünü kısmen ele aldık. Osmanlı Devleti'nde sürgün ve sürgünün ne şekilde uygulandığını, sürgün-iskan ilişkisini anlatıp bu duruma dikkat çektik. Osmanlı Devleti'nin hukuk yapısını, İslam hukuku bağlamında açıklayıp; Osmanlı'da hukuksal olarak sürgünleri de ele alıp, 18. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde hukuksal olarak sürgünlere ağırlık verdik.

İlk olarak sürgün kavramının farklı anlamlarını ele aldık. Bu bağlamda nasları nazara alıp İslam hukukunda sürgünü inceledik. Osmanlı Devleti hukuk yapısını da açıkladıktan sonra, Osmanlı Devleti'nde cezai müeyyide olarak sürgünlere geçtik.

Tarih boyunca sürgün ve sürgüne sebep olan suçları genel-yüzeysel olarak ele aldık. Daha sonra Osmanlı Devleti'nde cezai müeyyide olarak sürgünleri, Mukayeseli İslam Hukuku ve Osmanlı hukuku ile birlikte ele alıp bir arada sunduk. Tarih boyunca sürgünün mahiyeti ve cezai müeyyide olarak sürgün cezasının uygulaması hakkında toplu bir bilgi sunduk.

Çalışmamızda öncelikle İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an'ı Kerim ve sünnete başvurduk. Sahabe ve Hulefa-i raşidinin uygulamalarından da faydalandık. Konuyla ilgili yerli ve yabancı kaynaklardan, İslam hukuku klasik kaynaklarından, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda bulunan vesikalardan, padişah fermanlarından, şeyhülislamlara ait fetva mecmualarından ve Osmanlı kadı sicillerinden istifade ettik.

Anahtar Kelimeler: Sürgün, iskan, suç, ceza, şer'i-örfi hukuk.

**EXILE PUNISHMENT IN ISLAMIC LAW
AND OTTOMAN PERIOD APPLICATION**

Ahmet OKTAR

Erzincan Binali Yıldırım University, Institute of Social Sciences

Department of Basic Islamic Science

Master Thesis, June 2018

Advisor: Assist. Assoc. Dr. Mehmet GAYRETLİ

ABSTRACT

Exile, with the first meaning which comes to mind, is a concept that has a history as much old as the first human has. But, when associated with different concepts, it also includes wider meanings. In this respect, it makes it mention about itself even in the 21st century.

How the exile's being practiced throughout history is really a manner of curiosity. However, there are not enough studies to illuminate this area. For this reason, this factor plays an important role while choosing the subject.

In our work we have partly dealt with the exile throughout history. In the Ottoman Empire, the way in which exile and deportation were practiced, the relation of exile-housing was explained and we paid attention to this situation. Explaining the legal structure of the Ottoman State in the context of Islamic law as well as dealing with exiles in a legal point of view in the Ottoman Empire, we gave weight to the exiles in the 18th century Ottoman Empire.

First we will consider the different meaning of the concept of exile. In this context, we will examine the exile in Islamic law, taking into account human.

After these evaluations and explanations of Ottoman State's law structure, we will pass through to exiles as punishment sanction in Ottoman State. We have dealt with the exiles and the crimes which cause exiles in general-superficially throughout history. Later, in the Ottoman Empire, we presented the exile which in this case considered as punishment sanction by taking into account the comparative Islamic law and the Ottoman law together.

Throughout history we have provided a collective information on the nature of the deportation and the application of the sentence of exile as punishment sanctions.

In this study, we first applied to the Holy Qur'an the fundamental source of Islam. We also benefited from the practices of the sahabe and Hulefa-i rashidin.

We have benefited from domestic and foreign sources related to the subject, the classical sources of Islamic law, the records of the Prime Ministry State Archives General Directorate of the Ottoman Archives Department, the edicts of Sultan, the fetva magazines belonging to the Ottoman Shaykh al-Islam and Ottoman qadi registers.

Key words: Exile, tyranny, crime, punishment, sharia-urf law.

KISALTMALAR

a.g.e	Adı Geçen Eser
a.g.m	Adı Geçen Madde
A.Ü.H.ÜF.D	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
A.Ü.İ.F.D	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
B.	Receb
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cemaziyelahir
CA.	Cemaziyelevvel
c.	Cilt
C. DAH.	Cevdet Dahiliye
C.ZAB.	Cevdet Zabtiye
C.ADL.	Cevdet Adliye
C.HAR.	Cevdet Hariciye
C.ASK.	Cevdet Askeriye
çev	Çeviren
D.İ.A	Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	Editör
HH.	Hatt-ı Hümayun
Hk.	Hüküm
h.	Hicri
İ.Ü.H.F.M.	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
L.	Şevval
M.	Muharrem
mad.	Madde
MD.	Mühimme Defterleri
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
m.ö	Milattan Önce
M.Ü	Marmara Üniversitesi

m.s	Milattan Sonra
N.	Ramazan
nr.	Numara
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
Osm. Ar.	Osmanlı Araştırmaları
ö.	Ölümü
R.	Rabiyülahir
RA.	Rabiyüevvell
r.an	Radiyallahu anh
S.	Safer
s.	Sayfa
sy.	Sayı
s.a.v	Sallallahu aleyhi vesellem
Ş.	Şaban
Ş.S.A.	Şer'i Siciller Arşivi
ts.	Tarihsiz
terc.	Tercüme
TTK	Türk Dil Kurumu
Z.	Zilhicce
ZA.	Zilkade

ÖNSÖZ

Geçmiş toplulukların farklı yönlerini ele almak, o dönemlerdeki olayların ve bu olaylarla ilgili belgelerin objektif olarak ele alınıp incelenmesiyle mümkündür. Bu bağlamda birçok milleti bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti ile ilgili hukukî, siyasî, içtimaî ve kültürel gibi konuları ele alma durumunda yine bu dönemdeki arşiv belgelerinin incelenmesi büyük önem arz etmektedir.

Osmanlı Devleti'nde sürgünün nasıl ve ne şekilde uygulandığı bu konudaki çalışmaların az olması sebebiyle önem arz etmektedir. Bu çalışmamızda tarih boyunca sürgünü kısmen ele aldık. Osmanlı Devleti'nde sürgün ve sürgünün ne şekilde uygulandığını, sürgün-iskan ilişkisini anlatıp bu duruma dikkat çektik. Osmanlı Devleti'nin hukuk yapısını, İslam hukuku bağlamında açıklayıp; Osmanlı'da hukuksal olarak sürgünleri de ele alıp, 18. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde hukuksal olarak sürgünlere ağırlık verdik.

Çalışmamızın giriş kısmında İslam hukukunun genel yapısı bağlamında genel olarak sürgün cezasının tarihi seyrini ele aldık. Birinci bölümde sürgün kavramının tanımına, naslarda sürgün cezasına ve sürgüne sebep olan suçlara değindik. İkinci bölümümüzde Osmanlı hukukunu ve bu bağlamda genel olarak sürgünleri, sürgün uygulamasının sebeplerini açıkladık. Burada şer'î ve örfî hukuk ilişkisini de açıkladık. Son bölümümüzde ise Osmanlı Devleti'nde ceza olarak sürgün uygulamalarını inceleyip sunduk.

Çalışmamızın farklılık arz eden bir yönü sürgün ve sürgüne sebep olan suçların genel-yüzeysel olarak tarih boyunca ele almamızdır. Daha sonra Osmanlı Devleti'nde cezai müeyyide olarak sürgünleri, İslam hukuku ve Osmanlı hukuku ile birlikte ele alıp bir arada sunmamızdır. Çalışmamızın alana en önemli katkılarından biri de tarih boyunca sürgünün mahiyeti ve cezai müeyyide olarak sürgün cezasının uygulanışı hakkında toplu bir bilgi sunmamızdır.

Bu çalışmamızda öncelikle İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an'ı Kerim ve Hz. Peygamberin sünnetini temel kaynak olarak aldık. Hz. Peygamber'e (sav) arkadaşlık edip, O'nun izini takip etmekle beraber Kur'an ve sünneti çok iyi bilen ve uygulayan sahabe ile Hulefa-i raşidinin uygulamalarına da başvurduk. Konumuzu ihtiva eden

İslam hukuku kaynaklarından, Osmanlı arşiv vesikalarından, Padişahlara ait fermanlardan ve Osmanlı kadı sicillerinden faydalandık.

Öncelikle araştırmamızın her aşamasında yapıcı katkıları bulunan, bana sonuna kadar maddi ve manevi desteğini esirgemeyen, bir baba şefkatiyle yanımda durup ilgi gösteren ve aynı zamanda tez danışmanım olan saygı değer Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GAYRETLİ hocama şükranlarımı sevgi ve hürmetlerimle arz ederim. Ayrıca bu süreçte her zaman yanımda olan kıymetli eşime de teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

1. İslam Ceza Hukukunun Genel Yapısı, Suç ve Cezaların Tasnifi

Cezanın sözlük anlamına göz attığımızda, *mutlak karşılık, yapılan iyi veya kötü fiilin karşılığı, bunlara verilen ivaz ve mükafat ve ecir* anlamlarına geldiği görülür.¹

İslam hukukunda ceza, geniş ve dar manalarda kullanıldığı görülür. Geniş mana olarak *dünyevi ve uhrevi mahiyette özendirici veya caydırıcı müeyyide* olarak tanımlanır. Dar manada ise *suçluya tatbik edilecek müeyyide* olarak tarif edilir. Bu anlamda cezaya karşılık gelen kavram, Arapça’da, *bir şeyden sonra gelip önce geleni takip eden şey* olan *ukubedir*. Ukubeye, dünyada işlenen bir suçtan hemen sonra suçluya uygulandığı için ceza denilmiştir.²

Ukubenin nevelerine baktığımızda *ikab* kelimesi karşımıza çıkar. Bu kelime, ahirette verilecek ceza anlamındadır.³

Abdulkadir Udeh cezayı, *“kanun koyucunun emrine karşı gelme sonucunda, toplum yararına tespit edilen yaptırım”* olarak tanımlar.⁴

Modern hukukta ise ceza, *“yasayı çiğneyen kişiye, yöntemine göre mahkemeler veya yetkililer tarafından uygulanan yaptırımdır”*⁵ şeklinde tarif edilir.

İslam ceza hukukunda ve modern hukukta cezaya aynı anlamlar verildiğini görmekteyiz.

İslam hukukunda suçlar değişik açılardan tasnif edilmektedir. En yaygın olanı, cezaların Kur'an ve sünnette yer alıp almaması ve onlara göre düzenlenip düzenlenmemesine göre, had, kısas ve ta'zir suçları şeklindeki üçlü tasniftir.

¹ Hüseyin, Kazım Kadri, *Türk Lügati*, İstanbul, 1928, I-IV, c. 2, s. 300.

² İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut tsz., I-XV, “ukube maddesi”, s. 1.

³ Ahmet Fethi Behnesi, *el-Mesuatü'l-Cinaiyye Fi'l-Fıkhî'l-İslami*, Beyrut 1991, I-IV, c. 4, s.73.

⁴ Abdulkadir Udeh, *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk II*, çev: Ali ŞAFAK, Ankara 1990, c.1, s. 69.

⁵ Ejder Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü*, Ankara, 1992, s. 158.

Had suçları (ceraimu'l-hudud), cezası Kur'ân ya da sünnet tarafından düzenlenmiş suçlardır. Bunlar, *hırsızlık (sirkat)*, *içki içme (şürb-sükr)*, *yol kesme (hirabe-kat-i tarik)*, *zina, zina iftirası (kazf)*, *isyan (bağy)* ve *dinden dönme (irtidat)* suçlarıdır. Kisas suçları (cinayat/ceraimu'l-kisas) *kişinin canına (adam öldürme)* ve *vücut bütünlüğüne (bir organının kesilmesi, yaralanması ya da kullanılmaz hale gelmesi gibi)* yönelik fiillerdir. Bu yasaklı fiillerin cezası Kur'an ve sünnet tarafından düzenlenmiştir. Ta'zir suçları ise iki kısma ayrılır. İlk kısmı Kur'an ve sünnet tarafından düzene koyulan ancak cezası yetkili makam tarafından belirlenen suçlardır. Ta'zir suçlarının ikinci kısmı ise, Kur'an ve sünnette doğrudan düzene konulmamış, toplumsal duruma göre belirlenmeleri yetkili makama bırakılmış olan suçlardır.⁶

Naslar ve müçtehitlerin ifadelerinden anlaşıldığına göre İslam'da cezanın amacı, suçlunun terbiye ve ıslah edilmesi, suça kast edenlerin niyetlerini tashih etmek ve zarar sahiplerinin kalplerini tatmin ve mutlu etmektir.⁷

2. Genel Olarak Sürgün Cezasının Tarihi Seyri

Sürgün, toplumlar var oldukça canlılığını koruyan ve vazgeçilemeyen cihanşümül bir yöntem olarak bilinmektedir. Sürgün, tarihi serüvende birçok kaderi derinden etkilemiş ve hayatları şekillendirmiştir. Bu durum tarihe damga vurmuş birçok devlet ve imparatorlukta cereyan etmiştir. Çünkü devletlerin gelişiminde insan hareketleri vazgeçilmez bir olgudur.

Sürgün olgusundan ilk etkilenen kişilerin Hz. Adem ve Hz. Havva oldukları geçmişten beri zikredile gelmiştir. Kur'ân'ı Kerîm'e göz attığımızda Bakara suresi 35 ve 36.ayetlerinde Hz. Adem ve Hz. Havva'nın cennete yerleştirildiği ve bir süre sonra da yaşanan bir olay (zelle) sebebiyle cennetten çıkarılıp Allah tarafından yeryüzüne gönderildiği beyan edilmektedir.⁸

Sürgün cezası ilk olarak Hitit kanunlarında görülmektedir. Hitit kanunlarından sonra Asur kanunlarında da sürgünle ilgili maddeler bulunur. Misal olarak Asur

⁶ Talip Türcan (edt.), *İslam Hukuku El Kitabı*, Grafiker yay., Ankara 2012, s. 305.

⁷ Ebu Zehra, Muhammed, *el- Ukube*, Daru'l-fikr, tsz., s. 28.

⁸ Bakara, 2/35-36.

kanunları Ana İttisu maddesinin 23.kısımında “eğer bir evlat, babasına babam değilsin derse, onu (babası) tıraş edecek ve ona kölelik damgası vuracak, gümüş karşılığı onu verecektir (satacaktır).” 29. kısmında “Eğer bir evlat, anasına, sen benim anam değilsin derse, yarı kafasını tıraş edecekler onu şehrin etrafında dolaştıracaklar ve evden kovacaklardır.”⁹ şeklinde geçen ifadeler sürgün usulüyle ilgili bilgi vermektedir.

Sürgün cezası ile ilgili hükümler, tarihe derin etki bırakan Bâbil Kralı Hammurabi'nin kanunlarında da görülür. Hammurabi kanunlarının 154. maddesinde “Eğer bir adam kızı ile yatarsa, o adam şehirden çıkarılacaktır” şeklindedir.¹⁰

Persler'in Anadolu'da sürgünün ilk sistematik uygulayıcısı olduğu söylenebilir. Persler, Miletos halkını ve daha bir çok halkı zorla iskan edip cezalandırdığı bilinir.¹¹

Bizans'ın da Slav topluluklarını ve Martoitleri, çıkarlarına paralel olarak Anadolu'ya sürgün ettikleri görülmektedir.¹²

Yunanlılarda da sürgüne rastlanır. Özellikle de cinayet suçunda belirginlik kazanır. Genellikle üst sınıftakilere sürgün cezası uygulanırdı. Özellikle politik suçluları toplumdan soyutlayarak cezalandırmışlardır. Buna eski Yunanda “ostracim” denilmektedir.¹³

Abbasi ve Emevi politikalarında da sürgün bir ceza olarak dikkat çekmektedir. Çünkü bu dönemlerde doğru yoldan çıkmış mezhepler, siyasi muhalifler ve kargaşalar ön planda olduğu ve bunlara karışanların sürgün edildiği bilinir.¹⁴

Ziyad b. Ebih zamanında Harici görüşleri seven Ezd kabilesinden bazı kişiler Mısır'a sürgün edilmekten kurtulamamışlardır.¹⁵

⁹ Mebrure Tosun, Kadriye Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi Şaduga Fermanı*, Ankara 1975, s. 47-48.

¹⁰ Mebrure Tosun- Kadriye Yalvaç, s. 200.

¹¹ Pervin Erbil, *Anadolu Ağlıyordu Niobe*, İstanbul, 2001, s. 15.

¹² Erbil, s. 16.

¹³ Ayvaz, Gökdemir, Alaaddin Korkmaz, Yılmaz Terzi, Ahmet Doğan, "Sürgün", *Yeni Türk Ansiklopedisi*, c.10, İstanbul 1985, s. 3786.

¹⁴ İrfan Aycan, "Emeviler Dönemi İç Siyasi Gelişmeler" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl 1999, c. 39, s. 155.

Memlûklarda ise bir sürgün çeşidi olan *battallık* Kudüs'te cereyan etmiştir. Battal, "ziyan ve hüsrana olan, işe yaramayan, atıl, hüsrana giden, boş, fazla değeri olmayan, hantal" manalarına gelmektedir. Memlûklarda bu manalara gelen özellikleri kendinde taşıyan memurları sürgün etmiştir ve bu sürgün usulü de battallık olarak adlandırılmıştır.¹⁶

Sürgün konusunda Türk tarihine göz attığımızda ise durum genel olarak şöyledir: İlk dönem Türk tarihinde sistemli sürgünden bahsetmek söz konusu değildir. Çünkü o dönemlerde Türkler göçebedirler. Lakin daha sonra Türkler Orta Asya'dan Anadolu'ya göç etmişlerdir.

13.yüzyılda ise Türkler Anadolu'ya iyice yerleşmişlerdir. 1279'da Anadolu'dan geçen Marco Polo'nun buraları *Türkmenia* diye adlandırdığı görülür.¹⁷

Selçukluların feth ettikleri bölgelere, sosyo-ekonomik sebeplerle Türkleri sürgün yada iskan ettirdikleri görülür.¹⁸

Selçuklularda iskan, Osmanlılarda ise hukuki yaptırım niteliğindeki sürgün geniş yer bulmuştur. Selçuklular Türkmenlerin gücünü kırmak için onları Anadolu'nun batı tarafına sürgün etmişlerdir. Osmanlı'da sürgün ise genel manada ceza sebebiyle ya da sosyo-ekonomik sebeple yani iskan siyasetinin gereği olarak toplu göç şeklinde meydana gelmiştir.¹⁹ Eski dönemlerden itibaren hemen hemen her toplum ve devlette görülen sürgün uygulamaları, Osmanlı Devleti tarafından sistemli bir şekilde uygulanmaya devam ettiği görülür.

Bireylerin ya da toplulukların ceza ve yahut iskan sebebiyle bir yere sürgün edilmeleri Osmanlı tarihi boyunca sık uygulanan usullerden biri olmuştur. Araştırmalarımıza göre ilk dönemlerde *iskân ve kolonizasyon* metodu olarak uygulanan sürgün, XVIII. yüzyıldan itibaren daha çok bir ceza metodu olarak

¹⁵ Geniş Bilgi için bkz.: Daftary, Farhad, "Emeviler Döneminde ve Abbasilerin İlk Dönemlerinde İran, Horasan ve Maveraünnehir'deki Mezhebi ve Milliyetçi Hareketler", çev: Mehmet Atalan, *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, 2006, c. 4, sy, 2, s. 139-158.

¹⁶ Muammer, Gül, "Mısır Memluklarında Bir Sürgün Sistemi Olan Battallık ve Kudüs", *Bellekten*, c. LXVI, sayı 246, Ağustos 2002, s. 2.

¹⁷ Halil İnalçık, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", *Türkler*, Ankara 2000, c. 9, s. 66.

¹⁸ Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi II*, 13.Baskı, İstanbul 2000, s. 157.

¹⁹ Kemal Daşcıoğlu, "Osmanlı'da Sürgün", *DİA*, Ankara 2010, c. 38, s. 167.

benimsenmiştir. Sürgün cezası alan toplulukların menfalarına giderken ve gittikleri yerlerde alınan tedbirlere rağmen bir kısım sıkıntılar yaşadıkları gözden kaçmaz.

Görüldüğü gibi sürgün olgusu tarihin her aşamasında insan topluluklarının bulunduğu her yerde vuku bulmuştur. Bu durum insan ilişkilerinin zorunlu bir sonucu olmuştur. Sürgün bazen olumlu, bazen de olumsuz sonuçlanmıştır. Bunun neticesinde ise insanlar maddi ve manevi olarak hem fayda görmüşlerdir hem de sıkıntı çekmişlerdir.

I. BÖLÜM

İSLAM CEZA HUKUKUNDA SÜRGÜN

1. Sürgün Kavramının Tanımı

Birey veya kalabalık bir insan grubunun suç dolayısı ile ya da güvenlik tedbiri ile de olabilir, hayatını sürdürdüğü yerden ayrı bir yere kısıtlı bir vakit veya ömür boyu orada ikamet etmek üzere iradesi dışında mecburi olarak gönderilmesine sürgün denir. Sürgün aynı zamanda sürülen kişiyi ve gönderildiği yeri de ifade etmektedir.

Dilimizdeki sürgün kelimesi, "*oturduğu, bulunduğu yerden veya ülkeden ceza olarak başka bir yer veya ülkeye göndermek, nefyetmek, ceza olarak belli bir yerin dışında veya belli bir yerde oturtulan kimse, bir kimsenin sürüldüğü yer, ortaç, ağaç filizi ve yelin çukur yerlere yığıldığı kar birikintisi gibi anlamlara gelir.*"²⁰

Yukarıda belirttiğimiz anlamları ihtiva eden kavramlar, Arapçada *tağrib*,²¹ *ihraç*, *cela/icla'*, *ib'ad* ve *nefiydir*.²² Ayetlerde ise ihraç kelimesinden (insanların yurtlarından çıkarılması) sıklıkla söz edilmektedir.

Osmanlı Devleti'nde kullanılan *tehcir* kavramı sürgün ile ilgilidir. Bu kavram Osmanlı hukukunun gelişimi çerçevesinde ortaya çıktığı; bireyin ya da topluluğun huzurunu bir başkalarına karşı sağlamak için devlet gücü ve isteği ile vasat bir yere geçici de olsa yer değiştirilmesine denildiği görülür. Sürgün ile ilgili diğer bir kavram ise Osmanlının ilk dönemlerinde kolonizasyon metodu olarak,18. yüzyılda bir ceza yöntemi olarak vuku bulan *iskan* gözlerden kaçmaz. Ayrıca Osmanlıda sürgün yerine *menfa*, sürgüne ise *nefi* denildiği belgelerden anlaşılmaktadır.²³

Sürgün hareketi, bir iskan metodu olarak da kullanılmıştır. İskan durumu, ceza sürgünlerinden farklı olarak, siyasal, sosyal, askeri ve ekonomik sebeplerden dolayı başvurulmuş bir yöntem olduğu anlaşılmaktadır. İskan ahvali, ceza sürgünlerinden farklı olarak siyasal, sosyal, askeri ve ekonomik sebeplerden dolayı başvurulmuş bir yöntemdir.

²⁰ Tahsin Banguoğlu, *Türkçe Sözlük*, 10.Baskı, Türk Dil Kurumu, Ankara 2005, s.1831.

²¹ Kadir Güneş, *Arapça Türkçe Sözlük*, İstanbul 2014, s. 841.

²² el-Ahteri, Mustafa b. Şemsettin el-Karahisari, *Ahteri Kebir*, İstanbul 1310, I-II, c. 2, s. 395.

²³ Orhon Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı*, İstanbul, 1987, s. 104.

İskanın muhtevası ve amacı, sürekli hareket halindeki kitlelerin devamlı durağanlaştırılması ve bunun cebren de yapılabilir olmasıdır.²⁴

Hüseyin Arslan, sürgünü, 'sistemli bir şekilde yapılan tehcir ve yerleştirme usullerinden biri' olarak tanımlar.²⁵ Sürgün usulü, topluluklara uygulandığı gibi bireylere de uygulanır.

Görüldüğü gibi sürgün cezası evrensel bir olgu olup, gerginliğe de bağlı olarak insanoğlunu farklı yönlerden etkileyen bir durumdur. Sürgünün vuku bulması halinde geniş insan kitlelerinden bireylere kadar bir çok can etki altında kalmaktadır. Tehcir özelliği taşıyan sürgünlerde ise bazı durumlarda fayda sağlamıştır.

2. Naslarda Sürgün Cezası

Naslarda sürgün anlamında kullanılan başlıca kelimeler *tağrib*, *ihraç*, *cela'icla'*, *ib'ad* ve *nefiydir*. Sürgün yerine ise *menfâ* denir. Naslarda *ihraç* (insanları yurtlarından çıkarma) kelimesinden sıkça söz edilmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir:

İhraç kelimesi Haşr suresinin 2. ayetinde sürgün için *bir diyardan çıkarma* anlamında geçmektedir:

هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَدَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ

"Ehl-i kitaptan inkar edenleri, ilk sürgünle yurtlarından çıkaran O'dur. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın azabı, onlara beklemedikleri yerden geliverdi. O, yüreklerine korku düşürdü; öyle ki evlerini hem kendi elleri ile hem de müminlerin elleri ile harap ediyorlardı. Ey akıl sahipleri! İbret alın."(Haşr, 59/2).

Hicretten sonra Hz. Peygamber Nadiroğulları ile tarafsızlık antlaşması yapmıştı. Nadiroğulları, Uhut savaşı ile beraber antlaşmayı bozdular ve Mekke müşrikleri ile anlaştilar. Daha sonra Hz. Peygamber'e de suikast düzenlemeleri bardağı taşıran son

²⁴ Türcan, s. 164.

²⁵ Hüseyin, Arslan, 16. yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskan, Göç ve Sürgün, İstanbul, 2001, s. 317.

damla olmuştur. Hz. Peygamber onları kuşattı. Sağlam kalelere sığınmış olmaları onların kurtulmasına yetmemişti. Üstelik Allah, Nadiroğullarının kalplerine korku da salmıştı. Daha fazla dayanamadılar. Hz. Peygamber tarafından Medine'den Hayber, Hire ve Şam tarafına sürüldüler.

Celâ kelimesi *topluluğun sürgün edilmesi* anlamında Haşr süresinin 3. ayetinde geçmektedir:

وَلَوْلَا أَن كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاءَ لَعَذَّبْتَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ

"Eğer Allah onlara sürgünü yazmamış olsaydı, elbette, onları dünyada başka şekilde cezalandıracaktı. Ahirette de onlar için ateş azabı vardır." (Haşr,59/3).

Nadiroğulları ile ilgili yukarıda dile getirdiğimiz hususlar bu ayetin nüzul sebeplerindedir.

Hirabe suçuna verilecek sürgün cezasıyla ilgili olarak Mâide suresinde âyet 33'te geçmektedir:

إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَن يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِّنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

"Allah ve Resulü ile harp edenlerin ve yeryüzünde fesat ve bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası, ancak öldürülmeleri veya asılmaları ya da ellerinin ve ayaklarının çapraz kesilmesi veya buldukları yerden sürülmeleridir. Bu onların dünyadaki rezilliğidir. Ve ahirette ise, onlara büyük azap vardır." (Maide, 5/33).

Yukarıdaki ayette nefiyden türeyen bir fiil olan hirabe suçuna verilecek cezalar arsında sürgün cezası da açıkça zikredilmiştir.

İhraç kelimesi ayrıca *sürmek* anlamında Enfâl suresi 30. âyette Hz. Peygamber'i yurdundan çıkarmak isteyen kafirlerden bahsederken geçmektedir:

وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرٌ
الْمَاكِرِينَ

*"Hatırlar mısınız? İnkâr edenler seni etkisiz hale getirmek veya öldürmek ya da yurdundan çıkarmak için tuzaklar kuruyorlardı; onlar tuzak kuruyorlardı. Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır."*²⁶

Yukarıdaki ayette ise Hz. Peygambere eziyet, hakaret edip ve nihayetinde onu ortadan kaldırmak için inkar edenlerin yaptıkları planlar anlatılmaktadır. Bu planlar arasında ise Hz. Peygamberi yurdundan çıkarma yani sürgün etme de aşıkardır.

Sürgünün nevelerinden olan tağrib, nefiy ve icla ise Hz. Peygamber'in (sav) hadislerinde mevcut olduğu görülür. Bu kelimelere örnek ise bir sonraki konumuzda misal hadisler vererek çeşitlendireceğiz.

Ceza olarak ilk defa sürgün uygulamasına tabi olan kişilerin Hz. Adem ve Hz. Havva olduğu söylenilmektedir. Kur'an'ı Kerim'de zikredildiğine göre, Hz. Adem ile Hz. Havva cennete yerleştirilmiş, akabinde onlardan vuku bulan bir zelle sebebiyle cennetten çıkarılıp dünyaya gönderilmiştir. (Bakara, 2/35,36).

Eski kavimlerin yaşantıları nazara alındığında sürgün mutlaka vuku bulmuştur. Peygamberlerin ve yahut bir belde köy halkının bir yerden çıkarılması (ihraç) manasında ayetler mevcuttur. Örneğin Kur'an'ı Kerim'de bir halkın bir yerden ihracı ya da hukuki anlamda sürgününü yaygındır. Hz. Lut'un kavmi hayasız ve ahlak dışı uygulamaları olan bir kavimdi. Lut a.s, onları kuvvetlice uyarınca cevapları şu oldu: *"Lut ve ailesini memleketinizden çıkarın! (Araf, 7/80-82)."*

Yine Taha sûresine baktığımızda Firavun'un, Musa ve Harun'a karşı halkını uyarması ve sihir yoluyla sizi yurtlarından çıkartacak demesi sürgün olgusunun olabileceğini göstermektedir. (Taha, 20/63). Nitekim bir çok peygamber yurtlarından çıkarılmış ve onlar mahzun edilmişlerdir. Fakat Yüce Allah bu durumu *sünnetullah* olarak değerlendirmekte ve sonucunda ise bol hayır ve ecrin olduğunu söylemektedir. (İbrahim, 14/13-14).

²⁶ Komisyon (Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrırcı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadettin Gümüş), *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, Ankara 2007, c. 2, s. 685.

Medine'de fitnelere sebep olan ve toplumu ayırıştırın bazı insan gruplarının Medine'den çıkarıldığı görölür. Nitekim Müslümanlara ihanetleri sonucunda Beni Nadir kabilesi Medine'den sürölmüştür. (Haşır, 59/2-3).

Kur'an'da kıssaları olan milletlere baktığımızda İsrailoğullarının hatalı davranışlarından çokça bahsedilir. Bakara 84.ayet ve İsrá suresi 4.ayet buna örnektir. Muhtemelen tarihte İsrailoğullarının başına gelen sürgün olayları bu ayetler ışığında zihinlerde canlılık kazanmaktadır.

3. Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidin Döneminde Sürgün Cezası

Hz. Peygamber Medine'ye hicret etmesiyle bir çok alanda düzenlemeler yapmıştır. Hz. Peygamber bu düzenlemeleri devlet başkanı sıfatıyla yapmıştır. Medine'de devlet başkanı sıfatıyla kamu yararını gözeterek çeşitli sebeplerle sürgün cezaları uygulamıştır. Mesela anlaşma yaptıkları Müslüman topluma yönelik düşmanca tutumları ve ihanetleri yüzünden Medine'deki Yahudi kabilelerine karşı toplu sürgün yaptırımına başvurmak zorunda kalmıştır.²⁷ Bu durum Peygamberimizin hiç arzu etmediği bir durum olmasına karşın, karşı taraf buna mecbur etmiştir. Yahudilerin verdikleri sözlerde durmaması ve kargaşa çıkarmaları sürgüne sebep olmuştur.

İslam tarihinde ilk ferdi sürgün olayı Hz. Peygamber'in, sonradan *tarîdü Resûlillah* diye anılan Hakem b. Ebu'l-As'ı Medine'den Taife sürmesidir. Bunun sebebi onun Mekke'nin fethinden sonra Medine'ye geldiğinde Resulullah'ın yürüyüş ve konuşmalarını alaya alarak taklit etmesi, kapısını dinlemesi, müşrikler hakkındaki sözleri ve bazı özel bilgileri etrafa yaymasıydı. Yine rivayetlerde Resulullah'ın zina suçu işleyenlerden muhsan olmayanlara Kur'an'daki yüz celde cezasına ilave olarak bir yıl sürgün cezası verdiğinden, kadınsı davranışlarıyla toplum düzenini bozmaya çalışan erkeklere ve diğer bazı suçları işleyenlere de aynı cezayı uyguladığından bahsedilmektedir.²⁸

Nakillere göre Hit ve Mati' adlarında iki şahıs kadınsı davranışları ve haya dışı konuşmaları yüzünden yerleşim yerlerinin uzağına sürgün edilmiş, sahâbeden bazıları

²⁷ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed'in Evrensel Mesajı*, Ankara, 2007, s. 223-228.

²⁸ Nebi Bozkurt, "Sürgün", *DİA*, Ankara 2010, c. 38, s.166.

onların aılıktan ölebileceğini söyleyince yalnız cuma günleri gelip yiyecek almaları için Medine'ye girmelerine izin verilmiştir.²⁹

Sürgün manasındaki "*tağrib*" kelimesine örnek olarak iki hadis zikredeceğiz.

Ebu Hureyre ve Zeyd b. Halid el-Cüheni'den rivayet edildiğine göre, bir bedevi Hz. Peygambere gelerek, "*Ey Allah'ın Resulü, Allah aşkına, hakkımda Allah'ın kitabıyla hükmet*" diye yemin verdi. Bundan daha fakih olan hasmı da kalkıp: "*evet aramızda Allah'ın kitabıyla hükmet, bana da izin ver*" (konuşayım) talebinde bulundu. Peygamberimiz, *meramını söyle*, dedi. Adam dedi ki "*oğlum bunun yanında işçi idi. Bunun karısı ile zina etmiş.*" Ben de oğlum namına yüz koyunla bir hizmetçiyi fide olarak verdim. Sonra bir de ilim adamlarına sordum. Bana "*oğluna yüz değnek ve bir yıl sürgün cezası gerekir; bu adamın karısına da recm cezası icap eder*" dediler." Bundan sonra, Peygamberimiz "*nefsim kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, aranızda Allah'ın kitabıyla hükmedeceğim. Hizmetçi ve koyunlar sana iade olunacak. Oğluna yüz sopa ve bir yıl sürgün tatbik edilecek*" buyurdu. Sonra Eslemli bir adama seslendi: "*Ey Üneys, bu zatın hanımına git, eğer zinayı itiraf ederse onu recmet*" Üneys, kadına vardı. O suçunu itiraf etti. Allah'ın resulü emretti. Kadın da recmedildi.³⁰

Yine, Ubade b. Samit'in rivayet ettiğine göre, Allah'ın Resulü şöyle buyurmuştur. "*Zina cezasının hükmünü benden alınız. Allah şüphesiz, zina eden kadınlar için bir yol açtı. Bekar erkeğin bekar kadınla zina etmesinin cezası yüz değnek ve bir yıl sürgündür. Evli erkek ve evli kadının zina etmesinin cezası da yüz değnek ve recmdir.*"³¹

Sahvan b. Ümeyye'nin rivayet ettiğine göre, toplumun genel ahlakına aykırı kimseleri gören Allah resulü, bu hareketlerin yasak olduğunu bildirmiş ve "*eğer bu yasaklama hükmünü, sana daha önce iletmiş olsaydım şimdi sana hak ettiğin cezayı verirdim. Kalk benim yanımdan ve Allah'a tövbe et, bilmiş ol ki, o yasağı koyduktan sonra bu işi tekrar yaparsan, seni fena bir şekilde dövdüreğim, ibret olarak senin başını tıraş ettireceğim, seni aile fertlerinden uzaklaştırıp sürgün edeceğim ve elde ettiğin (o halleri vesile ederek kazandığı) malı da ganimet olarak Medine gençlerine*

²⁹ Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn-i Mace Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul 2012, c. 5, s. 331-336.

³⁰ el-Buhari, Ebu Abdullah b. İsmail, *el-Camiu's-Sahih*, İstanbul, 1992, c. 3, s. 167; Müslim, Ebu Hüseyin Müslim b. Haccac, *el-Camiu's-Sahih*, İstanbul, 1992, c. 2, s. 1326; et-Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Serve, *es-Sünen*, İstanbul, 1992, c. 4, s. 591.

³¹ Müslim, Ebu Hüseyin Müslim b. Haccac, *el-Camiu's-Sahih*, İstanbul, 1992, c. 2, s. 1316.

helal kılacağı”³² buyurmuştur. Allah resulünün bu uyarıları, kadına benzeyen erkeğe (muhanne) yapmıştır. Burada da Hz. Peygamber’in uygulaması olarak sürgün göze çarpmaktadır.

Hulefâ-i Râşidin döneminde de sürgün uygulaması devam etmiştir. Hz. Ömer bireysel ve toplumsal sürgünler yapmıştır. Mesela ırza tecavüz suçunu işleyen bir köleyi sopa ve sürgünle cezalandırmış, genel ahlâkı korumak gerekçesiyle iki kişiyi Medine'den Basra'ya sürgün etmiştir. Ancak içki sebebiyle Hayber'e sürdüğü Rebia b. Ümeyye'nin Bizans'a sığınıp Hıristiyan olması üzerine bir daha sürgüne göndermeme kararı almıştır. Ayrıca devletin iskan politikası gereği olarak toplu sürgün uygulamaları da yapan Hz. Ömer, Resul-i Ekrem'in, "*Arap yarımadasında iki din bir arada bulunmaz*" sözünden hareketle Hayber ve Fedek Yahudileriyle Necran Yahudi ve Hıristiyanlarını Hicaz'dan çıkarıp başka bölgelere yerleştirmiştir.³³

Bir gece Halife Ömer, Medine sokaklarında gezerken, bir kadının dışarıdan duyulacak şekilde yüksek sesle "*ya içki içmeye imkanım olsa onu içseydi, ya da Nasr b. Haccac'a beni bir götürsen olsaydı*" mealinde şiir söylediğini duydu. Etrafindakilere, Nasr'ın kim olduğunu sordu. Onlar da güzelliğiyle kadınları yoldan çıkaracak derecede yakışıklı bir delikanlı olduğunu söylediler. Sabah olunca Halife Ömer, adı geçen genci huzuruna çağırdı. Gerçekten de genç, siması gayet düzgün, saçları da çok güzel bir delikanlı idi. Onun saçlarını kestirdi. Genç daha da güzelleşti. Kadınlar onun güzelliğine kapılıp kötü yollara düşmemeleri için Halife Ömer onu Medine'den Basra'ya sürgün etti.³⁴

Hz. Ömer, sürgün cezası uygulamasına başvururken aynı zamanda suçlunun olumsuz bir duruma düşmesini de engellemeye çalışmıştır. Sürgün cezası uygulaması sonrası olumsuz davranış sergileyenlere farklı cezalar vermiştir.³⁵

Yine Hz. Ömer'in içki içen bir başkasına had tatbik ettikten sonra ayrıca onun saçını tıraş ettirip sürgüne göndermesi³⁶, Medine'de karaborsacılık yapan kişi ile

³² el-Buhâri, c. 8, s.28; İbn Mace, c.2, s. 871.

³³ Ahmet Naim-Kamil Miras, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, Ankara, 1957, c. 1, s. 72.

³⁴ İbn Teymiyye, *es-Siyasetü's-Şer'iyye Fi Islah'r-Raiyye*, Mısır, 1969, s. 141.

³⁵ İbn Abidin, Muhammed Emin Ömer b. Abdulaziz, *Reddül-Muhtar Ale'd-Dürri'l Muhtar Şerhu Tenviru'l-Ebsar*, İstanbul, tsz. c. 3, s. 203.

kölesini sürgün etmesi³⁷, kendisine tanınan kamu yararı için uyguladığı ta'zir cezalarındandır.

Hiz. Ömer Hayber Yahudilerini ensardan Muzahhir b. Rafi'i öldürdükleri ve kendi oğlu Abdullah'ı da uyurken damdan atıp iki elinin kırılmasına sebep oldukları için Suriye taraflarına sürdü.³⁸

Hiz. Ömer döneminde Necran'daki Hıristiyanların da zararlı faaliyetleri sebebiyle Kufe ve Suriye'ye sürgün edildiğini bilmekteyiz.

Hiz. Osman dönemi siyasi açıdan buhranlı bir dönemdir. Bu dönemde sürgün uygulamalarının büyük ölçüde siyasal gerekçelere bağlı olduğu görülmektedir. Ebu Zer, Muâviye'yi bazı harcamaları sebebiyle eleştirmesi neticesinde Muaviye'nin talebi üzerine Hiz. Osman Ebu Zer'i Medine'ye çağırır. Ebu Zer hilafetin dünyevi iktidar haline gelmesinden endişe edip eleştirilerini devam ettirince kendi isteği ile Rebeze'ye gönderilmesi³⁹, Hiz. Osman'ın, iddetini tamamlamayan bir kadınla evlenen azatlısı Humrân b. Ebân'ı eşinden ayırıp Basra'ya sürmesi ve Amir b. Abdullah'ın, kendisini Hiz. İbrahim seviyesinde gördüğü gibi iddialarla şikayet edilmesi üzerine Basra'dan Dımaşk'a sürüldüğü kaydedilmektedir.⁴⁰

Ayrıca Kufe'de yönetime açıkça cephe alan ve kabilecilik fikrini körükleyen Said b. As, Eşter en-Nehai ve arkadaşları önce Dımaşk'a ardından Humus'a sürgün edildiler.⁴¹

İbn Sebe, İslam tarihinde bir çok fitneye sebep olmuştur. Abdullah b. Sebe, Hiz. Ali tarafından sapkın inançlar yayması ve fitne çıkarması yüzünden sürgünle cezalandırıldığı rivayet edilir.⁴²

Emevi ve Abbasi idaresinde farklı sebeplerle sürgünler devam etmiştir. Bu dönem siyasi muhalifler, sapkın mezhepler ve karışıklık durumları önem arz eder. Bu dönemde

³⁶ Halifi, Nasır Ali Nasır, *ez-Zurufü'l-Müşeddede ve'l-Muhaffefe Fi Ukubeti't-Ta'zir Fi'l-Fıkhi'l-İslami*, Mısır, 1993, s. 140.

³⁷ Halifi, s. 143.

³⁸ Caetani, *İslam Tarihi*, Terc: Hüseyin Cahid, İstanbul, 1924, c. 4, s. 118-119.

³⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakat*, c. 4, s.227.

⁴⁰ Nebi Bozkurt, s. 167.

⁴¹ İsmail Yiğit, "Osman", DİA, İstanbul, 2007, c. 33, s. 440.

⁴² Geniş bilgi için bkz: Sıddık Korkmaz, *Tarihin Tahrifi/İbn Sebe Meselesi*, Ankara 2005.

özellikle siyasi muhaliflerin, idareye karşı isyan edenlerin ve bazı sapkın mezhep ileri gelenlerinin sürgün edildiği görülmektedir. Ziyad b. Ebih zamanında Haricilere sempati duyan Ezd kabilesinden bir grup Mısır'a sürülmüştür. Bu dönemde Dehlek adalar topluluğu ve Kudüs sürgün yerleri olmuştur.⁴³

4. Sürgün Cezasının Öngörüldüğü Suçlar ve Şartları

İslam hukukçuları arasında sürgün cezası konusunda bazı fikir ayrılıkları vardır. Had suçları arasında nitelikli hırsızlık olarak da adlandırılan, mal kaçırma ve adam öldürme ile sonuçlanan hirabe suçuna verilecek sürgün cezası ayet ile sabittir. Fakat sürgün cezasının nasıl uygulanması konusunda bazı yorum farkları vardır. Ayrıca Hz. Peygamber'in zina suçlusuna, yüz sopa cezasına ek olarak bir yıl sürgün cezası vermesi de hadislerde mevcuttur.

4.1. Yol Kesme-Hirâbe, İsyân-Bağy

Büyük hırsızlık da denen yol kesme ve suçu fıkıh kitaplarında "*hirabe*" ve "*kat'u't-tarik*" başlığı altında ele alınmaktadır. Yol kesicilik, "*İslam diyarında Müslümanların veya zimmilerin mallarını zorla alma, korku salma, hayatlarına kast etme*" şeklinde kısaca tarif edilir.⁴⁴ Eşkîyalık da bu suça dahil edilebilir. Eşkîya, sözlükte *bedbaht, talihsiz, günahkar, asi* gibi manalara gelir. Haydut ve harami kavramları da eşkîyaya karşılık gelir.⁴⁵

Hirabe kelimesi, savaş anlamına gelen *harb* kökünden gelir ve sözlükte *muharebe, savaş açmak* anlamında kullanılır. Hirabe suçunun, İslam hukukçularının çoğunluğu tarafından benimsenen tanımı şöyledir: "*Elindeki güce dayanarak, muhatapların dışarıdan yardım alamayacağı bir yerde, açıktan ve güç gösterisi şeklinde mal almak, öldürmek veya korku salmak amacıyla ortaya çıkmaktır*".⁴⁶

⁴³ Geniş Bilgi İçin Bkz: Daftary, Farhad, "Emeviler Döneminde ve Abbasilerin İlk Dönemlerinde İran, Horasan ve Mâverâünnehir'deki Mezhebi ve Milliyetçi Hareketler", (çeviren: Mehmet Atalan), *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, 2006, c. 4, sayı: 2, s. 139-158.

⁴⁴ İbn Kudame, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *el-Muğni*, Beyrut, 1982, c. 9, s. 124.

⁴⁵ Serahsi, Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl (ö.483/1090), *el-Mebhut*, Daru'l-Marife, ty., c. 10, s. 195-197.

⁴⁶ İbn Kudame, Ebü Muhammed Muvaffakuddin, (ö. 620/1223), *el-Muğni*, Daru ihyai't-Türasi'l-Arabi. yy., ty., c. 10, s. 124.

Hirabe suçunun ve cezasının dayanaklarını Mâide sûresinin 33. ayeti oluşturmaktadır.

Kur'an'da "*Allah ve Resulüne karşı savaşanların ve yeryüzünde düzeni bozmaya çalışanların cezası öldürülmeleri yahut asılmaları veya el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut da buldukları yerden sürülmeleridir. Bu onların dünyadaki rüsvalığıdır. Ahrette ise onlar için büyük bir azap vardır*" (Maide, 5/33) hükmü mevcuttur.

Ayetin nüzul sebebi eşkıyalık hareketleridir. Ayrıca dinden dönenler, Allah'a (c.c) şirk koşanlar ve yabancılar aleyhinde hüküm bildirdiği de öne sürülmüştür. Lakin hakim görüş bunun İslâm beldesinde yol kesip baskı uygulayan Müslüman veya zimmiler aleyhinde hükmettiği doğrultusundadır. Hz. Peygamber de bu doğrultuda hükmettiği nakillerde mevcuttur. İslâm hukukunda eşkıyalık suçu için yukarıdaki âyette belirtilen cezaların tatbik edildiği görülür.⁴⁷

Mâide sûresi 33. ayette *yuharibune* fiilinin mastarı olan *hirabe* yani yol kesicilik suçu, kullara karşı büyük günahlardan olduğu için, Allah'a karşı bir harp olarak nitelendirilmiş ve cinayet olarak vurgulanmıştır. Konunun netlik kazanması ayetin iniş sebebini incelemek ile mümkün olacaktır.

Bu hükmün sünnette de delilleri bulunmaktadır.

Hz. Peygamber dönemi ilgili olay şudur. Sahabeden Enes (r.a) bildiriyor: Ureyne ve Ukl Kabilelerinden bir kısım insanlar Hz. Peygamber'e gelip:

"Ey Allah'ın Rasulu! Biz hayvancılık ile vakit geçirip süt ile gıdalanan çöl insanlarıyız, köylüler değiliz." dediler. Resulullah, onları devlete ait develerin ve çobanının bulunduğu yere gönderdi ve o develerden istifade etmelerini söyledi. Sonunda onlar oraya ulaştılar. Sonra dinden döndüler. Çobanı katledip develeri gasp ettiler. Haber Hz. Peygambere ulaşınca onları yakalattı, gözlerini oydurdu ve Harra'nın bir tarafına atılmasını emretti.⁴⁸

Aişe (r.aha); şöyle demiştir:

⁴⁷ Ali, Bardakoğlu, "Eşkîya", *DİA*, Ankara 1995, c. 11, s. 463.

⁴⁸ eş-Şâfi, Muhammed b. İdris, (ö.204/840), *el-Ümm*, Darul Marife, c. 1-8, Beyrut, ty., s. 312-313.

"Bir gruh insan Rasulullah'ın sağım develerine baskın yapıp kaçırdılar. Sonra Peygamber (sav) yakalattığı bu vahşi topluluğun ellerini ve ayaklarını kestirdi ve gözlerini oydu."49

Ayet-i kerime hirabenin bir had suçu olduğunu ve cezasının da asma, öldürme, çaprazlama el ayak kesimi ve sürgün gibi cezalar olduğunu kesin olarak belirtmiştir. Hz. Peygamberin de bu cezalarla hükmettiği görülür.

Fıkıh alimleri, hirabe suçunun cezasının ayette belirtildiği üzere, öldürülme, asma, el ve ayağın çapraz kesimi veya sürgün cezası olduğu konusunda da ittifak halindedirler. Ancak bu cezaların nasıl uygulanacağı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Örneğin yol kesip mal almayı ve adam öldürmeyen kişi İmam Şâfi'ye göre sürgün edilir, Ebu Hanife'ye göre ise önce ta'zir edilir sonra tövbe edinceye kadar hapsedilir.⁵⁰

Âyette geçen *ev yünfev* fiilinin manasında da hukukçular ihtilaf etmişlerdir. Hanefiler, bu fiili, suçlunun hapsedilmesi manasında olduğunu kabul eder, sürgünü had cezası olarak değil ta'zir cezası olarak görürler. Çünkü suçlu hapsedimekle bir şekilde toplumdan uzaklaştırılmaktadır denilir.⁵¹ Cumhura göre ise sürgün bir had cezasıdır.⁵²

Bazı fıkıhçılar tarafından nefy suçu hapsedilme şeklinde yorumlandığı görülür. Malikilere göre eşkıyalık suçu sonucunda verilecek nefy suçu, şakinin bulunduğu yerden asgari seferilik mesafesi kadar uzak bir yere yollanması sürgün edilmesi ve orada hapsedilmesidir. Bu hapis pişmanlık duyuluncaya kadar devam edilmelidir.⁵³

Şafiiler göre ise nefy, suçlunun takip edilmesi ve sürülmesi ile had cezasının uygulanmasını sağlamaktır.⁵⁴

Hanbeli ve Zahirilerde göre nefiyde asıl olan ıslah durumunun oluşmasıdır. Onlar da nefyi, suçlu ıslah oluncaya kadar suçluların birbirlerine ulaşamayacakları bir yere sürülmeleri diye tarif ederler.⁵⁵

⁴⁹ Haydar Hatipoğlu, Sünen-i İbni Mace Tercemesi ve Şerhi, İstanbul 2012, c. 7, s. 199.

⁵⁰ Geniş bilgi için bkz: eş-Şâfi, *Ahkamul Kur'an*, 2.basım, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1980, c.1, s.313-314.

⁵¹ Behnesi, Ahmet Fethi, *el-Mevsuatü'l-Cinaiyye Fi'l-Fıkhı'l-İslami*, Beyrut 1991, c.2, s.197.

⁵² eş-Şâfi, *el-Ümm*, Beyrut, 1393, c. 4, s. 146.

⁵³ ed-Debusi, Muhammed b. Ahmed, *Haşiye Ale's-Şehri'l-Kebir*, Beyrut, tsz., c. 4, s. 349.

⁵⁴ es-Şâfi, Ebu Abdullah Muhammed İdris, *el-Ümm*, Beyrut, 1393, I_IV, c. 4, s. 164.

Abdulkerim Zeydan ise sürgünden maksadın, suçluyu memleketi dışında bir yerde hapsetmek olduğunu savunur.⁵⁶

4.2.Zina

Zina, "*meşru olmayan bir yolla münasebette bulunmak,*⁵⁷ *evlilik akdi yapmış kadın erkeğin, kendi istekleriyle eşinden başka biriyle cinsel ilişkide bulunması*" şeklinde tarif edilmektedir.⁵⁸

İslam Hukuku'nda ise cezayı gerektiren zina şöyle tarif edilmiştir:

*Bir akd-i şer'i'ye müstenit olmaksızın bilihtiyar yapılan haram bir mücamaattır. Bunu irtikap eden erkeğe zâni, kadına da zâniye denir.*⁵⁹

Fücur, biga, sıfah, fahşe gibi kavramlar haram olan cinsel ilişkilere karşılık gelir.⁶⁰

Zina semavi dinler gibi akıllı ve ahlaklı olan insan topluluklarında da kerih görülmüştür. Vukusunun olmaması için de tedbirler alınmış ve cezalar düzenlenmiştir.

Din-i mübin-i İslâm da akla, dine, ırza, mala ve daha pek çok değere ehemmiyet vermiş olup bunların muhafazası için hükümler vaz etmiştir. Misal olarak fitrata uygun olan nikah akdini emredip, toplumu sarsan yasak fiil olan zinayı da şiddetle yasaklamıştır. Bu suça bulaşanlara ise gerekli cezaları öngörmüştür. Aksi durumda huzur olmaz, nesep tahrib olur ve toplumu nefret ve kin kaplar.⁶¹

Zinanın tanımı ve yaptırımını Kur'an'ın Kerim'de Yüce Allah tarafından belirlenmiştir. Ayetlere baktığımızda zina beş ayette zikredilir. Örneğin aşağıdaki ayette zinanın çirkinliği, ona yaklaşılmaması gerektiği, kötü bir yol olduğu vurgulanmıştır:

"Zinaya yaklaşmayın, çünkü o, bir hayasızlıktır ve çok kötü bir yoldur." (İsrâ, 17/32).

⁵⁵ el-Behuti, Mansur b. Yunus, *Şerhu Münteha'l-İradat*, Beyrut, tsz., c. 3, s. 383.

⁵⁶ Abdulkerim Zeydan, *İslam Hukukuna Giriş*, Terc: Ali Şafak, İstanbul, 2015, s. 552.

⁵⁷ Hüseyin Kazım, *Türk Lügatı*, Devlet Matbaası, İstanbul 1980, c. II, s. 964.

⁵⁸ Hüseyin Özcan, *Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü*, Yeni Desen Matbaası, Ankara 1975, s. 736.

⁵⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiye Kamusu*, İstanbul 1967, c. 3, s. 26.

⁶⁰ Hüseyin Esen, "Zina", *DİA*, Ankara 2013, c. 44, s. 440-444.

⁶¹ Mehmet Çelen, *İslam Hukukunda Zina ve Recm*, İstanbul, 2006, s. 36-37.

Başka bir ayette ise zinanın şirk ve adam öldürmeyle eş tutulduğu görülür. Ayet şöyledir:

وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا

"Yine onlar ki, Allah ile beraber başka bir tanrıya yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Bunu yapan, günahının cezasını bulur." (Furkan, 25/68).

İkinci ayette ise zina suçlularına yüzer sopa (celde) vurulması vaz edilirken aynı zamanda bu suçluların da ancak kendileri gibi ve yahut bir müşrikle evlenebileceği belirtilmiştir. Ayetler şöyledir:

الرَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَيْسَ لَهُمَا عَذَابٌ طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ

"Zina eden kadın ile zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun. Eğer Allah'a ve son güne inanıyorsanız, Allah'ın verdiği cezayı yerine getirirken onlara karşı yumuşamayın. İnananlardan bir takımı da onlara yapılan azabı gözleriyle görsün." (Nur, 24/2).

Kur'an'da *fahşa* ve *fahişe* kelimeleri de birden çok ayette zina manasına gelecek şekilde kullanıldığı ortadadır. (Bakara, 2/169). Bunlar *açık hayasızlık* manasında kullanılmışlardır. (Nisa, 4/15,25; Enam, 6/151; Ahzap 33/30). Yine Kur'an'da *kazf* (zina iftirası) ile ilgili ayetlerden de zinanın ne denli kötü bir iş olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

Abdulkadir Udeh zinanın tarifini mezheplere göre genel olarak şöyle açıklamıştır:

Malikilere göre, şahsın bilerek anlayarak kendisine ait olmayan başka birinin mahremine yakınlık kurması ve cinsi birleşimde bulunmasıdır. Hanefilere göre ise nikah akdi olmadan erkeğin kadın ile ön kısımdan temas kurmasıdır. Şafilere göre ise iradi olarak şüphesiz bir şekilde tenasül uzvunun kadının fercine girmesidir. Hanbeliler, ön ve arka kısımdan o çirkin fiili icra etmektir. Zahirilere göre, fuhuş fiilinin haram olduğunu bilerek isteyerek çıplak halinde kendisine nazar etmesi yasak olan biri ile temasta

bulunmasıdır. Zeydilere göre ise, şeksiz şüphesiz haram olan bir canlının fercine girilmesidir.⁶²

Tahrif edilen ilahi dinlere baktığımızda zina suçunun cezasının Yahudilik ve Hristiyanlık'ta zina edenin recmedilmesi olarak görülür. İslam'ın ilk dönemlerinde geçerli olan hüküm, zinası dört şahitle tasdikli olan kadının ev hapsine alınması, erkeğin ise sözlü eziyetle uyarılmasıydı. (Nisa, 4/15-16). Bu ayette asıl düzenlemenin daha sonra geleceği bildirmiştir. Daha sonra inen ayet ve Hz. Peygamber'in uygulamaları ile zina suçu cezasının nasıl olması gerektiği düzene konulmuştur.

Hanefilere göre zina suçuna verilecek ceza, bekarın bekarla zinası için yüz sopa ve sürgün cezası, dulun dulla zinası için ise yüz sopa ve recimdir. Daha sonra bekar ve dul ayırımı yapılmadan zina eden kadın ve erkeğe yüz sopa vurulmasını emreden ayet nazil olmuştur. (Nûr 24/2) Köle ve cariyelerin cezasının ise hürlerin yarı cezası olan elli sopa olduğu İslâm alimleri tarafından bazı Hâriciler dışında ittifakla kabul edilmiştir. Hanefiler de bu görüştedir. Ayrıca Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîler, hür ve erkek bekâr için yüz sopaya bir yıl sürgün cezasını da ilgili hadislere dayanarak ilave ederken Şâfiî ve Hanbelîler bir yıl sürgünü bekar kadın için de gerekli görmüşlerdir. Yine Mâlikîlere göre mahkûm sürgün edildiği yerde bir yıl hapsedilir, diğer mezheplere göre ise hapsedilmeyip sadece sürgün edilir. Hanefiler'e göre sürgün bir ta'zir türü olduğundan gerektiğinde sürgünle birlikte hapis de uygulanabilir.⁶³

Sürgün cezası, Hz. Peygamber'in hadislerinde sopa cezasına ilâveten uygulanacak bir ceza olarak ve bir yıllık sürgün şeklinde geçmektedir. Hulefâ-i Raşidîn döneminde sopa cezasıyla birlikte sürgün cezası uygulamaları bulunmaktadır.

Namuslu kadına zina suçu isnat etmeye kazf denir. Bu iftira rast gele edilemez ve ispatlayamayanlar müfteri olurlar ve de ceza da alırlar. Cezası ise seksen sopa olup aşağıdaki ayet ile sabittir:

"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fasık kimselerdir." (Nur, 24/4).

⁶² Abdulkadir Udeh, *İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk*, Terc: Akif Nuri, 1978, c. 3, s. 256-261.

⁶³ Udeh, c. 3, s. 256-262.

Burada zina ile ilgili önem arz eden başka bir ceza da *recim* cezasıdır. Recim sözlükte şu manalara gelir; *taşa tutma, taşlama*.⁶⁴

Istilah manası olarak ise recim; *zina fiilini işleyen muhsan kadın ve erkeğin taşlanarak katledilmesidir*.⁶⁵

Recme dair Kur'an'da bir delil yoktur. Bunun yanında recm hakkında bir çok hadis nakledilmiştir. Aşağıdaki hadisler buna örnektir.

"Yahudiler, Resulullah (sav)`a gelip, kendilerinden bir erkekle kadının zina yaptığını söylediler. Resulullah onlara "recm hakkında Tevrat`ta ne buluyorsunuz?" diye sordu. Onlar: "Teşhir edip rezil ederiz ve dayak atarız" dediler. Abdullah İbn Selam (ra): "Yalan söylüyorsunuz. Zinanın Tevrat`taki cezası recmdir" dedi. Hemen Tevrat`ı getirip açtılar, içlerinden (Abdullah İbn Surya adında) biri elini recm ayetinin üzerine koydu. Sonra, ayetten önceki kısımlardan okumaya başlayıp (kapadığı kısmı atlayarak arka kısmını okumaya devam etti. Abdullah İbn Selam (ra) müdahale edip: "Kaldır elini!" dedi. Adam elini çekti, tam orada recm ayeti mevcut idi. Bunun üzerine: "Ey Muhammed, Abdullah doğru söyledi. Tevrat`ta recm ayeti mevcuttur!" dediler. Resulullah (sav) derhal o iki zaninin recmedilmesini emretti ve recmedildiler." İbnu Ömer (ra) der ki: "Erkeğin, atılan taşlara karşı korumak için, kadının üzerine eğildiğini gördüm."⁶⁶

Ubade b. Samit'ten rivayet edilen hadis:

" Resulullah (sav)`e bir vahiy geldiği zaman, vahiy sebebiyle onu bir gam ve keder alır, yüzünün rengi uçardı. Bir gün Cenab-ı Hakk yine vahiy indirmişti ki aynı hal onu sardı. Keder hali açılınca: "(Zina haddiyle ilgili hükmü) benden alın. Allah onlar hakkında yol kaldı (yani çok açık şekilde had beyan etti): Bekar bekarla zina yapmışsa cezası yüz sopa ve bir yıl sürgündür. Dul dulla zina yaparsa yüz sopa ve recmdir."⁶⁷

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Ömer b. Hattab şöyle demiştir:

⁶⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, *Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul 1968, c.3, s. 201.

⁶⁵ Bilmen, c. 3, s. 202.

⁶⁶ Haydar Hatipoğlu, c. 7, s. 149-155.

⁶⁷ Haydar Hatipoğlu, c. 7, s. 148.

"...Muhsan erkek ve kadın zina ettikleri zaman onları muhakkak recmediniz. Rasulullah recmetti sonra da biz recmettik."⁶⁸

Yukarıdaki naslar recm hakkında malumat vermektedir.

4.3. Hırsızlık-Sirkat

Hırsızlık, eski Türkçe dilinde *uğrulamak*, hırsızlık fiilini yapana ise eski dilde *uğrı* denilmiştir. Klasik İslam hukuku kitaplarında ise *sirkat* veya *serika* kelimeleri ile belirtilmiş olup; aynı zamanda *sarık* ve *lıss* kelimeleri de kullanıldığı görülür.⁶⁹

Sirkat kelimesinin örfen de *çalma*, *başkasının malını kimse görmeden alma* şeklinde anlam kazandığı görülür.⁷⁰

Ebu Hanife hırsızlığı şöyle tanımlar:

"Aklı başında ve ergen bir kimsenin, başkasına ait, mülkiyet şüphesi bulunmayan ve muhafaza altında bulunan, nisap miktarındaki bir malı, mülk edinmek kastıyla, gizlice alması."⁷¹

Şaffiler, hırsızlık konusunda:

"Hırsızlık, korunduğu yerde şüphe bulunmayan bir şeyi veya bir malı gizlice almaktır. Günah olabilmesi için kastın bulunması, çalınan malın tazmini için de malın değersiz olması, el kesme için de malın nisab miktarına ulaşması lazımdır" demektedir.⁷²

Hanbeliler de: "Mükellef bir şahsın, masum ve nisab miktarındaki bir malı kendi isteği ile korunduğu yerden gizlice almasıdır." diye bir tarif getirmektedir.⁷³

Malikilere göre hırsızlık, "mükellef bir şahsın, küçüklüğünü akledemeyen hür bir kimseyi veya başkasının nisap miktarına ulaşmış bir malını gizlice, korunduğu yerden alıp götürmesidir."⁷⁴

⁶⁸ Haydar Hatipoğlu, c. 7, s. 156.

⁶⁹ Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki*, İstanbul 1987, s. 209.

⁷⁰ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, Beyrut, ts., c. 10, s. 155.

⁷¹ Abdullah b. Mahmud Mevsili, *el-İhtiyar*, Çev. Celal Yeniçeri, 1.Baskı, Mart 2011, s. 529.

⁷² Şirazi, *el-Mühezzeb*, Kahire 1959, c. 2, s. 277.

⁷³ İbn Kudame, *el-Muğni*, Beyrut 1972, c. 10, s. 239.

⁷⁴ İbn Kudame, c. 10, s. 239.

İslam hukukunda hırsızlık suçu, cezası had ve ta'zir olan hırsızlık olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Had cezası ile cezalandırılan hırsızlık *es-serikatü's-suğra* (basit hırsızlık) ve *es-serikatü'l-kübra* (nitelikli hırsızlık) şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Ancak sirkat ve serika kelimeleri yalın olarak kullanıldığında kural olarak basit hırsızlık kastedilir. Basit hırsızlık, başkasına ait bir malı onun gıyabında ve rızası olmadan gizlice alıp götürmektir. Mevsuf hırsızlık ise Türk hukuk tarihinde *haramilik* olarak bilinen, soygun, eşkıyalık (hirâbe) veya silahlı gasp (kat'u't-tarîk) da denilen bir başkasının malını zorla elinden almaktır. Ta'zir cezasıyla cezalandırılan hırsızlık da suçun oluşum veya ispatı ile ilgili bir kusurun ortaya çıkmasıyla haddin uygulanmadığı veya yankesicilik gibi mağdurun gözü önünde, fakat rızası olmaksızın ve kuvvet kullanmaksızın bir başkasına ait malın çalınması şeklinde iki çeşittir.⁷⁵

İslâm hukukunda hırsızlık suçunun, biri bedeni diğeri malî olmak üzere, iki hükmü bulunduğu kabul edilmektedir. Bedeni sonuç, faile “*el kesme (kat-ı yed)*” cezası verilmesi; malî sonuç ise *mağdurun zararının aynen iade veya tazmin yoluyla giderilmesi* şeklinde olduğu görülür.

El kesme cezası doğrudan, Maide Suresi'nin 38. ayetinde yer alan “*Yaptıklarına bir karşılık ve Allah'tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir*” ifadesinden çıkarılmaktadır. Kurân'da yer alan bu cezanın, Hz. Peygamber döneminde peygamberin bizzat kendisinin verdiği hükümlerle tavizsiz bir şekilde uygulandığı rivayet edilmektedir.⁷⁶ Dört Halife dönemindeki uygulamalara dayanılarak, el kesme cezasının ümmetin icmaı ile de katiyet kazandığı belirtilmektedir.⁷⁷

Hırsızlığın cezası, bu suçu ilk defa işleyen kimse için sağ elinin bilekten kesilmesidir. İkinci defa hırsızlık yapan kimsenin sol ayağı topuktan kesilir. Yine hırsızlık yaparsa, Hanefilere göre, istihsanen artık kesme fiiline devam edilmez. Ancak tövbe edinceye kadar hapsedilir ve kendisine ta'zir cezası uygulanır. Üçüncü defa hırsızlık yapanın sol elinin, dördüncü defa hırsızlık yapanın sağ ayağının kesilip

⁷⁵ Merginani, Ebu'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebi Bekr, *el-Hidaye Şerhu Bidayeti'l-Mübtedi*, İstanbul 1986, c. 2, s. 125-130.

⁷⁶ Said Nuri Akgündüz, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 151.

⁷⁷ Mustafa Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, İstanbul, 2004, s. 233.

kesilmeyeceği konusunda İslam hukukçuları ihtilaf etmişlerdir. Şafiilere göre ise, ilk defa hırsızlık yapanın sağ eli, ikinci defa hırsızlık yapanın sol ayağı, üçüncü defa hırsızlık yapanın sol eli, dördüncü defa hırsızlık yapanın sağ ayağı kesilir. Zahirilere göre ise, ilk defa hırsızlık yapanın sadece bir eli, ikinci defa hırsızlık yapanın da diğer eli kesilir. Zira Kur'an ve sünnette elin kesilmesi emredilmektedir, ayakların kesilmesinden bahsedilmemektedir. Bu sebeple ayağın kesilmesi kesinlikle caiz değildir. Üçüncü defa hırsızlık yapana ta'zir cezası uygulanır ve halini düzeltinceye kadar hapsedilir.⁷⁸

Hz. Peygamber'in sünnetinde hırsızlık, dünyevi ve uhrevi bir dizi müeyyide ve sorumluluğu gerektiren ağır bir suç ve büyük bir günah olarak nitelendirilmiştir. Mekke'nin fethi sırasında hırsızlık yapan soylu bir kadına had cezası uygulanmaması için şefaet (aracılık) talebinde bulunan Üsame'ye Hz. Peygamber "*Muhakkak ki, İsrailoğulları arasında soylu biri hırsızlık ederse onu cezasız bırakırlar, zayıf biri hırsızlık yaparsa onun elini keserlerdi. Ben, çalan kadın (kızım) Fatıma olsaydı muhakkak ki onun da elini keserdim*" buyurmuştur.⁷⁹

Hırsızlık fiilinin haram olduğu ve bu suçu işleyene el kesme cezasının verilmesi gerektiği Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinde sabit olduğunu gösteren diğer bir kaç hadis şöyledir:

*"Kişiye kardeşinin malı helal olmaz, kendi rızasıyla verdiği müstesna." ve "Hırsız, hırsızlık ettiği sırada mümin olduğu halde hırsızlık yapamaz."*⁸⁰

İslam tarihinde, hırsızlık suçu nedeniyle Hz. Peygamber tarafından eli kesilen ilk erkek, Hıyar b. Adıyy, ilk kadın da Mürre binti Safvan'dır.⁸¹

Cabir b. Abdillah'tan rivayet edildiğine göre; Rasulullah şöyle buyurmuştur:

"Kim apaçık bir şekilde bir malı gasbederse (veya cebir kullanarak yağmalarsa) o kimse bizden değildir." Salebe bin el-Hakem'den rivayet edildiğine göre; Rasulullha şöyle buyurmuştur:

⁷⁸ Muhammed Ebu Zehra, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*, Çev: İbrahim Tüfekçi, İstanbul, 1994, c. 1, s. 129-130.

⁷⁹ Haydar Hatipoğlu, c. 7, s. 143.

⁸⁰ Kurtubi, Muhammed b. Ahmed el-Ensari, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1987, c. 6, s. 160., Müslim, Hac 19., Buhari, Hudud 6.

⁸¹ Kurtubi, c. 6, s. 159.

"... Şüphesiz yağmalanan mal helal değildir."⁸²

İslam hukukunu uygulayan Osmanlı devleti, ayet-i kerimelerde geçen ve Hz. Peygamber'in de uygulamalarına yansıyan hırsızlık cezasına bağlı olarak ta'zir cezası neviden hırsızlık yapanlara sürgün cezası uygulamıştır.⁸³

Örneğin İstanbul'da hizmetkarlık yapan Habeş Osman adındaki kişi gittiği evlerde hırsızlık yaptığı için Mısır'a (Kahire) sürgün edilmiştir. Bununla beraber çaldığı mallar da sahiplerine iade edilmiştir.⁸⁴

Hulefa-i Raşidin döneminde de bu hırsızlık suçu cezası uygulamasına devam edilmiştir.

4.4. İçki İçmek (Hamr)

Hamr kelimesi sözlükte *örtmek, gizlemek, içki, üzüm suyundan elde edilen sarhoş edici içki, çiğ üzümden elde edilmiş ve köpüğünü atmış şarap, az olsun çok olsun sarhoş edecek herhangi bir içecek, sarhoş eden şey, akli örten şey, içkinin sarhoş edici olanı, akli örten her türlü sarhoş edici şey, ermek, olgunlaşmak, bir derdin ve hastalığın bulaşması, karıştırmak*, anlamlarına gelmektedir.⁸⁵

Hamr kelimesinde özellikle örtmek ve gizlemek anlamı ön plana çıkmaktadır. Buna göre hamr diye ifade edilen içecekler insan aklını gizleyip örtmekte ve onun sağlıklı bir şekilde görevini yapmasını engellemektedir. Dolayısıyla şaraba hamr denilmesinin sebebi, akli uyuşturup örtmesidir. Çünkü hamr denilen içecekler, akli ve temyiz gücünü örtüp bastırmaktadır.⁸⁶

İslam dininin ana kaynağı Kur' an, alkollü içkilerin yasaklanması konusunda, hitap ettiği toplumun o günkü alışkanlık ve bağımlılıklarını dikkate alarak kademeli bir yöntem izlemiş ve üç ayet-i kerime inmiştir.

⁸² Haydar Hatipoğlu, c. 10, s. 144.

⁸³ Ekrem Buğra, Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, s. 344.

⁸⁴ BOA, C. ZAB. nr. 3565 / 28.S. 1178 (27. 08. 1764).

⁸⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, ts., c. 2, s. 1259.

⁸⁶ İbn Manzûr, c. 2, s. 1259.

Bunlardan ilki, "hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden içki ve güzel rızık elde edersiniz. Şüphesiz bunda aklını kullanan bir toplum için ibret vardır" (Nahl, 16/67) ayetidir.

İkincisi "sana içki ve kumardan soruyorlar. De ki "o ikisinde büyük bir günah (zarar) ve insanlara bir takım menfaatler vardır. Fakat onların günahı (zararı), faydasından büyüktür" (Bakara, 2/219).

İçki hakkında indirilen üçüncü ayette ise "Ey iman edenler! Sarhoşken ne söylediğinizi bilene kadar namaza yaklaşmayınız..." (Nisa, 4/43) buyrulmuş ve içki yasağına giden süreçte üçüncü aşamaya geçilmiştir.

Sonunda şu ayetle içkinin haramlığı konusunda kesin hüküm verilmiştir: "Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir. Bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranıza kin ve düşmanlık sokmak; sizi, Allah 'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi ?" (Maide 5/90, 91).

Bu ayetlerde geçen özellikle "uzak durun" ve "vazgeçtiniz değil mi?" gibi ifadeler alkollü içkileri yasaklayan kesin delillerdir.

Konu ile ilgili pek çok hadis bulunmaktadır. Buhari, Müslim, Ebu Davut, Tirmizi ve Nesai'de rivayet edilen bir hadis şöyledir:

"Müskir olan (yani sarhoşluk veren) her şey haramdır. Kim dünyada içki içip buna devam ederken ölürse o ahirette içki içemeyecektir."⁸⁷

Ebu'd-Derda'dan şöyle rivayet edilmiştir:

"Bana dostum Hz. Muhammed şu tavsiyede bulundu: İçki içme. Çünkü içki, her şerrin anahtarıdır."⁸⁸ hadisi de içkinin haramlığı konusunda başka bir nasır.

İçki içme sebebiyle sürgün edilenlere örnek olarak Hulefa-i Raşidin'in uygulamalarına göz attığımızda durum netlik kazanmaktadır. Çünkü Hulefa-i Raşidin tüm suçlar gibi içki içenlere de müsamaha göstermediklerini burada da göstermişlerdir.

⁸⁷ Haydar Hatipoğlu, c. 9, s. 126-127.

⁸⁸ Haydar Hatipoğlu, c. 9, s. 126.

Hiz. Ömer, içki içtiği için, Rabia b. Ümeyye'yi Hayber'e sürgün etti. Adı geöen suçlu Hayber'den kaçıp Rum diyarına sığındı ve Hristiyan oldu. Bunu öğrenen Ömer "*Bundan sonra hiç bir Müslüman'ı sınır dışı etmeyeceğim*" dedi.⁸⁹

Yine Hiz. Ömer'in içki içen bir başkasına hadd tatbik ettikten sonra ayrıca onun saçını tıraş ettirip sürgüne göndermesi kendisine tanınan kamu yararı için uyguladığı ta'zir cezalarındandır.⁹⁰

4.5.Ahlaka Aykırı Hareketlerde Bulunmak

İslam tarihinde ilk ferdi sürgün olayı Hiz. Peygamber'in, sonradan "*taridü Resûlillah*" diye anılan Hakem b. Ebu'l-As'ı Medine'den Taife sürmesidir. Hiz. Osman'ın amcası, Ebû Süfyân'ın amcasının oğlu, Emevî Halifesi I. Mervân'ın babasıdır. İslâmiyet'i kabul etmeden önce Resûlullah'a eziyet edenler arasında zikredilen Hakem, Mekke'nin fethi sırasında Müslüman oldu. Daha sonra Medine'ye giderek orada bir müddet kaldı. Bu süre içerisinde Hiz. Peygamber'i üzecek bazı davranışlarda bulundu. Resûl-i Ekrem'in yürüyüşünü ve hareketlerini alaylı şekilde taklide yeltendiği, kapısını dinlediği ve Hiz. Peygamber'in müşrikler hakkında bazı sahâbîlere verdiği özel bilgileri etrafa yaydığı rivayet edilmektedir. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem onu Tâif'e sürdü. Hiz. Peygamber'in, patronunun eşiyle zina eden bekâr işçiye yüz değnek ve bir yıl sürgün cezası uyguladığına dair Ebû Hüreyre ve Zeyd b. Hâlid (r.a)'ten bir topluluğun rivayet ettiği haber de başka bir hadistir.⁹¹

Sahvan b. Ümeyye'nin rivayet ettiğine göre, toplumun genel ahlakına aykırı kimseleri gören Allah resulü, bu hareketlerin yasak olduğunu bildirmiş ve bir defasında "*eğer bu yasaklama hükmünü, sana daha önce iletmiş olsaydım şimdi sana hak ettiğin cezayı verirdim. Kalk benim yanımdan ve Allah'a tövbe et, bilmiş ol ki, o yasağı koyduktan sonra bu işi tekrar yaparsan, seni fena bir şekilde dövdüreceğim, ibret olarak senin başını tıraş ettireceğim, seni aile fertlerinden uzaklaştırıp sürgün edeceğim ve elde ettiğin (o halleri vesile ederek kazandığı) malı da ganimet olarak Medine gençlerine helal kılacağım*"⁹² buyurmuştur. Allah'ın resulü bu ikazları, huyu, davranışı

⁸⁹ İbn Abidin, c. 3, s.203.

⁹⁰ Halifi, s. 140.

⁹¹ Nebi Bozkurt, "Sürgün", *DİA*, Ankara 2010, c. 38, s. 166-167.

⁹² el-Buhari, Ebu Abdullah b. İsmail, el-Camiu's-Sahih, İstanbul, 1992, c.3, s.167.

ve hareketleri bakımından kadına benzeyen erkeğe (muhannes) yapmıştır. İşlenen suç, hadd suçu değil cezasının takdiri ülü'l-emre bırakılan ta'zir suçlarındandır.

Hiz. Osman dönemi siyasi açıdan buhranlı bir dönemdir. Bu dönemde sürgün uygulamalarının büyük ölçüde siyasal gerekçelere bağlı olduğu görülmektedir. Ebu Zer el-Gıfari'nin Muâviye'yi eleştirmesi sebebiyle Rebeze'ye gönderilmesi, Hiz. Osman'ın, iddetini tamamlamayan bir kadınla evlenen azatlısı Humrân b. Ebân'ı eşinden ayırıp Basra'ya sürmesi ve Amir b. Abdullah'ın, kendisini Hiz. İbrahim seviyesinde gördüğü gibi iddialarla şikayet edilmesi üzerine Basra'dan Dımaşk'a sürüldüğü kaydedilmektedir. Ayrıca Kufe'de yönetime açıkça cephe alan Eşter ve arkadaşları önce Dımaşk'a ardından Humus'a sürgün edildiler. Ayrıca Hiz. Osman doğru yoldan çıkıp bidatlere girenleri sürgün edeceğini duyurmuştur.⁹³

Hiz. Ali'nin de Abdullah b. Sebe'i sapkın inançlar yayması ve fitne çıkarması yüzünden sürgünle cezalandırıldığı rivayet edilir.⁹⁴

Hiz. Ömer bir kadının, bir erkek ismi söyleyerek kendini yoldan çıkaracak şekilde konuşması üzerine o erkeği huzuruna çağırır. Gencin gayet yakışıklı olduğunu görür. Bu genç erkek, kadınların yoldan çıkmaması, helak olmaması, fitneye düşmemesi için Hiz. Ömer tarafından Basra'ya sürgün edilmiştir.⁹⁵

Yine Hiz. Ömer'in içki içen bir başkasına hadd tatbik ettikten sonra ayrıca onun saçını traş ettirip sürgüne göndermesi, Medine'de karaborsacılık yapan kişi ile kölesini sürgün etmesi kendisine tanınan kamu yararı için uyguladığı ta'zir cezalarındandır.⁹⁶

⁹³ Neb, Bozkurt, "Sürgün", DİA, Ankara 2010, c. 38, s. 167.

⁹⁴ Geniş bilgi için bkz: Sıddık, Korkmaz, *Tarihin Tahrifi/ İbn Sebe Meselesi*, 1. Baskı, 2005, s. 30.

⁹⁵ İbn Teymiyye, *es-Siyasetü's-Şer'iyye Fi İslahı'r-Raiyye*, s. 141.

⁹⁶ Nebi, Bozkurt, , "Sürgün" ,DİA, , Ankara 2010, c. 38, s. 167.

II. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE SÜRGÜN

1. Genel Olarak

Sürgün ilk insanlarla beraber vuku bulmuş eski bir olgudur. İlkel insan topluluklarından modern toplumlara kadar her toplulukta mahiyeti farklı olmak kaydıyla sürgün olgusuna rastlanır. Sürgün insan hayatının birçok aşamasında yer edinmiştir. Osmanlı arşiv belgelerinde sürgün, genel olarak *nefy* adı ile geçmekte, sürgün yapılan yere ise *menfa* denildiği görülür.⁹⁷

Osmanlı döneminde nefy olgusuyla yakından alakalı bir kavram da *iskan*dır. İskan, sürgünden biraz farklılık gösterdiği, biraz da gönüllülük ve fethedilen yerlerin kalkındırılmasına yönelik olması özelliği ağır bastığı görülür. Fethedilen yerlerin İslamlaştırılması, oraların imara açılması ve geliştirilmesi iskanın ana amaçlarından olduğunu görmekteyiz. Kısacası iskan, insan topluluklarının bir yerden başka bir coğrafyaya yerleştirilmesidir. Trabzon'un ve İstanbul'un alınmasından sonra buralara iskan yoluyla insanların yerleştirilmesi gibi.

Tehcir, nefy ile ilişkili bir kavramdır. Tehcir, Osmanlının sahaya kazandırdığı bir kavramdır. Tehcir, devlet tarafından sorunlu kişilerin, halkın refahı için sorun çıkarmayacakları yerlere süreli ya da süresiz olarak göç ettirilmesi olduğu görülür. Bu uygulama sorunlu kişileri sınır içerisinde yer değiştirir, sınır dışına çıkartmaz.

Tarihte en büyük tehcin Ermenilere yapıldığı iddialarına karşılık Karamanoğullarına ve yörüklere uygulananın daha büyük olduğunu söyleyebiliriz. Türkmen Alevi Dedeşli oymağının tüm Karadeniz sahillerine, Karamanoğulları Türkleri ise Sudan, Mısır ve İran'a tehcir edilerek dağıtıldığı kayıtlarda görülür.⁹⁸

Tehcir konusunda son yıllarda bazı menfi olaylar gelişmektedir. Bu olumsuz olayların iyi anlaşılması için yukarıda zikrettiğimiz tehcir ile ilgili bilgiler çok önemlidir. Bazı ülkeler Osmanlının Ermenilere uyguladığı tehcri güya sözde soykırım olarak nitelendirmektedirler. Oysaki 1915 öncesinde Osmanlı ile yüzyıllarca dostane ve

⁹⁷ Orhon, s. 104.

⁹⁸ Orhon, s. 110.

barış içinde yaşayan, bürokrasi, sanat ve ticarete önemli mevkilere gelen Ermenilere niçin soykırım yapılsın ki bu şekilde yaşayan Ermeniler dış güçlerin etkisi ile zamanla değişime uğramış ve devlete bağlılıkları zayıflamıştır. Hatta bazı devletlerin kullanımına girmiş, bağımsız olmak için Anadolu'da isyanlara kalkışmışlardır. Osmanlı da tedbir olarak tehcire başvurmuştur. Tehcirden maksat savaş esnasında devleti zarara sokanların engellemesinden ibarettir. Keyfi bir uygulama yapılmadığı da ortadadır. Bu konuyu Halaçoğlunun yorumları ile bitirelim:

"9 Haziran 1915 ile 8 Şubat 1916 tarihleri arasında gerçekleşen yer değiştirme uygulaması çerçevesinde; Erzurum, Van, Bitlis vilâyetlerinden çıkarılan Ermeniler, Musul'un güney kısmı ile Zor ve Urfa sancağına; Adana, Halep, Maraş civarından çıkarılan Ermeniler ise Suriye'nin doğu kısmı ile Halep'in doğu ve güneydoğusuna yerleştirilmiştir. Buna rağmen Ermeni ihtilâl komitelerinin tehcir kararı öncesinde başlattıkları tedhiş faaliyetleri, göç sırasında da devam etmiştir. Devletin varlığı ve kamu düzeni adına alınan bu kararın tatbikinde problem yaşanmaması için Osmanlı Sadareti (Başbakanlık) ile İçişleri, Harbiye ve Maliye nezâretleri arasında koordinasyon kurulmuş; son derece doğru ve yerinde tedbirler alınmıştır. Ayrıca ilgili bütün makamlara bu hususta tebligatta bulunulmuştur. Günümüzde çeşitli zeminlerde Osmanlı Devleti'ne ve milletimize soykırım suçu isnat edenlerin, arşiv vesikalarında ayrıntılı bir şekilde yer alan bu hususları nazara almaları gerekmektedir. Osmanlı Sadareti tarafından 30 Mayıs 1915'te söz konusu bakanlıklara gönderilen yazıda, Tehcir Kanunu'nun tatbikinin nasıl yapılacağı ayrıntıları ile belli kurallara bağlanmıştır."⁹⁹

2. Osmanlı'da Sürgün Uygulamasının Amaçları

Sürgün-İskan faaliyetleri insanların yer değiştirme hareketleriyle yakından ilgilidir. Hatta iskan ve göçlerin devletlerin kuruluşunda dahi önem arz ettiği görülür. İskan olgusu bazen istekli bazen isteksiz olmuştur. Devletin ön gördüğü politikalar sebeplerinden biridir. Genel bilgilerden yola çıkarak iskan, kısacası insanların belirli bir coğrafyaya yerleştirilmesi şeklinde tanımlanabilir.

⁹⁹ Yusuf Halaçoğlu, *Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)*, Ankara 2001, s. 30.

Sürgün, Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinden itibaren kullanılmıştır. Bilhassa sürgünlerin nedenleri yeni feth olunan yerlerin iskan edilmesi ve insan unsuruyla bölgelerin hareketliliğinin arttırılmasıydı.¹⁰⁰ Devlet zorunlu toplu sürgünler de yapıyordu. Mesela Rodos Adası'nın ve Kıbrıs Adası'nın şenlendirilmesi için sürgünler yapılmıştır.¹⁰¹

Fethe dahil olan yerlerde Türklerin yoğunlaşması ve oralarda da İslam'ın neşvu nema bulması için iskanların yapıldığı görülür. Nitekim İstanbul fethine mazhar olunca oraya Müslümanların iskan edilmesine girişildi. Oradan da gayri müslimler Anadolu'ya iskan ettirilmişlerdir. Trabzon'un alınmasından sonra da aynı şekilde iskan uygulamasına gidilmiştir. İskanlarda gönüllülük esasının da göz ardı edilmediği görülür.

Sürgün usulünün, sosyo-ekonomik sebeplere, bölgelerin düzeninin sağlanmasına ve imarına göre şekillenmiştir.

Osmanlı'da iç iskan meselesini doğuran sebepler ana hatlarıyla şöyle sıralanabilir: savaşlar sebebiyle ekonomik sarsıntılar, isyan, eşkıyalık hareketleri gibi iç karışıklıklar, emniyetsizlik, gelir için metruk yerlerin ziraata açılması ve savaşlar sebebiyle ülkeye doğru iç göçlerin cereyan etmesi ve akınların oluşması.¹⁰²

Cengiz Orhonlu Osmanlı devletinin, şu hedeflerle aşiretleri iskana tabi tuttuğunu söyler:

a) Sürekli yer değiştirmeler ile yerleşik halka zarar vermelerini engellemek, b) metruk yerlerin imarı ve başıboş arazilerin verimli hale getirmek, c) Suriye'deki Arap bedevilerine karşı emniyeti sağlamak için bir tampon bölge vazifesi görmesini sağlamak.¹⁰³

2.1. Nüfus Politikası Olarak İskan Amaçlı Sürgün

İncelemelerimize göre Osmanlı Devleti'nin başlangıçta sistemli bir iskan politikası sürdürdüğü görülmektedir. Osmanlı'nın bu ilk dönemlerdeki iskan hareketleri siyasi hareketlerden büyük oranda etkilenmiştir. Bundan dolayı Osmanlı tarihinde iskan

¹⁰⁰ Orhon, s. 104.

¹⁰¹ Zeki, Arıkan, XV.-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı, İzmir, 1988, s. 22.

¹⁰² Halaçoğlu, s. 37-52.

¹⁰³ Orhon, s. 107.

hareketleri iki aşamalı olarak düşünülebilir. Birincisi başta Anadolu'dan olmak üzere yeni feth edilen yerlere yapılan dışa dönük-genişlemeye bağlı iskan faaliyetleridir. İkincisi ise Osmanlı'nın toprak kaybetmesiyle ana toprağa yapılan içe dönük göç ve iskan hareketleridir. Bir de cemaat ve tarikatların iç iskanı söz konusudur.

Osmanlı iskan siyaseti ilk devirlerden son dönemlere kadar uygulama şekliyle sosyal ve ekonomik bir yapı izlenimi vermektedir. Bununla birlikte toplum huzurunun ve insani değerlerin ön planda tutulduğu görülür. Genel olarak bir kısım menfilikler olsa da Osmanlıların iskan siyasetinin en iyi uygulayıcıları oldukları söylenebilir. Sonuç olarak iskan ile sürgün iç içe kullanılmıştır. Biri amaç diğeri sonuç gibi telakki edilebilir.

Osmanlı doğal sınırlarına ulaşmasıyla duraklama dönemini yaşamıştır. Dışa yönelik toplu iskana bağlı sürgün siyasetinin yerini 1699'dan sonra (içe dönük) aşiretlerin cebren kullanılarak ülke dahilinde iskan edilmesi şekline dönüşmüştür.¹⁰⁴ Lakin yerleşik hayatı benimsemeyen aşiretler, eşkıyalık etmişlerdir. Bu tür aşiretlere sürgün bir ceza olarak uygulanmıştır.

İskan amaçlı sürgün yerleri şöyle sıralanabilir; Akka, Taif, Fizan/Trablusgarp, Midilli, Sakız, Limni, Rodos, İstanköy, Bozcaada ve Kıbrıs gibi adalar.¹⁰⁵

Osmanlı Devleti'nde iskan hareketlerinin olumlu sonuçlanması için bazı tedbirler alınmıştır. Burada bazı kurumlar devreye girmiştir. Bu kurumların iskana öncülük ettiği söylenebilir. Bu kurumları kale, han, derbent, çeşme, cami-mektep, darüşşifa, köprü menzil, panayır, zaviye ve vakıflar olarak sıralayabiliriz.¹⁰⁶ Bununla birlikte iskan faaliyetlerinde görevli memurlar da vardır. Bu memurların görevi iskanın sıhhatli bir şekilde yapılması için çaba sarfetmeleriydi. Örneğin Rakka'nın iskanı sırasında zikredilen görevliler, vali-sancak beyi ile hukuki açıdan kadı veya naib, iskan katibi, iskan mübaşiri, iskan başı, iskan beyleri ve kethüdarları, mimar gibi kişilerden oluşmaktadır.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Daşcıoğlu, s. 49.

¹⁰⁵ Arslan, s. 317.

¹⁰⁶ Erhan, Ersoy, "Türklerde Bir İskan Siyaseti Olarak Derbent Teşkilatı", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 2008, s. 49.

¹⁰⁷ Orhon, s. 52.

Diğer bir tedbir de *kefalet sisteminin* uygulanmasıdır. Burada iskan sahalarında toplu *kefilleme* yöntemi dikkat çeker. Bunun neticesinde herkes birbirinden sorumlu tutulmuş ve iskanların olumlu neticelenmesi için planlar yapılmıştır.¹⁰⁸ Ayrıca iskan hareketlerinde yerli halkla iyi geçinme politikası takip edilmiş, "*istimalet*"¹⁰⁹ uygulanarak yerli halkın Osmanlı'ya yaklaşması sağlamıştır.

2.2. Cezalandırma Amacıyla Sürgünler

İlk dönemlerde *iskan* ve *kolonizasyon metodu* olarak uygulanan sürgün, XVIII. yüzyıldan itibaren daha çok bir ceza metodu olarak benimsenmiştir. Bunlara paralel ve fetihlere bağlı olarak Rodos Adası'nın ve Kıbrıs Adası'nın şenlendirilmesi için sürgünler yapılmıştır.¹¹⁰

Fetih dahil olan yerlerde Türklerin yoğunlaşması ve oralarda da İslam'ın neş-u nema olması için iskanların yapıldığı görülür. Nitekim İstanbul fetih mazhar olunca oraya Müslümanların iskan edilmesine girişildi. Oradan da gayri müslimler Anadolu'ya iskan ettirilmişlerdir. Trabzon'un alınmasından sonra da aynı şekilde iskanlar vuku bulmuştur. İskanlarda gönüllülük esasının da göz ardı edilmediği görülür. Fakat zamanla gönüllü sürgünlerde gittikçe azalmalar olmuştur. Böyle olunca da sürgünlere topluma zararlı kişiler seçilmiş ve böylece de sürgün suçluların cezalandırılması manasında kullanılmaya başlanmıştır.¹¹¹

Ceza olarak sürgüne sebep olan durumlar genelde iç karışıklıklardır. Osmanlı devleti 17.yüzyıla geldiğinde içeride ve dışarıda çok alanda mücadele etmiştir.¹¹² Bunun yanında nizam ve asayiş için konulan düzenlemeler de kısa süreli etki bırakmıştır. Bu da Osmanlı'nın eski gücünü kaybetmesine sebep olmuştur. Hem uzun süren savaşlar hem de asayiş sıkıntıları iç karışıklıklara sebep olmuştur. Bu da eşkıyaların türemesine sebep

¹⁰⁸ Osman, Uysal, "XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Güvenlik ve Asayişin Temini Açısından Kefalet Sistemi", *T.C. Balıkesir Üniversitesi F.E.F. Karesi Tarih Kulübü Bülteni* 2007/1. s. 3.

¹⁰⁹ *İstimalet: Osmanlı Devleti'nin uyguladığı meylettirici uzlaştırıcı fetih politikası için kullanılan tabir.* Ayrıntılı bilgi için bkz. Mücteba İlgürel, "*İstimalet*", Ankara, DİA, 2001, c.3, s. 342.

¹¹⁰ Arıkan, s. 22.

¹¹¹ Osman Köksal, *Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları*, s. 287.

¹¹² Mustafa, Öztürk, *XVIII Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkîyalık Olayları*, Belleten, c. LVI, s. 211.

olmuştur. Yer yer bu şaki gruplara da katılımların olduğu görülür.¹¹³ Bunlar bağlamında 17.yüzyılda etkili olan *celali isyanları* devlete ve topluma çok zarar vermiştir.¹¹⁴

Eşkîya genellikle savaş zamanlarında ve idarede otorite boşluğunun olduğu dönemlerde daha da çoğalmıştır. Uzun süren savaşlar ve birçoğunun yenilgilerle sonuçlanması, dirlik sahiplerinin savaşlara katılmaması, azledilen ve ölen idarecilerin kullarının başıboş kalarak dolaşmaları, halka sefer masrafları olarak ağır vergiler yüklenmesi gibi sebepler eşkıyalığın yayılmasına sebep olmuştur. Özellikle seferler esnasında memleketin güvenliğini sağlamak için geride az sayıda asker bırakılması eşkıyanın artmasına sebep oluyordu. Halk ise bunlardan korunmak için yerlerini terk ederek daha güvenli yerlere göçüyorlardı. Bu dönemlerde eşkıyalık hareketleri bireysel olduğu gibi cemaat ve aşiretlerin yaptıkları şekavetler de oldukça yaygındı. Diğer yandan eşkıyalık faaliyetlerinin iklim şartlarının uygun olduğu bahar ve yaz aylarında yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun sebebi eşkıyanın daha rahat hareket etmesi, ticaret kervanlarının daha sık gelip gitmeleri, gizlenmeleri için müsait ortamların daha çok olması ve yiyecek içecek bulmalarının kolaylaşmasıdır.¹¹⁵

Bu sebeple Osmanlı devleti eşkıyalık hareketlerinin engellenmesi için çeşitli önlemler almıştır. Bu bağlamda devlet, toplu ya da bireysel eşkıyalık faaliyetlerinde bulunanları ıslah etmek için uyarıdan başlayıp askeri mücadeleye kadar giden bir takım yollara başvurmuştur. Bu durumda eğer problemler uzlaşmacı şekilde çözülememişse o zaman askeri yöntemlere başvurulmuştur. Bu yöntemlerin birkaçı şöyle sıralanabilir. Bir takım idari düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin, şekavetlerin önlenmesi için iskana başvurulmuştur. Kargaşa çıkaran aşiret liderlerine nasihat ve teminat içeren mektuplar yazılmakta veya aracı özel adamlar gönderilip uzlaşma yoluna gidilirdi. Devlet, aşiretlerin devlete bağlılığını sağlamak için eşkıyalık faaliyetlerini bırakma ve bölgenin güvenliğini bozmama şartıyla aşiret liderlerine *hilat* giydirip hediyeler verirdi. Bazılarına da maaş bağlanırdı. Aşiretler normal yollarla ıslah edilemediklerinde son çare olarak askeri yöntemlere başvurulurdu. Bu da mümkün olmazsa idam cezasına,

¹¹³ Halaçoğlu, s. 35.

¹¹⁴ Mücteba, İlgürel, "*Celali İsyancıları*", DİA, Ankara 1993, c. 7, s. 252-257.

¹¹⁵ Daşcıoğlu, s. 87-88.

sürgüne dahi başvurulurdu. Görüldüğü gibi eşkıyalar için hapisten idama kadar birçok ceza uygulanmıştır.¹¹⁶

3. Osmanlı Hukukunun Yapısı ve Sürgün Cezası

3.1. Klasik Dönem Osmanlı Hukuku'nun Yapısı: Şer'i Hukuk-Örfi Hukuk Ayırımı

Hukuk, *hak* kelimesinin çoğulu olup kısaca şöyle tarif edilmiştir.

*“Hukuk, cemiyette nizam tesis eden ve müeyyidesini amme vicdanının reaksiyonunda ve bu reaksiyona tercüman olan devletin maddi icbar kuvvetinde bulunan kaideler manzumesidir.”*¹¹⁷

Osmanlı İmparatorluğu kurulması ile beraber sadece kendisine has bir hukuk ile başladığı söylenemez. Kendinden önceki Türk ve İslam devletlerinden miras kalan hukuk normları ile o vakte kadar sürüp gelen hukuk yapısını da aldığı görülür. Abbasi ve Emevi devletleri yolu ile nakledilen İslam hukukunu ve orta Asya'dan yansıyan devlet hukuk geleneğini de bünyesine aldığı aşikardır. Osmanlı devleti gelişimini sürdürürken aynı zamanda ihtiyaca binaen gerekli ilave ve değişiklikleri de yapmaktan kaçınmamıştır.

Klasik fıkıh kitaplarına baktığımızda devlet başkanının iradesinden ayrı olarak uygulanan hukuk *şer'i hukuktur*. Şer'i hukukun kaynakları başında Kur'ân-ı Kerîm ve sünnet gelir, sonrasında ise icmâ ve kıyas gelir. Şer'i hukukun hükümleri, Osmanlı hukukunun esas prensiplerini teşkil eder. Osmanlı hukukunun karakteristiğini teşkil eden örfi hukuk vardır ki, şer'i hukukun boşluk bıraktığı sahalarda bu hukuka aykırı olmamak kaydıyla hükümdar tarafından kanunnamelerle meydana getirilen hukuktur.¹¹⁸ Osmanlı kanunnamelerinin alanını, İslam hukukunda ulu'l-emre tanınan yasama yetkisi teşkil eder.¹¹⁹ Osmanlı hukukunda ulu'l-emr tarafından tedvin edilen hukuki düzenlemeleri ifade etmek üzere değişik kavramlar kullanılmıştır. Bunlar arasında "*örf*",

¹¹⁶ Osman Köse, *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, Samsun 2009, s. 255-258.

¹¹⁷ Ali Fuat Başgil, *Esas Teşkilât Hukuku*, İstanbul 1960, c. 1, s. 1-20.

¹¹⁸ M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 8.Baskı, İstanbul, 2010, s. 63.

¹¹⁹ Geniş bilgi için bkz: Hüseyin Çeliker, "İslam Hukukunda Devlet Başkanlığı", *OMÜİF Dergisi*, 2008, sayı 26-27, s. 251-298.

"kanun", "yasa", "yasad", "kanunname", "siyaset" ve "kavânin-i siyaset" kelimelerini zikredebiliriz. Ayrıca padişah tarafından tedvin edilen hukuka *ferman* da denilmiştir.¹²⁰ Bunların hepsi de aynı manayı ifade etmektedir.¹²¹

Kanunnameler sadece Osmanlılara has bir uygulama değildir. Diğer İslam devletlerinde de görülür. Uzun Hasan ve Alaüddeve Bey kanunları ile Alemgir tarafından onay alan ceza kanunnameleri buna misal verilebilir.

Kanunların tedvin edilmesinde Divan-ı Hümayun ve nişancıların rollerinin büyük olduğu görülür. Bunların icraları neticesinde padişah kanunu tasdik eder ve yürürlüğe girer.

Fatih, Yavuz, II. Bayezid ve Kanuni devirlerinde kanunnamelerin vücuda geldiği görülmektedir. Hatta Bayezid ve Kanuni devri kanunnamelerinin resmi nüshaları günümüze kadar ulaşmıştır.

Kanunnamelerin tedvin ihtiyacı Fatih devrinde başlar. Lakin bazı kanunnamelerin tam olmadığı görülür. Bunun sebebi ise fethin tamamlanmış olmaması ve kanun tedvininde henüz özgünlüğün kazanılmış olmadığı söylenebilir. Fatih devrinde maden ve gümrük kanunları, II.Bayezid devrinde ise umumi kanunnamelerin iyi bir şekilde olduğu ve Haslar Kanunu, Hüdavendigâr Livası kanunnamesi gibi asırlarca yürürlükte kaldığı görülür. Lakin Osmanlının tabî sınırlarına ulaşamaması kanunların da tamamına ermesine engel olduğu görülür.¹²²

Kanunnamelerin gerekliliği şöyle ifade edilmektedir:

*"Sultan Osmanlı kanunun düzenlenmesini buyurdu, çünkü bu kurallar dünya işlerinde başarılı olmak ve ahalinin işlerini düzene koymak için gereklidir."*¹²³

Osmanlı kaynaklarına bakıldığında örfi hukuk terimine ilk kez Fatih döneminde rastlanmaktadır. 15. yüzyılda Osmanlıya bağlı olan Mısır'da yaşayanlar Osmanlılarda şer'i ve örfi diye iki hukukun icra edildiğini belirtir.¹²⁴

¹²⁰ Nurcan Abacı, *Bursa Şhrinde Osmanlı Hukuku'nun Uygulaması*, (17.Yüzyıl), 2001 Ankara, s. 33.

¹²¹ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, 1.Basım İstanbul 2008, s. 99.

¹²² Halil İnalçık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet*, İstanbul 2000, s. 31-34.

¹²³ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (Çev. Ruşen Sezer), 3.Baskı, İstanbul 2003, 10.Bölüm, s. 76.

¹²⁴ M. Akif Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*, 1.Basım, s. 2014, s. 16.

Tarihçi Tursun bey örfi hukuku “*Bu tedbir ol mertebe olmazsa belki mücerred tavr-ı akl üzere nizâm-ı âlemi zâhir için mesela tavr-ı Cengiz Han gibi olursa sebebine izâfe ederler siyâset-i sultâni ve yasâğ-ı pâdişâhi derler ki örfümüzce ona örf derler.*” diye tarif etmektedir.¹²⁵ Bu tarif ışığında örfi hukuku şer'i hukukun yanı sıra padişahın irade ve fermanlarıyla oluşan hukuk diye tanımlayabiliriz. Buna “*örf-i pâdişâhi*”, “*örf-i münif-i sultâni*” de denmektedir.¹²⁶

Bugün anladığımız gibi örf ve adet manasında örf,¹²⁷ Osmanlı hukukundan ziyade örf-i ma'ruf veya sadece âdet tabiriyle gösterilmiştir.¹²⁸

Örfi hukukun bazı özellikleri şöyledir: Şer'i hukuka karşı hükümler getiremez, İnsani karakterdedir, değiştirilmesi mümkündür ve tüzel kişilik niteliğine yönelmez.¹²⁹

Osmanlı'da yaygın bir kanun geleneği olmasına karşın kuruluşundan Tanzimat dönemine kadar mükemmel ve eksiksiz bir kanunlaştırma ve tedvin işlemi görülmez. Bunun sebeplerinden biri de devletin tam manasıyla sınırlarına ulaşamamış olmasıdır.¹³⁰

3.2. Örfi Hukukta Sürgün Cezası

Osmanlı ceza hukukunda suç konusunda dikkat çeken bir tasnif cezaların *âdi* ve *siyasi* diye ikiye ayrılmasıdır. Eski hukukumuzda siyasi suçlara “*bağy*”¹³¹; siyasi suçlulara ise “*buğat*” veya “*fiet-i bâğiye*” adı verilir. Osmanlı ceza hukukunda suçlar genel olarak had, ta'zir, kısas-diyet diye üçe ayrılır.¹³²

Osmanlı ceza hukukunda sürgün ta'zir cezaları içerisinde yer alır. Sözlükte ta'zir, “*engellemek, te'dib etmek; desteklemek, saygı göstermek manalarında karşıt anlamlı kelimelerden olan ta'zir, fıkhıta belirli cezası bulunmayan suçlara verilecek, miktarı ve uygulanması yöneticiye veya hakime bırakılmış cezaları ifade eder.*”¹³³

¹²⁵ Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, Hazırlayan: Mertol Tulum, İstanbul 1977, s.12.

¹²⁶ Aydın, s. 66.

¹²⁷ Vehbe Zuhayli, *El-Veciz Fi Usuli'l-Fıkh*, Beyrut, 1990, s. 97.

¹²⁸ Halil İnalçık, Bülent Arı, Selim Aslantaş, *Adalet Kitabı*, 1.Baskı, 2012, s. 74.

¹²⁹ Erol Özbilgen, *Osmanlı Hukukunun Yapısı*, İstanbul 1985, s. 44-46.

¹³⁰ M. Akif Aydın, s. 21.

¹³¹ Ali Şafak, “Bağy” *DİA*, Ankara 1991,c. 4, s. 451-452.

¹³² M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 204-208.

¹³³ Tuncay Başoğlu, “Ta'zir”, *DİA*, Ankara 2000, c. 16. s. 198.

Diğer başka bir tanım ise ta'zir kelime anlamı olarak, *red, te'dib, hak üzere tutuklama, alıkoymak* gibi anlamlara gelmektedir. Hukuk literatüründe ise, hakkında belli bir şer'i ceza olmayan suçlardan dolayı hükümdar, padişah veya naibi tarafından uygulanan cezalara verilen addır.¹³⁴

Ta'zir cezaları ihtardan başlar idama kadar gider. Yani birden fazla cezası vardır. Belli başlı ta'zir cezaları, idam¹³⁵, sopa, hapis¹³⁶, para, sürgün (nefy)¹³⁷, kürek, kalebentlik, prangabentlik gibi cezalardır. Bunun yanında eşkıyalık, yol kesme, gibi suçlar için, şer'i hukuk en alt ceza olarak sürgün usulünü göstermektedir.¹³⁸ Bu cezalar hükümdar ve yetkili organlarca uygulanır. Diğer cezalardan farklı olarak, verilen cezaların affedilme hakkı padişah yada vekiline tanınmıştır. Sürgün cezalarında da verilen cezaların sonradan affedildiğine dair pek çok örnek bulunmaktadır. Sürgün cezaları kanunnamelerde duruma göre yer bulmuştur. Bu sebeple kanunnamelere değinmek önem arz eder.

Osmanlı kanunnamelerinde sürgün cezası ile ilgili bilgiler yeterince bulunmamaktadır. Bunlar daha çok diğer arşiv vesikalarında yer almaktadır. Bununla birlikte bazı kanunname ve siyasetnamelerde sürgün konusunda geçen bilgiler şöyledir: Dede Cöngi Efendi'nin Siyaset-i Şer'iyeye isimli eserine göre, "*sürgün kızını sürgün olana nikah edeler; ahara nikah etmeyeler. Sürgün taifesi harice varup beğlikten veya gayrı yerden iş dutmak ve amel almak isterse kabul olunmaya. Ve sürgün için ahkam-ı şerife yazılmalu olıcak kağıdı padişah hazretlerine arz olunmalu.*"¹³⁹ şeklindeki ifadeler sürgünlerin statülerini belirlemektedir.

Rumeli Eyaleti kanunnamelerinde sürgünlerle ilgili olarak "*ve sürgün taifesinden her kimin tumarında mütemekkin olsalar, öşrün ana vereler.*" şeklinde geçen ifadeler sürgünlerin vergilerini kime vermeleri gerektiğini belirtmektedir. Yine "*...ve şol taifedeki Rum elinden ola veya kafirden imana gele veya sürgünden gayrının müteallığı ola ve sürgün arasında ola, onların sürgünüm dediğine amel olunmaya... ve sürgün*

¹³⁴ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*, İstanbul 1993, s. 427.

¹³⁵ Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara 1985, s. 47-49.

¹³⁶ Ali Bardakoğlu, "Hapis", *DİA*, Ankara, 1997, c. 16, s. 16.

¹³⁷ Abacı, s. 134-135.

¹³⁸ Bardakoğlu, "Hapis", *DİA*, Ankara, 1997, c. 16, s. 63.

¹³⁹ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri*, c. 4, s. 294.

subaşıtı benim sürgünümüdür dedüğüne amel olunmaya. Amma Anadolu'dan gelüp liva-i mezbura akrabay-ı sürgün yine sürgün kısımandandır.” hükmü kimlerin sürgün statüsünde olacaklarını belirlemektedir.¹⁴⁰

II. Bayezid devri kanunnamesinde ferman ve emirlere uymayanların ta'zir ile cezalandırılmaları öngörülmüştür. Bu tür davranışlarda bulunanların hapsedilmesi ve sürgüne gönderilmeleri kanunnamede yer almaktadır. Yine sürülen kimselerin evlerinin değerlendirilmesi ve kiraya verilmesi kanunnamede görülmektedir. Bu *“ve sürgün olan kafirlerin evleri dahi beğlidir. Adam buldukça kiraya verüp akçesin beğlik için zapt eyleyeler. Ve kadı ve dizdar marifetiyle hisar erlerine ve azeplere sürgün evlerinden hallü haline göre tevzi' edüp yerleşdüreler.”¹⁴¹* şeklinde ifade edilmiştir. Devlet boşalan yerleri farklı şekillerde değerlendirme yoluna gitmiştir.

Yavuz Sultan Selim Kanunnamesinde bir mahalle veya kasabadan sürgünle ilgili şu hüküm bulunmaktadır: *“ ve dahi bie kimesneyi mahallesi veya karyesi cemaati hırsuzdur ve kahbedür deyu şikayet edüp bize gerekmez deyu red etseler, vakia müttehem ise, dahi beyne'n-nâs malum ola, mahallesinden ve karyesinden nefy edeler. Eğer mahalle kabul etmezse şehirden süreler.”¹⁴²*

Osmanlı ceza hukukunda sürgün cezasının süreleri tam olarak belirtilmemiştir. Ama namusa karşı cereyan eden suçlarda verilecek sürgün cezasının müddetinin bir yıl süre ile sınırlandırıldığı görülür. Yani sürgün cezasının süresi bir yıldan fazla veya az olabilmektedir.

3.2.1. I. Selim Kanunnamesi

Yaşar Yücel bu kanunnamede hakkında şunları söylemektedir:

“Kanunname-i Sultan Selim, Kanunname-i Osmanî diye bilinmektedir. Bu kanunnamenin çok sayıda fasıllardan ve 169 maddeden meydana geldiğini görüyoruz. İlk üç fasılda cezaî hükümleri, sonraki fasıllarda ise, reâyadan alınan resimle, öşür, resm-i ağnâm, resm-i otlak, resm-i kışlak, yörük, resm-i

¹⁴⁰ Akgündüz, c. 3, s. 467.

¹⁴¹ Akgündüz, c.2, s. 16-17, 372.

¹⁴² M. Akman, *Osmanlı Devletinde Ceza Yargılaması*, İstanbul 2004, s. 52-53.

*gevvâre, resm-i arûsâne, resm-i duhân, tumarlar, rûsûmât-ı şer'îye ve ihtisâb hükümlerini tanzim etmektedir. Dikkatimizi çeken husus, bu kanunnamenin çok az değişikliklerle II.Bâyezid Kanunnamesi'nin genişletilmiş şekli olması ve fasıl tertibi açısından da Kanunî'ye ait ilk dönem kanunlara benzemesidir. Yavuz dönemi kanunnamesinde cezaların biraz ağırlaştığı anlaşılmaktadır. Elimizde dört nüshası bulunmaktadır."*¹⁴³

Yavuz Sultan Selim Kanunnamesinde sürgün ile ilgili bir köyde hırsız ve kahpe varsa o kişi nefy edilir; hatta köy halkı buna ses çıkarmazsa da o kişi oradan sürgün edilir hükmü bulunmaktadır.¹⁴⁴

3.2.2. Fatih Kanunnamesi

Fatih döneminde hazırlanan iki kanun mevcuttur. Bunların ilki Teşkilat Kanunnamesi'dir. İkincisi ise ceza hukuku da dahil çeşitli alanlarda düzenlemeler yapan umumi kanunnamedir. Bu ikinci kanunnamenin ilk bölümü ceza kanunudur. Burada yer alan hükümler üç fasıl halinde düzenlenmiştir. İlk fasılda zina ve benzeri ahlaki suçlara, ikinci fasılda sövme, dövme ve katl suçlarına, üçüncü fasılda ise içki içme, hırsızlık ve iftira suçlarına yer verilmiştir.¹⁴⁵

3.2.3. II. Bayezid Kanunnamesi

Mehmet Akman bu kanunname hakkında şunları dile getirir:

"Konya Koyunoğlu Yazmaları arasında bulunan Kanunname üç babdır: Birinci bab, dört fasıl halinde cinâyetlerin cezalarını; ikinci bab, altı fasıl halinde sipahi ve re'âyâ münasebetlerini; üçüncü bab ise altı fasıl halinde kefare, eflaklar ve yürükler gibi re'âyâya ait ahvâli tanzim etmektedir. Yavuz'un kanununa göre kısadır ve sadece faksimilesi yayınlanmıştır. Tipik bir Osmanlı Kanunu olan bu kanunname, devrindeki hususi kanunların anayasası durumundadır. O dönemde

¹⁴³ Yaşar Yücel - Selami Puhala, *I. Selim Kanunnameleri (1512-1520)*, Ankara 1995, s. 20.

¹⁴⁴ M. Akman, *Osmanlı Devletinde Ceza Yargılaması*, İstanbul 2004, s. 52-53.

¹⁴⁵ Ziya Nur Aksu, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1994, c. 1, s. 127-169.

hazırlanan Hüdâvendigâr Kanunnamesi ve Anadolu, Karaman ve Rum Eyaletine ait Kanunnameler incelenirse mesele daha iyi anlaşılır."¹⁴⁶

Bu kanunname Fatih dönemiyle benzerlik gösterir. Önemli bir farklılık, dördüncü bir fasıl eklenerek siyaset cezalarının bu fasılda düzenlenmesidir. Fatih kanunnamesinde bu fasıldaki hükümler bulunmamaktadır.¹⁴⁷

II. Bayezid devri kanunnamesinde ferman ve emirlere uymayanların ta'zir ile cezalandırılmaları öngörülmüştür. Bu tür davranışlarda bulunanların hapsedilmesi ve sürgüne gönderilmeleri kanunnameye yer almaktadır. Yine sürülen kimselerin evlerinin değerlendirilmesi ve kiraya verilmesi şeklinde bir uygulama kanunnameye görülmektedir. Bu *"ve sürgün olan kafirlerin evleri dahi beğliktir. Adam buldukça kiraya verüp akçesin beğlik için zapt eyleyeler. Ve kadı ve dizdar marifetiyle hisar erlerine ve azeplere sürgün evlerinden hallü haline göre tevzi' edüp yerleşdüreler."*¹⁴⁸ şeklinde ifade edilmiştir. Devlet boşalan yerleri farklı şekillerde değerlendirme yoluna gitmiştir.

3.2.4. I. Süleyman Dönemi Kanunnameleri

Bu dönemde iki kanunname hazırlanmıştır. Bu kanunnamelerde dört fasıl ceza hükümlerine ayrılmıştır. Önceki kanunnamelerde olduğu gibi bunda da, ilk üç fasıl aynıdır. Diğerlerinden farklı olarak bu kanunnamelerde yer alan dördüncü fasılda rüşvet, yankesicilik gibi suçlar düzenlenmiştir.¹⁴⁹

3.3. Şer'i Hukukun Temel Kaynakları

Osmanlı devletinde uygulanan hukuk İslâm hukukudur. Bu hukuka aynı zamanda şer'i hukuk da denilmektedir. Bu sebeple Osmanlı hukukunun asıl kaynaklarını Kur'ân-ı Ker'im ve sünnet oluşturmaktaydı. Bunun yanında kıyas ve icma da şer'i hukukun kaynakları arasındadır. Osmanlı devleti şer'i hukuku uygularken İslam hukukundaki klasik fıkıh külliyatlarından ve fetva mecmualarından faydalanmıştır. Bazı fıkıh eserleri,

¹⁴⁶ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1453-1575)*, çev: Nilüfer Epçeli, İstanbul 2011, c.2, s. 40.

¹⁴⁷ Akgündüz, *Kanunnameler*, c. 2, s. 42-45.

¹⁴⁸ Akgündüz, c.2, s. 16-17, 372.

¹⁴⁹ Ali Bektan, *Kanuni Devri Gizli Tarihi*, 1.Baskı 2012, s. 191-192.

kanun hükmünde addedilmiştir. Osmanlı hukukuna etki ya da doğrudan kaynaklık eden eserleri şöyle sıralamak mümkündür.

3.3.1. Fıkıh Kitapları

Osmanlı alim ve fakihleri için temel kaynak niteliğinde sayılan usul eserleri; "*Hanefi hukukçularından Ebu Zeyd ed-Debusi'nin (430/1039) Takvimü'l-edille'si, Fahrulislam el-Pezdevi'nin (482/1089) Kenzü'l-vusül'ü, Serahsi'nin (483/1090) Usülü's-Serahsi'si, Habbazi'nin, (691/1292) el-Muğni'si, Hafızuddin Ebü'l-Berekat en-Neseфи'nin (710/1310) Menarü'l-Envar'ı, Sadruşşeria'nın (747/1346) et-Tenkîh ve şerhi et-Tavdîh'i; Şafii fakihlerinden İmamü'l-Haremeyn el-Cüveyni'nin (487/1094) el-Burhan'ı, İmam Gazzali'nin (505/1111) el-Mustasfa'sı ve Maliki mezhebinden de İbnü'l-Hacib'in (646/1248) Muhtasarü'l-Münteha'sı*" şeklinde sıraya konulabilir.¹⁵⁰

Ebü Hanife ve öğrencileri ilk sırada olmak üzere Hanefi mezhebinin görüşlerini cem eden ve bablar halinde düzenlenen eserlerin başında muhtasar türü kitaplar gelmektedir. "*Tahavi (321/933) başta olmak üzere Kerhi (340/951), Hakim eş-Şehid (344/955) ve Kuduri (423/1037) gibi birçok Hanefi fakih ve müctehidi bu tür eserler yazmışlardır. Hanefi mezhebinde bu muhtasarların her biri özellikle de Kuduri'nin el-Muhtasar'ı, daha çok rağbet görmüş ve yeni çalışmalara zemin hazırlamıştır. Nitekim sonraki dönemlerde mezhepte muteber metinler olarak bilinen eserler, ya doğrudan ya da dolaylı olarak, başta Kuduri'nin el-Muhtasar'ı olmak üzere anılan bu muhtasarlara dayanmaktadır. Hicri 6. asrın sonları ile 7. asrın başlarında Mevsili (683/1284), Burhanuşşeria (693/1293), İbnü's-Saati (694/1285) ve Ebü'l-Berekat en-Neseфи'den (710/1310) oluşan dört hukukçu tarafından yazılan sırasıyla el-Muhtar, el- Vikaye, Mecma'u'l- bahreyn ve Kenzü'd-dekaik adlı furu kitapları, Hanefi fakihleri arasında mutun-i erbaa/dört temel metin, bu metinlerden el- Vikaye ve Kenzü'd-dekaik da Muhtasarü'l-Kuduri ile mutûnu selase/üç temel metin olarak meşhur olmuşlardır. Hepsi birlikte Merğınani'nin el-Hidaye'si ile mutun-i sitte/altı temel metini oluştururlar.*"¹⁵¹

¹⁵⁰ Ahmet Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, Ankara, 1990, s. 69.

¹⁵¹ Özel, s. 70.

Bu altı kaynak, Hanefi fakihleri ve Osmanlı alim ve yöneticileri nazarında kanun gibi görülmüş, bunlara zıt fetva verilmesi ise kerih görülmüştür.¹⁵² Osmanlıda furu etütleri özel olarak bu altı metin çevresinde ele alındığı görülür.¹⁵³

3.3.2. Fetva Mecmuaları

Osmanlı fakihlerinin kaynak aldıkları kitapların genellikle şunlar olduğu görülür. "*el-Hulâsa, Kâdihân, et-Tatarhaniyye ve el-Bezaziyye.*"

"Asıl adı *el-Fetava'l-Hâniyye* olan ve daha ziyade *Fetava Kadihan* ya da sadece *Kadihan* diye tanınan eser, *Fahrüddin Hasan b. Mansur el-Uzcendi el-Fergani'ye* (592/1196) aittir. Mezhebin ilk üç imamına yer verilmesinden dolayı Osmanlı alimleri nezdinde büyük bir itibar görmüş olan *Kadihan*, *Bedreddin Simavi* tarafından *Camiu'l-Feteva* adlı eserinde esas alınmış, *Ahizade Yusuf b. Cüneyd* tarafından ihtisar edilmiş ve Osmanlı'nın ünlü hukukçusu ve şeyhülislamı *Ebussuud Efendi* tarafından da kanunname niteliğindeki *Ma'rûzat* adlı hukuk mecmuasının başvuru kaynaklarından biri yapılmıştır. Hatta *Ebussuud Efendi* zaman zaman "(...) *Kadihan*'ın ibaresi budur ki, bi ayniha nakl olundu" dediği nakledilir. Osmanlı alimlerinden *Kadihan*'ı ihtisar eden *Ahizade*, eserinin girişinde, hem talebelerin ve hem de başkalarının kolayca meselelere ulaşmalarını sağlamak amacıyla *el-Fetava'l-Haniyye*'deki dağınık meseleleri bir araya getirdiğini ve bunu *Sultan II. Bayezid'e* ithaf ettiğini belirtmektedir."¹⁵⁴

"*El-Bezaziyye*, *Hafızuddin Muhammed b. Muhammed el-Kerderi el-Bezazi'ye* (827/1423) ait olup, müellif Anadolu'ya gelmeden önce (812/1409) kaleme almıştır. *Bezazi'nin* *Ebu Hanife* ve talebeleri başta olmak üzere daha sonraki Hanefi alimlerinin verdiği fetvaları derlediği, değerlendirme ve tercihlerde bulunduğu eser, Osmanlı hukukçularından *Şeyh Bedreddin Simavi* tarafından *Camiu'l-Feteva* adlı eserinde esas alınmış ve daha sonra kaleme alınan bir çok çalışmaya kaynak olmuştur. *Ebussuud Efendi*, niçin önemli meseleleri ihtiva eden bir eser yazmadığına ilişkin bir soruya *Bezaziyye* varken böyle bir şeyden haya ederim" diye cevap vermiştir. *El-Bezaziyye* ihtisar ve tercüme edilmiştir. Yazılan diğer furu-ı fikh eserleri şöyle sıralanabilir; "*II.Murat döneminde Devletoğlu Yusuf Balıkesiri'ye* ait olan *Vikaye Tercümesi*. *Şeyh*

¹⁵² Ahmed Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuk Külliyyatı*, Diyarbakır, 1986, s. 77.

¹⁵³ Subhi Mahmasani, "İslam Hukuku'nun Tedvini", trc: İ. Kafi Dönmez, *MÜİFD*, 1985, sy.3, s.321.

¹⁵⁴ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, İstanbul 1990, c. 4, s. 32-59.

Bedrettin'in (823/1420) Letaifu'l-İşarat ve Camiu'l-Fusuleyn, Molla Hüsrev'in önemli furu eseri olan Düreru'l-Hükkâm fi Şerhi Gureri'l-Ahkâm'dır." Hanefi fıkına ait olan ve Dürer diye meşhur olan eser bütün Osmanlı eğitim sisteminde ders kitabı olarak okutulmuş ve çoğu hukuk alanlarında ana başvuru kaynağı olarak görülmüştür.¹⁵⁵

Bunların dışında farklı eserlerin de mevcut olduğu görülür. Osmanlıda muhteşem bir fıkıh külliyyatı vücuda gelmiş ve halefleri olan diğer devletlere de bu eserler taşınmıştır.

3.4. Tanzimat Dönemi Osmanlı Hukuku ve Sürgün Cezası

Tanzimat dönemine kadar Osmanlı'da şer'i-milli nitelikte bir hukuk uygulanırken Tanzimat'tan sonra buna batıdan alınan kanunlar da eklenmiştir. Bu dönemde nizamiye mahkemeleri adı ile yeni mahkemeler açılmıştır. Bu mahkemelere paralel olarak batı hukuku sistemine uygun düzenlemelerin ve önemli kanunların vücuda geldiği görülür. Bu kanunların Osmanlı hukukunun Tanzimat'tan önceki genel özelliğini koruduğu söylenebilir.

Tanzimat dönemi kanun çalışmaları kaynakları bakımından incelenmeye değerdir. Bu dönemdeki kanunların kaynaklarına baktığımızda üç kısma ayrıldığını söyleyebiliriz. Bunlar, *Karma özellikli kanunlar, iktibas edilenler ve milli (dini) kanunlar*. Bu kanunların vücuda gelmesinde büyük oranda klasik dönem yapısını koruduğu dile getirilebilir. Karma nitelikli kanunlara 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi örnek verilebilir. Bu kanun Tanzimat devri değişim havasını görebilmek açısından önemlidir. *Usul-ı Muhakemat-ı Cezaiyye (1878)* kanunu da Fransız hukuk sisteminden iktibas edilen kanuna misal verilebilir.¹⁵⁶

Ayrıca 1840 ve 1851 tarihli Ceza Kanunları da bu dönemde oluşturulan kanunlardandır.

Yukarıda değindiğimiz kanunlardan üç önemli ceza kanununa gelecek bölümlerimizde ayrı başlıklar altında değineceğiz.

¹⁵⁵ Akgündüz, *Kanunnameler*, c. 1, s. 6.

¹⁵⁶ Mehmet Gayretli, "1858 Ceza Kanununun Kaynağı Üzerindeki Tartışmalar ve Bu Kanuna Ait Taslak Metnin Bir Kısmıyla İlgili Değerlendirmeler", *Hukuk Ekonomi ve Siyasi Bilimler Aylık İnternet Dergisi*, Aralık 2010, sy. 139., s. 1.

Men-i İrtikaba dair cezaname layihası çıkan kanunlardandır. Bu nizamnamede sürgün konusuna baktığımızda özellikle rüşvet suçu önemle işlenmiştir. 1-18 arası maddeler bununla ilgilidir. Sürgünle ilgili madde şöyledir: "*Buna göre, rüşveti doğrudan veya adamları vasıtasıyla alan şahıs, hangi sınıf, millet ve rütbeye mensup olursa olsun almış olduğu rüşvet kendisinden bir misli olarak alınıp, mansıp, memuriyet ve rütbesinden çıkarılarak maaşı kesilecek eğer bu suçu ilk defa işlemiş ise bir sene hapis veya iki sene müddetle sürgün cezasına çarptırılacaktır.*" (1.Madde).¹⁵⁷

Tanzimat dönemi sürgün olgusuna iskan bağlamında baktığımızda iskanların bazı sebepleri olduğu görülür. Orta Anadolu'daki iskan sebeplerine göz attığımızda durum şöyledir.

Tanzimat ile genel bir toparlanma ve merkezi bir disiplin amaçlandığı görülür. Bu disiplin konar göçer olan aşiretler üzerinde de oluşturulmak istenmiştir. Bu sebeple de reformlar yapılmıştır. Konar göçerler vergilere, asker yapmaya ve bunların düzenli işleyişi ve verimi için nüfus sayımlarına dahil edilmesi hedeflenmiştir.¹⁵⁸ Bu yeni düzenlemeler iyi yankı da uyandırıyor denilemez. Bazı bölge ve kesimlerden tepkiler yükseldiği görülür. Bu da düzenlemeleri sekteye uğratmaktaydı.¹⁵⁹

Tüm bu sebeplerden ötürü asayişin sağlanması ön plana çıktığı görülür. Hem XVII. ve XVIII. yüzyıllarda vuku bulan asayiş meselesi ile devletin otoritesinde zayıflama olmuştu. Bunun neticesinde ise konar göçerlerden kaynaklanan şekavetler de artmıştı. Örneğin Orta Anadolu'nun en önemli aşireti dahi Tanzimat'ın ilk yıllarında eşkıyalık yapmaktaydı. Hatta vergi ve askere alımlar için görevlendirilen Osman Paşa katledilmiş çevrelerine zarar vermişlerdir.¹⁶⁰

Diğer taraftan eşkıyalık yapan, yol kesen, nizama aykırı davranan diğer aşiretleri şöyle sıralayabiliriz; Rişvanlı, Harameyn, Boynuincelu, Çelikanlı, Cihanbeyli, Kuzugüdenli, Şeyh Benli, Türkanlı. Bu aşiretler Orta Anadolu'da Ankara, Yozgat, Kırşehir, Nevşehir, Çorum, Konya, Sivas ve Yozgat tarafında bulunuyorlardı. Durum böyle olunca aşiretlerin iskanı ve kontrolü elzem hale gelmişti. Diğer taraftan konar

¹⁵⁷ *Takvim-i Vekayi*, defa 519, (14 C 1271/4.3.1855).

¹⁵⁸ Musa Çadircı, "Tanzimat'ın Uygulanışı ve Karşılaşılan Güçlükler", *Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi Semineri*, (Ankara 13 Mart 1985), *Bildiriler*, Ankara 1987, s. 97.

¹⁵⁹ Abdullah Saydam, *Orta Anadolu'da Aşiretlerin İskanı-(1839-1853)*, Samsun 1993, s. 235.

¹⁶⁰ Saydam, s. 236.

göçerlerden vergi toplanması için de düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin 1840 yılında aşiretler Meclis-i Vala'da alınan karar ile arazi ve mülklerinin tespit edilip tahammül ve durumlarına göre vergilerinin alınması karara bağlanmıştır. Ama yine de karara rağmen vergi toplamada sorunlar yaşanmıştır. Bunun sonucunda Avşar Beylerinden Çerkez Bey halktan topladığı 1700 kese akçe vergiyi hazineye teslim etmemiş, vergiyi almak için de Maraşlı Osman Paşa görevli tayin edilmiştir. Sonuç olarak Maraşlı Osman'ın karışıklık sonucunda katledildiği görülür.¹⁶¹

Aşiret iskanı aşamasında askere alma yönünden sıkıntıların olduğunu dile getirmiştik. Osmanlı devlet adamları da askeri düzenlemeler üzerinde sıkça duruyorlardı. Örneğin II.Mahmut yeniçeri ocağını kaldırmıştı. Askerde kalması süresi 1844'ten sonra beş yıl olarak belirlendi. Bunların ise halka zor geldiği görülüyordu. Bu ise bazı kesimleri ayağa kaldırmaktaydı.¹⁶²

Osmanlı klasik dönemde nüfus sayımı yapılmadığı görülür. Fakat yeni feth edilen yerlerin ve diğer ülke topraklarının otuz yılda bir tahriri yapıldığı görülür.¹⁶³

O dönemde yapılacak nüfus sayımlarının sağlıklı olması için *temettuat* defterlerinin oluşturulduğu görülür. Ahalinin gelirlerinin kayıt altına alınması, buna göre de adil bir vergi usulünün belirlenmesi için tahrir yapılmasına 1845'te karar verilmiştir. Sonunda da ülkenin büyük bir bölümünde temettuat tahrirleri yapıldı. Bu durum aşiretlerin iskanını zorunlu kılmıştır. Diğer taraftan tarım politikası paralelinde verimli toprakların faaliyete geçirilmesi ve bölgelerin şenlendirilmesi için de iskanların yapıldığı görülür.¹⁶⁴

Kısıntılı Lek ve Hacılar aşiretlerinin de silah edilip, Kozan Kazası'na sürgün edildiğini görmekteyiz. Bazıları da dağılıp sürgün edilmişlerdir.¹⁶⁵

¹⁶¹ Saydam, s. 240-241.

¹⁶² Çadırcı, s. 315.

¹⁶³ Cem Behar, "Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu", *Tarihi İstatistikler Dizisi*, Hazırlayan: Şevket Pamuk, c. 2, Ankara, Mayıs 1996, s. 1-59.

¹⁶⁴ Saydam, s. 242.

¹⁶⁵ Halaçoğlu, Yusuf, "Fırka-i Islahiye ve Yapmış Olduğu İskan", *Tarih Dergisi*, sayı 27, İstanbul 1973, s.17.

Tanzimat döneminde yapılan bazı aşiret iskanları ve yerleri şöyledir: Payas, Amik Ovası'nın iskanı, Avşarların iskanı Kürt Dağı'nın iskanı, Kars-ı Zülkadriye Kazası, Hassa Kazası'nın kurulması ve İzziye Kazası.¹⁶⁶

Konar göçerlerin iskanından sonra verimli ve sağlam bir denetimin olmadığını görmekteyiz. Bazı tavizlerin verilmesinde Kırım savaşının da patlak vermesi önemli rol oynamıştır. Sonuç olarak 1839-1853 yıllarında 35-40 bin kadar konar göçerin orta Anadolu'ya yerleştirildiğini kaynaklarda görmekteyiz.¹⁶⁷

Tanzimat'ın, Osmanlıya biraz aydınlık ve düzen verdiği görülür. Fakat bunun yanında bu aydınlanma devam ederken bazı kesimlerin de siyasete muhalefet ettiği göze çarpar. Örneğin Genç Osmanlılar Cemiyeti.¹⁶⁸ Burada dikkat çektiğimiz husus, muhalefet adı altında yapılan kargaşa hatta darbe teşebbüsü sebebiyle bazı sürgünlerin vuku bulmasıdır.

II. Abdülhamid'in, darbe teşebbüsünde bulunan yetmiş sekiz kişiyi sürgüne göndermiştir.¹⁶⁹ Padişah bunu yapmakla kendisine karşı oluşan muhalefeti yıkmak ve kargaşa ayaklanmaları önlemek amaçındadır. Böylece o dönemde şaki grupların oluşması ve yayılmasının engellendiği açıktır.¹⁷⁰

II. Abdülhamid dönemi sürgünleri devam etmiştir. Divan-ı Harb'lerde yapılan yargılamalar sonucunda da sürgünler vuku bulmuştur. Çünkü devletin zarar görmemesi için bu sürgünler kaçınılmazdı. Sürgünlere gittikleri yerlerde problem yaşamamaları için bazı görevlerle vazifelendirilmişlerdir. Görev verilerek devlete bağlılıklarında süreklilik hedeflenmiştir.¹⁷¹ Bu dönemde yapılan sürgünlerin özellikle sıradan kişiler olmadıkları, saltanat karşıtı bürokratlar, askerler ve aydın kişiler olduğu dikkat çeker.

¹⁶⁶ Halaçoğlu, Fırka-i Islahiye ve Yapmış Olduğu İskan, s. 3-20.

¹⁶⁷ Saydam, "Reform ve Engeller: Tanzimat Dönemi'nde Aşiretlerin Yol Açtıkları Asayiş Problemleri", *Yeni Türkiye Osmanlı Osmanlı Özel Sayısı*, c. 5, Ankara 1999, s.181-186.

¹⁶⁸ Salih Özkan, "Niğdeye Yapılan Sürgünler", *Bilig Dergisi*, sayı:36, Kış 2016, s. 189.

¹⁶⁹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara 2004, s. 172.

¹⁷⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. 4, Ankara 1999, s. 299-310.

¹⁷¹ Ahmet Uçar, *Siyasi Sürgünler Milli Mücaleden 12 Mart'a*, 1.Baskı, 2006, s. 15.

19.yüzyılın ortalarından itibaren, mürtedlerin cezasında değişiklik olduğu görülür. Bunlara verilen idam cezası ilga edilmiş bunun yerine hapis ve sürgünler icra edilmiştir.¹⁷²

Bunlar bağlamında biz aşağıda üç ceza kanunu üzerinde duracağız.

3.4.1. 1256(1840) Tarihli Ceza Kanunu

Tanzim kelimesinin çoğulu olan Tanzimat, döneminin adıyla uygun olarak en aktif olduğu alan kanun vücuda getirme alanı olmuştur. Tanzimat döneminin 1840 ceza kanunnamesi Tanzimat Fermanı'nda belirtilen hususları teyit ve pekiştirir niteliktedir. Ayrıca bu kanun Osmanlı Devleti'ndeki bütün vatandaşları ayrıcalıksız olarak kapsamına alması bakımından ilk olduğu görülür. Kanun, bir mukaddime ve hatime, on üç kısımda kırk madde ve padişahın kanuna dair efkarlarını sunan hatt-ı hümayundan oluşur.

Yukarıdaki ceza kanunu bilhassa katl cezasını gerektirecek fiilleri kısmış ve bu cezanın icra edilmesi padişahın iradesine bağlamıştır. Devlet memurlarının suçlarına bir vurgu yapılmış ve kanuna rabt edilmiştir. Aynı zamanda hakime cezayı eksiltme ve arttırma iradesi de verilmemiştir. Şer'i ve örfi cürümlerin bir araya getirildiği ve sadece ta'zir cezalarının düzene sokulmuştur. Kanunda şer'i hukuka zıt bir hüküm olmadığı görülür. Kanunu ayırıcı ve ehemmiyetli kılan hususlardan biri de *kanun önünde eşitlik* ve *suçların kanuniliği* gibi iki önemli ilkeyi hukuka kazandırmasıdır.¹⁷³

Bu kanunun dördüncü faslında bir fiili irtikap eden şahsa son aşama olarak sürgün cezasının verileceği belirtilmektedir.¹⁷⁴

1840 Tarihli Ceza kanunu, Tanzimat'ın hedeflediği toplum özelliğini yansıtan hukuk anlayışı ve halihazırda var olan hukuk normlarını ileri bir yapıda sistemli hale getirmek niyetiyle yürürlüğe konmuştur. Genel gaye Osmanlı tebaasını tek bir hukuka tabi kılmaktı. Kanun bir takım eksiklikler barındırsa da Tanzimat Fermanı'nın genel

¹⁷² Ejder Okumuş, "Osmanlı Şibih-Laik Tanzimat Devleti'nin Oluşumunda Hukuk Alanında Kendini Gösteren Laikleşmenin Belirtileri", *İslami Araştırmalar Dergisi*, Yıl 2006, c. 1, sayı:19, s. 171-191.

¹⁷³ Rabia Beyza Candan, *1840 Tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu İncelemesi*, s. 63-80.

¹⁷⁴ Mustafa Şentop, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku*, 1.Baskı, İstanbul, 2004, s. 30.

gayesini taşıyan ilk düzenleme olması ve sonra çıkacak kanunlara yol göstermesi açısından önem arz etmektedir.

3.4.2. 1267 (1851) Tarihli Kanun-ı Cedid

Meclis-i Ahkam-ı Adliye eliyle tedvin edilen kanun 15 Rebiülahir 1267 yılında ilan edilmiştir. Kanun üç fasıl ve kırk üç maddeden oluştuğu görülür. Birinci fasılda insana karşı işlenen suçlar ve devlet nizamına dair vuku bulan suçlar kaydedilmiştir. İkinci ve üçüncü fasılda ise mal, can ve namusa ırza kast edilerek işlenen suçlara yer verilmiştir.¹⁷⁵

1267(1851) tarihli kanunun bir takım ilkleri içerisinde taşıdığı gözden kaçmaz. Bunlar, kız kaçırma, sarkıntılık, sarhoşluk, kumarbazlık gibi suç çeşitlerine karşı düzenlemelerin yapılması, iştirak ile ilgili hükümlerin yer alması ve *kamu davası anlayışının* Türk hukukunda yerini almasıdır.¹⁷⁶

Bu yeni kanun, "*cemiyet için tehlikeli sayılan kimselere*" müteallik tedbirleri ve hukukçuların sürekli tartıştığı "*müddetsiz hükm*" usulünü yansıtan hükümler de içerir.¹⁷⁷ Bu kanun da Tanzimat Fermanı'nın gayesini taşır. Osmanlının hedeflediği toplum anlayışına yol alma konusuna hukukilik kazandırmasına vesile olması açısından önemlidir. Aynı zamanda kanun geleneğini sürdürmüştür. Bu yeni kanun ihtiyaçlara tamamen karşılık veremediği, farklı bir anlayış getirmediği ve bünyesinde eksiklikler barındırdığı düşüncesiyle 28 Zilhicce 1274 yılında yürürlükten kaldırılmıştır.

3.4.3. 1274 (1858) Tarihli Ceza Kanunu

1858 yılında yürürlüğe giren ve bir takım dönüşümlerle devletin sonuna kadar yürürlükte kalan, Meclis-i Vala-ı Ahkam-ı Adliye tarafından ele alınan bu kanun üç kısım ve 43 maddeden meydana gelmiştir. Birinci kısımda insana karşı işlenen suçlar ile devlete karşı işlenen suçlar düzenlenmiştir. İkinci ve üçüncü kısımlarda ise can, mal ve ırza tasaddi suçları yer almıştır. 1858 tarihli kanun kendisinden önceki iki kanundan biraz çeşitlilik arz eder. Diğerleri büyük oranla gelenek dönemine uygun iken 1858

¹⁷⁵ Musa Gümüş, *Osmanlı Devleti'nde Kanunlaştırma Hareketleri, İdeolojisi ve Kurumları*, s. 170.

¹⁷⁶ Gülnihal Bozkurt, "Tanzimat ve Hukuk", *Tanzimat'ın 150.Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, (31 Ekim-3 Kasım 1989), Ankara 1994, s. 100.

¹⁷⁷ Mustafa Şentop, "Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma Faaliyetleri Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, c. 3, sayı:5, İstanbul 2005, s. 653.

tarikli kanun batı menşeli kanunlardan, bilhassa Fransız ceza kanunundan önemli ölçüde istifade etmiştir.

Bu kanunun kaynaklarıyla, ilgili ilk olarak kanunun tutanağında bazı bilgiler mevcuttur. Mazbataya göre, rüşvet ve zimmet suçları hususunda 1855 tarihinde hazırlanan 30 maddelik *Men-i İrtikâp Kanunnamesi*'nin bazı bölümleri düzeltme ve tashihlerle kanun metnine alınmıştır. 1840 ve 1851 tarihli ceza kanunları da bu kanunun kaynakları arasındadır. Kanun tasarısı hazırlandıktan sonra görüşleri alınmak üzere gönderilen ilgili makamlardan biri olan şeyhülislamlığın görüş ve tetkikleri de nazara alınmış ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Bu bilgilerle birlikte 1810 tarihli Fransız ceza kanununun, bu kanunun esas kaynağı olduğunda neredeyse ittifak vardır."¹⁷⁸

Bu kanun bir öncekilere göre bir takım suçların cezalarına düzenlemeler getirmiştir. 1858 ceza kanunnamesinde tecavüze ilişkin düzenleme konusuna göz atıldığında şu durumlar mevcuttur. Tecavüz suçlarının bir çoğu, genellikle adam kaçıрма, darb, hatta soygun suçlarıyla birleşmektedir. Tecavüz suçlarına genellikle 3 yıl kürek ve sürgün cezaları verildiğini görmekteyiz. Ancak, bu suç adam öldürme, eşkıyalık gibi suçlarla birleştiğinde ölüm cezası veya 15 yıla varan kürek cezası gibi ağır cezalar da verilmiştir. Şayet, suç devlet adamları tarafından vuku bulursa görevden el çekirme cezası verilmektedir. Bazen bu cezaların yanında sanığın teşhir edildiğine de rastlanır. Özellikle yüz kızartıcı suç işleyenler, halka ibret vermesi için teşhir edilir.¹⁷⁹

Kanun tekniği bakımından 1840 tarihli kanuna benzer ifade üslupları da hemen hemen aynıdır. 1858 tarihli Ceza Kanunun'da sadece ta'zir cezalarının tanzim edildiğini can, mal ve ırzın korunması ile ilgili olan had ve kısas cezalarına ait şer'i hükümlerin, zamanın değişmesi ile değişmeyen ve sarsılmayan hükümler olduğunu mukaddimede açıkça belirtmiştir. Ayrıca hem kısas cezalarına hem de had cezalarına metin aralarında kısaca atıfta bulunulmuştur. Bu iki konu, fıkıh kitaplarına bırakıldığından konuyu yakından bilmeyen batılı hukukçular gayri ilmi tenkitlerde bulunmuşlardır.

¹⁷⁸ Gayretli, s. 1-2.

¹⁷⁹ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, 1.Baskı, İstanbul 2008, s. 343.

1858 yılında ilan edilen Ceza Kanunu 1926 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. Çünkü bu yılda 756 sayılı Türk Ceza Kanunu yürürlüğe girmiş ve Cumhuriyet dönemi başlamıştır.

III. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNDE SÜRGÜN CEZASI UYGULAMALARI

1. SUÇ TÜRLERİNE GÖRE SÜRGÜN CEZALARI

1.1. Adi Suçlara Verilen Sürgün Cezaları

1.1.1. Kız Kaçırma

Osmanlı ceza hukukunda kız kaçırma türündeki suçlar için belirlenen cezalar, had ve ta'zir cezaları içerisinde yer alır. Arşiv belgelerine baktığımızda, kız kaçırma gibi suçlara çoğunlukla ta'zir suçları uygulandığı görülür.

Cinayet suçu cetvellerinde kız kaçırma suçu farklı isimlerle geçer. Bunlar; "Kız kaçırmak, kız sürmek, kız sürüklemek, kız kaldırmak, karı kaldırmak".¹⁸⁰

1858 Ceza Kanununda suçlar;

*"cinayet, cünha ve kabahat olarak üçe ayrılmıştır. Bu tasnif, suçların ceza süresi ve türüne göre şekillenmiştir. Cünha kapsamındaki suçlar için hapis, sürgün, memuriyetten uzaklaştırma ve para cezaları öngörülmüştür. Hapis cezasının müddeti, suçlunun hapse girişinden itibaren yirmi dört saatten başlayarak en fazla üç senedir. Suçlu, bulunduğu yerden bir başka bölgeye, üç aydan üç seneye kadar sürgün edilmelidir. Yani bu tasnife göre, örneğin bir hırsızlık suçu, işlenme şekline göre cinayet veya cünha olabilmektedir. Bir veya birden fazla kişiyle girişilen silahlı bir hane soygunu cinayet kapsamındayken, bir kişinin gündüz vakti boş bir haneden bir şeyler çalması cünha kapsamındadır."*¹⁸¹

Kız kaçırmak, normal şartlarda bir cünha olsa da, bazı şartların gerçekleşmesi durumunda cinayete de dönüşebilmektedir. 1858 tarihli Ceza Kanunnamesinde yapılan bazı düzeltmelerle suça öngörülen cezalar aşağıdaki gibidir.

"Her kim, kadın ve erkek bir şahsı, cebir veya hile ile bir tarafa kaçıtır ise aşağıdaki gibi cezalandırılır. Kaçırılan şahıs erkek ve on beş yaşını doldurmamış ise fail bir seneden üç seneye kadar hapsolünür! Bu suretle kaçırılan çocuk kız

¹⁸⁰ BOA, İ.DUİT 78/31.

¹⁸¹ Gayretli, s. 10.

olur ise fail süreli olarak küreğe konulur ve tecavüz gerçekleşmiş ise hakkında on seneden az olmamak üzere kürek cezası tertip olunur! Kaçırılan şahıs gerek erkek gerekse kız olsun on beş yaşını doldurmuş ise fail iki seneden üç seneye kadar hapsolunur. Kaçırılan kıza nikah kıyılmışsa ve kız on beş yaşını doldurmuş ise kendisinin; on beş yaşını doldurmamışsa velisinin davadan feragat etmesiyle kamu davası düşmüş olur! Kaçırılan kadının kocası var ise veya tecavüz vuku bulmuş ise fail beş seneden az olmamak üzere küreğe konulur. Kaçırılan şahıs, en fazla 48 saat içerisinde ve tecavüz vuku bulmaksızın, ailesi tarafından alınması mümkün olan emniyetli bir yere bırakılmışsa ceza bir aydan bir seneye kadar haptir."¹⁸²

Çeşitli kız kaçırma vakalarına örnekler; "Tarih 11 Şubat 1914. Aydın merkeze bağlı Balishak köyünde yaşanan kız kaçırma vakasında Hacı Halil biraderi Mehmet, İlyas, Bayram, Aydınli Molla Mehmed, İbrahim ve Arap Hacı Hafız, Hasan kızı Fatma'yı kaçırmışlardır. Vakanın izahatında, Hacı Halil biraderi Mehmet'in Fatma'yı evlenmeye zorlamak maksadıyla kaçırdığı yazmaktadır.¹⁸³ Bu olaydan çıkan sonuçlara göre evlenme maksatlı olarak Fatma'yı zorla kaçırarak Mehmed'e birkaç kişi daha yardım ettiği ve olayın bir tecavüz olmadığıdır. Ancak, olayın cebren gerçekleşmesi ise kızın bu duruma karşı koyduğunu göstermektedir. Olay hakkında yapılan tahkikat neticesinde de, faillerden Mehmed, İlyas ve Bayram firar etmeyi başarmıştır. Diğerleri ise olaya ikinci dereceden dâhil oldukları gerekçesiyle kızın ailesinin iddiaları üzerine tutuklanmışlardır. Kızın akıbeti bilinmemektedir. Asıl faillerin firar etmiş olması, belgenin düzenlendiği esnada kızın henüz bulunamadığının bir göstergesidir. 20 Haziran 1912 tarihinde, Tire'ye bağlı Musalar köyünden Koca İbrahim oğlu İsmail, yine aynı köyden Hacı Osman oğlu Hüseyin kesimesi Hüsnüye'yi evlilik vaadiyle kaçırarak işgal etmiştir. Kızın ailesini bu evliliğe onay vermeye zorlayan İsmail yine de bu maksadına ulaşamamış. Kız ailesine teslim edilirken kendisi de tutuklanmıştır."¹⁸⁴

10 Eylül 1913 tarihinde, Çeşme'de "Gece silahlı olarak çardak basmak, kız kaçırmak, gasp, öldürmek ve tecavüz suçları tek bir seferde meydana gelmiştir. Suçun failleri, Sekur mevkiinden Marko Nikoli Bacaka, Yani Sarıyani, Yani Babasidri, Yorgi

¹⁸² BOA İ.DUİT: 79/10, 206.madde ile zeyli makamına ait.

¹⁸³ BOA, DH.EUM.MTK 35/8.

¹⁸⁴ BOA, DH.EUM.EMN 24/3.

Kanela, Dimitri Bodor, Nikola Manol Mahyo ve Biraderi Kasti Mahyo'dur. Bu suç şöyledir: Asker firarisi olup bir eşkiya çetesi kurmuş olan failler, Marko Bacaka isimli Rumun Çeşme'deki çardağını gece ve silahlı olarak basmışlar, burada misafir olarak bulunan on altı yaşındaki Konstanti Dalavera kızı Angeli'yi dağa kaldırmak istemişlerdir. Bu duruma direnen Marko Bacaka'nın karısı Vasiliki'yi tüfekle darp etmişler, üzerindeki yirmibeş Osmanlı lirasını almışlardır. Bu esnada tüfekle darp edilen Marko Bacaka, her nasılsa, eşkiyalardan Kasti Mahyo'nun belindeki bıçağı almış ve onu göğsünden ve elinden bıçaklayarak öldürmüştür. Faillerden Dimitri ve Yani Sarıyani yine de kızı kaçırap dağa kaldırmışlar ve burada tecavüz ettikten sonra kayıplara karışmışlardır."¹⁸⁵

Bununla ilgili olarak, Rusçuk tarafından Ahmet Bey çiftliğinin nazırı İsmail Beşe'nin kızı Aişe'yi zorla kaçırap kendisine nikah ettiren Ömeroğlu Mehmet ile arkadaşları Kale-i Sultaniye'ye sürgün edilmişlerdir.¹⁸⁶

Kız kaçırap ırzına geçme suçu aynı zamanda zina suçu kapsamına girdiği için zina suçu bölümümüzde de gerekli malumatı vermiştik.

1.2. Yüz Kızartıcı Suçlara Verilen Sürgün Cezaları

1.2.1. Zina, Fuhuş, Fiil-i Şeni ve Umumhanecilik

Zina suçu İslâm ceza hukukuna göre had suçlarından olup Allah hakkının baskın olduğu bir suçtur.

İslâm hukukuna baktığımızda zina ile fuhuş arasında herhangi bir fark görülmez. Osmanlı hukukunda da aynı durum söz konusudur. Kurân-ı Kerîm'de ise fuhuş ve zina kavramları aynı nevidendir. Bununla ilgili olarak şeyhülislâm Ebussuud Efendi bir fetvasında kendisine şu soru sorulmuştur: "*Bir tafe köyden köye gezip avretlerine ve kızlarına ve cariyelerine zina ettirmeyi adet edinseler şer'an ne lazım olur?*" O ise şöyle cevap verir: "*ıslahları vuku buluncaya kadar zindandan çıkarılmayıp, zinası kesin*

¹⁸⁵ Daşcıoğlu, *Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 97.

¹⁸⁶ BOA, C. DAH. nr. 3674 / 2. S. 1192 (02.03.1778.)

olan kadınlar ise recmedilmelidir." Bu soru ve cevap Osmanlı hukukunda zina ve fuhsun aynı anlamda kullanıldığını göstermektedir.¹⁸⁷

Burada şer'i hükümlerle birlikte örfi hukuk da uzun süre işlerlik kazanmıştır. Tanzimat devrine kadar ırz suçları şer'i hukuk dahilindeydi. Lakin burada padişahların iradesi de ara ara büyük rol oynamıştır. 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi'yle kürek ve hapis gibi cezalar da yürürlüğe konulmuştur.

Ceza kanunnamelerinde ve fermanlarda, genel olarak naslarda sabit olan ve fakihlerce de epey yorumlanmış olan had ve kısas suçları ile ilgili hükümler açıkça belirtilmediği görülür. Bu kaynaklarda "*şer'an siyaseti ne ise icra oluna, şer'e göre, şer mucibince*",¹⁸⁸ şeklinde telaffuzlar yer alır. Bu ifadelerle fıkıh kitaplarına işaret edildiği ve bu kitapların da nazara alındığı ve uygulandığı anlaşılmaktadır.

Fatih Kanunnamesine göz atıldığında ırza geçme suçuna ilişkin bir hükme doğrudan rastlanılmaz. İslam hukukunda ırza geçme suçu aynı zamanda zina ile de açıklanabildiği için kanunnamelerdeki zina suçlarına bakmak konunun anlaşılması için elzemdir. Fatih Kanunnamesine göre, zina suçu işleyenden, suçu sabit olursa ve zina fiilini işleye evli ise 1000 akçeye gücü yetse dahi 300 akçe alınacağı, ekonomik gücü daha aşağıda olan kimselerden 200 akçe alınacağı, ödeme gücü dahi kötü ise 100 akçe, ondan da dahi aşağı ise 50 akçe ve fakirlerden 40 akçe alınır diye belirtilmişti. Şayet zina eden ergen ise ekonomisine göre bu cezalar 100, 50 ve 30 akçe olabilmektedir. Kanunnamede konumuza en yakın hüküm ise "*zina kastıyla ve kötülükle*" bir kimsenin evine girene, zina ile ilgili hükümlerin tatbik edileceği şeklinde belirtilen hükümdür.¹⁸⁹

Kanuni devrindeki kanunlaştırmalar düzenleri zamanını etkilemiş hatta sonraki süreçleri ve zamanı da etkilemiştir. Bu yönüyle modern diye tabir edilebilir. Yine Kanuni devri ceza kanunnamesine baktığımızda, birinci fasılda zina suçlarının düzenlendiği görülür¹⁹⁰

¹⁸⁷ M. Ertuğrul Düzdü, *Şeyhülislâm Ebussuudi Fetvaları*, İstanbul 1983, s. 158.

¹⁸⁸ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, İstanbul 1990, c. III, s. 192.

¹⁸⁹ Çoşkun Üçok, "Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler III", AHFD, c. 4, sy. I, 1947, (s.48-73), s. 52.

¹⁹⁰ Akgündüz, c.4, s. 301-303.

Yine Kanuni devri ceza kanunnamesine baktığımızda “*Bir Müslüman zina eylerse, şer’ ile sabit olsa ve zina eyleyen muhsan yani evli olup bay olsa siyaset olunmadığı yani hadd-i zina urulmaza ve eğer bir kimesne zina eder görülse, şer’an üzerine sabit olsa lakin ala vechiş-şer’ recm kılmalu olmasa, eğer bay olup bin akçe*” şeklinde ifade yer almaktadır.¹⁹¹

II.Bayezid Kanunnamesinde zina suçunun Fatih devri ile paralellik arz ettiği görülür. Fark ise ırza geçen şahsın tenasul uzvunun kesilmesi olarak söylenebilir.¹⁹²

Yavuz Sultan Selim Kanunnamesi’nde; “*bir kimse yabancı bir kadını veya kızı öpse, yahut laf atsa, mahkeme tarafından sopa atılma cezasına çarptırıldıktan gayri, her iki sopa başına bir akçe ceza alınır. Birinin cariyesine laf atan ve zorla öpen de aynı ceza ile cezalandırılır. Eğer bir kadın veya bir kız, bana filan kimse zorla tecavüz etti dese, o kimse de bunu inkar etse o zaman şahit dinletilir. Tanık, kızın veya kadının yalan söylediğini ve sanığa iftira ettiklerini ispatlarsa o zaman kadın veya kız sopa cezası ile cezalandırılır. Ve hem de sopa başına bir akçe ceza alınır. Bir kimse, bir kadının arkasına düşse veya evine girip saçını tutsa, yahut külodunu ve elbisesini çıkarmaya çalışsa ve bu durum mahkemece tespit edildiği taktir de adam hapis cezası alır. Kadın veya kıza tecavüz edene mahkeme tarafından nikah yapılması teklif edilir, nikah yapıldığı taktir de mahkeme düşer.*”¹⁹³

III. Selim devrine geldiğimizde sıkı bir denetimin olduğu görülür. Örneğin içki satışının yasaklanması, içki içilen yerlerin kapatılması ve fahişelerin fiillerinin engellenmesi. Bu yoğun çalışmanın iki yıl sürdüğü belirtilir. Hatta fuhuş yapmaları sebebiyle tutuklanan kişilerden beşi asılarak idam edilmiştir.¹⁹⁴ On sekizi ise İznik’e, on dokuzu Tekirdağ’a, on sekizi ise Mudanya’ya sürgün edildikleri kayıtlarda mevcuttur.¹⁹⁵

Görüldüğü üzere kanunnamelerde zina suçu ve tarifi İslam hukukunda Hanefi mezhebi ile paraleldir. Fakat fark olarak Osmanlı’da bu suçlara genel olarak para

¹⁹¹ Daşcıoğlu, s. 107.

¹⁹² Mehmet Akman, *Osmanlı Devletinde Ceza Yargılaması*, İstanbul 2004, s. 147.

¹⁹³ *Yavuz Sultan Selim Kanunnamesi*, çev: Hadiye Tuncer, No:18, Ankara 1987, s. 12.

¹⁹⁴ BOA, Hat 206/10845 (9.9.1790).

¹⁹⁵ BOA, Hat 209/11209.

cezalarının verilmesidir. Aynı zamanda tenasül uzuvlarının kesilmesi öngörüldüğü halde fiili olara icra edilmediği de gözlerden kaçmamaktadır.¹⁹⁶

Şerîye sicillerinde yer alan bazı davalardan söz etmek istiyoruz.

"Ankara Şerîye sicillerinde 1663 yılında (1074 H.) görülen bir tecavüz davasında, Ankara'ya bağlı bir köyden gelen Cennet isimli kadın, Veli ve Hüseyin isimli şahısların oturduğu eve gelip, eve zorla girerek kendisine tecavüz ettiklerini söyleyerek cezalandırılmalarını istemiştir. Zanlılar olayı başta inkar etseler de, mahkemede hazır bulunan köy ahalisinden dört erkek tanığın (Muhammed oğlu Sait, Abdi oğlu muhtar, Musa oğlu Ali ve Musa oğlu Yusuf) şahadet getirerek, sanıkları, Cennet isimli kadının evine girerken gördüklerini ve evden feryatların geldiğini duyduklarını söylemişlerdir. Bunun üzerine sanıklar suçlarını itiraf etmiş ve mahkeme sanıkları tutuklayarak şeran cezalandırılmasına karar vermiştir."¹⁹⁷

Yine, Ankara Şer'îye sicillerinde yer alan bir başka hükümde ise; "Aişe isimli kadın mahkemeye giderek Mustafa, Ömer ve Kara Muhammed adlı kişilerin evine zorla girerek, kendisine tecavüz ettiğini ayrıca aşırı derecede zulüm ve işkencede bulduklarını çevresine karşı rezil olduğunu bildirerek haklarında şer'i hüküm verilmesini talep etmiştir. Mustafa, ifadesinde o gün Aişe'nin evine gittiklerini, kendisinin dışarıda beklediğini, Kara Muhammed ve Ömer'in evde iki saate yakın kaldıklarını söylemiştir. Ayrıca, mahalleden Muhammed oğlu Ahmet, Mustafa ve Ali oğlu Samet isimli kişiler sanık Mustafa adlı şahsın mahallede düzgün bir adam olmadığını sanıkların, herkese rahatsızlık verdiklerini ve zulmettiklerini beyan etmişlerdir. Bunun üzerine mahkemece sanıkların şer'an cezalandırılmasına karar verilmiştir."¹⁹⁸

Mühimme defterlerinde de tecavüz davalarına ilişkin örnekler mevcuttur. "3 nolu Mühimme defterinde, Malkara'nın Deveciler köyünde Elif adlı bir genç kıza tecavüz eden Ali hakkında *şerîata göre lâzım gelenin icrasına dair* buyruldu ile, 966 H.

¹⁹⁶ Zübeyde, Yağcı, "Osmanlı Taşrasında Kadına Yönelik Cinsel Suçlarda Adalet Arama Geleneği", *Kadın* 2000, Aralık 2005, c. 6, sayı: 2, s. 2,

¹⁹⁷ Ankara 49 nolu Şerîye Sicili 235 nolu 15 Cemaziyel evvel 1074 H.(1663 M.) tarihli hüküm.

¹⁹⁸ Ankara 55 nolu Şerîye Sicili 141 nolu 2 Cemaziyel evvel 1082 H. (1671 M.) tarihli hüküm.

tarihinde, Padişah Malkara kadısına, suçunu ikrar eden sanık Ali'ye *şer neyse icra olunup* diyerek failin cezalandırılmasını emretmiştir."¹⁹⁹

Bir belgede fahişelik yapan iki kadın ıslah-ı nefis edinceye kadar Kıbrıs'a sürgün edildiği, yine kerhanecilik yapan Akşehirli berber Hasan'ın aynı şekilde Bozcaada'ya sürgüne gönderildiği anlaşılmaktadır.²⁰⁰

Recm konusu geniş tartışmalara sebep olmuştur. Fetva kitaplarına baktığımızda recm cezası hakkında yeteri kadar malumat bulunabilmektedir. 1680 senesinde İstanbul Sultan Ahmet Meydanında zina suçunu bilfiil işleyen bir kadının recm edildiği belirtilmektedir.²⁰¹ Fakihlerin kayıtlı olan görüşleri ise şöyle belirtilmiştir:

"Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi (ö.1128/1716) bir fetvasında, muhsan olan Zeyd mecâlisde kadıdan dört meclisde Hinde zina itdüğine ikrar idüb ikrar-ı erba'ada bulunub Zeyd musır olub rücu' iylemese Zeyd'e şer'an ne lazım olur? el-Cevab: Recm olunur. demektedir. Yine bir başka fetvasında ise muhsan olmayan Zeyd hinde cebren zina itdüğini tavan ikrar iylese Zeyd'e ne lazım olur? el-Cevab: Yüz değnek urulur. demekte Zeyd muhsan Hind muhsanaya rızasıyla zina eylese Zeyde ve hinde ne lazım olur? el-Cevab: Recm olunur." kavlini söyleyerek evli olanların yapmış olduğu bu çirkin fiilden dolayı recmedileceğini hükme bağlamıştır. Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi (ö.1103/1692) de aynı paraleldeki fetvasında, *"Hind muhsana tayiatan nefsinin Zeyde temkîn idüb Zeyd dahi Hind'e zina iylese Hind'e ne lazım olur? el-Cevab: Recm. diye karşılık vermektedir."*²⁰²

Tanzimat dönemi önemli kanunlarından olan ve devletin sonuna kadar yürürlükte kalan 1858 tarihli ceza kanunnamesinde recm ile ilişkisi bakımından zina suçu ile alakalı şu hususlar vardır. *"Tecavüz suçlarının bir çoğu, genellikle adam kaçırma, darb, hatta soygun suçlarıyla birleşmektedir. Tecavüz suçlarına genellikle 3 yıl kürek ve sürgün cezaları verildiğini görmekteyiz. Ancak, bu suç adam öldürme, eşkıyalık gibi suçlarla birleştiğinde ölüm cezası veya 15 yıla varan kürek cezası gibi ağır cezalar da verilmiştir. Aynı zamanda, suç devlet görevlileri tarafından işlenirse görevden el*

¹⁹⁹ 3 nolu Mühimme Defteri 207 nolu hüküm: Fî 11 Zi'l-ka'de (sene 966)

²⁰⁰ Daşcıoğlu, s., 114.

²⁰¹ Daşcıoğlu, s., 111.

²⁰² Abdürrahim Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, I-II, İstanbul 1827. c. 1, s. 99-100.

çektirme cezası verilmektedir. Bazen bu cezalara ek olarak sanığın teşhir edildiğine de rastlanır. Özellikle yüz kızartıcı suç işleyenler, halka ibret vermesi için teşhir edilir."²⁰³

1.2.2. Hırsızlık

Osmanlı hukukuna baktığımızda hırsızlık suçu, klasik hukuk fıkıh kitaplarında *kitabul-hudud* bölümlerinde, *babu's-serika* alt başlığı altında ele alındığı görülür.

Osmanlı hukukunda da hırsızlık suçuna had cezası verildiği görülür. Fakat Osmanlı şer'i sicillerine bakıldığında el kesme cezasının nadiren başvurulduğa görülür. Osmanlı'da had suçlarından olan hırsızlık suçuna nefy (sürgün), kürek, kalebent ve para cezalarının da verildiği görülür. 1858 tarihli Ceza Kanunu ile el kesme cezası (kısas hariç) kaldırıldığı, hırsızlık suçuna sadece hapis ve kürek cezası uygulanması yolu açıldığı görülür.²⁰⁴

Engürülü (Ankara) Fatma ile kocası Hasan İstanbul'da bazı evlere girerek hırsızlık yaptıkları için önce zindana atılmışlar, çaldıkları mallar önce sahibine verildikten sonra Kıbrıs'a sürgün edilmişlerdir. Burada mağdur olan ahalinin zararları karşılandıktan sonra ceza uygulanmaya konulmuştur. Diğer bir sürgün ise İstanbul'da Paşa Ali isimindeki adam Hekim Çelebi Medresesi'nde hırsızlık töhmetiyle yakalanıp İzmir'e sürgün edilmiştir. İstanbul'da hizmetkarlık yapan Habeş Osman adındaki kişi gittiği evlerde hırsızlık yaptığı için Mısır'a (Kahire) sürgün edilmiştir. Bununla beraber çaldığı mallar da sahiplerine iade edilmiştir.²⁰⁵

Şer'i Siciller Arşivi'nde yer alan 1091/1680 tarihli Rumeli Kazaskerliği Mahkemesi'ne ait 128 numaralı defterde, bir şahsın, bir zimminin kaybolan malından dolayı hırsızlıkla itham edilip haksız yere sağ elini bileğinden kestiğini iddia ettiği subaşıyı şikayet ettiğini görmekteyiz ki, bu olay da bize had cezasının uygulandığını göstermektedir.

Durumdan anlaşıldığı üzere hırsızlık suçu had cezası kapsamında yer almış ve cezası da buna göre vuku bulmuştur. Lakin Osmanlı şer'i sicillerine bakıldığında el kesme cezası nadiren görülür. Bunun yanında bu suçta nefy (sürgün), kürek, kalebent ve

²⁰³ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, 1. Baskı, İstanbul 2008, s. 343.

²⁰⁴ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, s. 344.

²⁰⁵ Daşcıoğlu, s. 122.

para cezalarının da verildiği görülür. Tanzimat dönemi 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi ile de el kesme haddinin (kısas hariç) kaldırıldığı yerine hapis ve kürek cezaları uygulanmıştır.

1.2.3. Rüşvet, Sahtekarlık

Ahmet Mumcu bu suçlar için şöyle tariflerde bulunur:

*"Genel manasıyla rüşvet, yetkili birisine, başkası tarafından toplumun usul ve kaidelerine aykırı bir şekilde menfaat sağlanarak bir işin yaptırılması şeklinde tanımlanabilir. Rüşvet için toplumun geri ya da ileri gelişmişlik düzeyinde olmasının bir önemi yoktur. Çünkü her insan önce kendi menfaatini düşünür. Bu da rüşvet suçu için en önemli psikolojik sebeplerden birisidir. Her suç gibi rüşvet de insanla alakalı sosyal bir olaydır. Bu nedenle özellikle sosyal düzenin bozulduğu dönemlerde bu suçun arttığı görülmektedir. Büyük ekonomik krizler, savaşlar vb. olaylar toplum hayatını temelden etkilediği için, bu tür suçların artmasını sağlar. Böylece ekonomik şartların ağırlığı veya hafifliği rüşvet suçunun işlenmesini artırıp çoğaltmaktadır."*²⁰⁶

Orhan Bey devrinde yaya sınıfı kurulurken Bursa Kadısı Çandarlı Kara Halil Paşanın rüşvet aldığı söylenir. Bununla ilgili olarak, "... Padişah hizmetinde olalum deyu çok kişiler kadıya rüşvetler virüb yalvardılar: beni yaz didiler" şeklinde söylemlerin olması, daha o dönemde rüşvetin varlığını göstermesi açısından önemlidir. Bayezid devrinde rüşvetin adalet teşkilatına kadar sirayet ettiği, kadınların rüşvet aldığı, devletin de buna karşı bazı tedbirler aldığı görülmektedir.²⁰⁷

Ayrıca 17 ve 18. yüzyıllarda da rüşvet olaylarına rastlanıldığı ve rüşvet olayları için tedbirler alındığı kaynaklarda geçmektedir.

Devleti meşgul eden sıkıntılardan biri olan rüşvet suçları için çeşitli cezalar verilmiştir. Bu cezalar görevden almaktan katle kadar uygulandığı görülür. Şimdi rüşvet ve sahtekarlık gibi suçlara verilen sürgün cezalarıyla ilgili örneklere yer verelim.

Rüşvet ve sahtekarlık konusunda Osmanlı Devleti en üst kademededen en alt kademelere kadar hiç taviz vermemiş ve gerekli cezai uygulamaları icra etmiştir. Bu

²⁰⁶ Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Rüşvet*, 2. Baskı, İstanbul 1985, s. 1-2.

²⁰⁷ Lütü Paşa, *Tevarih-i Al-i Osman*, Yay: Kayhan Atik, Ankara 2001, s. 68-69.

bilgilere ışık tutacak şu olaylar mevcuttur. "İstanbul'da Çarşamba pazarında Simitçi Hasan, dört paralık simidi on beş dirhem noksan halka satmaya cesaret ettiğiinden Seddülbahir'e sürgün edilmiş ayrıca orada kalebent olunmasına da karar verilmiştir. Kaleye geldiği ve burada kalebent olduğuna dair kale dizdarından da haber alınmıştır. İstanbul'da hür ve azade kadınları Anadolu'ya götürüp esir gibi satan Çolak İsmail ve oğlunun bir daha İstanbul'a gelmemek üzere Bursa'ya sürgün edilmesine hüküm verilmiştir." Bu dönemde bir çeşit suç olan esir ticareti yapanların olduğu görülür. Yine adli bir takım sahtekarlıkların yapıp halkın mağdur edildiğine ilişkin suçlar da sürgünle cezalandırılmıştır. "Kuzât (kadılar) taifesinden Zağra-i atik müvekkili Mehmet Bey'in sahte ferman tahrir eylediğinden Limni adasına sürgün edilerek cezalandırılması hakkında hüküm verildiği" belgelerden anlaşılmaktadır.²⁰⁸

İlim ehli insanların da bu ve buna benzer suçlara karıştığı görülür. Bunlara gerekli cezalar uygulanmıştır. Örneğin, "Bursa'da Alaaddin Bey camiinde imamlık yapan ulema sınıfından Hamza Efendi, mahallesindeki bir parça yeri zapt etmek için, İstanbul'a şeyhülislamın mührünü taklit ederek sahte mühürlü mektup yazmış, bununla birlikte rüşvet almaya da cüret ettiği için Limni adasına sürgün edilmesine karar verilmiştir."²⁰⁹ Başka bir belgede ise "İstanbul'da Koca Mustafa Paşa Camii müezzini ve kandilcisi İbrahim Efendi mahallesinde sakin Şerife Hafize adlı bir kadını gerekli tetkikleri yapmadan Halil adındaki kimseye nikah yaptığı için Bursa'ya sürgün edilmiştir. Aynı belgenin devamında '*... kimesnem olmayup öksüz kaldığım ecilden hall-i perişaniyetime merhameten pederim mezkur kullarının her ne kadar cürmi var ise dahi afv ve Sene-i cedit hürmeten ıtlâk buyrulması*' şeklindeki cümleden bir af isteğinin olduğu da anlaşılmaktadır. Bu cümleden olarak, çocuklarına merhameten af isteğinin bir yıl sonra gerçekleştiği görülmektedir. Yine Erzurum müftüsü Abdurrahman Efendinin kötü işleri ve rüşvetten dolayı sürgün edildiğini ve taraftarlarının da te'dib edilmesi hakkında hüküm verildiği anlaşılıyor."²¹⁰ Benzer bir sürgün de Gelibolu müftüsüne uygulanmıştır. "Yolsuzluk yaptığından dolayı Rumeli Kazaskerinin maruzatı üzerine Bozcaada'ya sürgün edilmiştir. Aynı zamanda kalebent edilmesi de emredilmiştir. Bir başka belgeden anlaşıldığına göre, "Ruşçuk mahkemesi başkatibinin yalan ilamlar vererek oranın kadı

²⁰⁸ Daşcıoğlu, s. 100.

²⁰⁹ BOA, C. ZAB. nr. 414. / 10. L. 1205 (15. 08. 1705).

²¹⁰ BOA, HH. nr. 12410 / 1209 (1794).

ve naiblerini aldattığı ve bu şekilde ahalinin haklarını iptal ettiği için Vidin'e sürgün edilerek terbiye edilmesi hakkında hüküm verilmiştir." ²¹¹

Bazı durumlarda sürgün cezasının “*katle bedel*” verildiği görülmektedir. Bununla ilgili olarak, Mısır valisi ve çavuş başına yazılan hükümde, İstanbul'da kağıt tacirliği yapan bunun yanında fesat ve kötülüğü ile bilinen Burdurlu Hacı Salih Efendi'nin şekavet, sahtekarlık, hıyanet ve rüşvet suçlarından emsaline örnek olsun diye katline hüküm verilmişken, merhameten cezası hafifletirilip Mısır'a sürgün edilmesine ve orada ikamet ettirilmesine karar verilmiştir. Ayrıca çavuş başına verilen emirle hapsedilerek götürülmesi istenilmiştir. Bunun haricinde hükümde *'fimâ bâ'd Der-aliyye'me ayak basmamak ve her ne zaman gelir ise ele geçtiği saat katl ve idâm olunmak şartıyla Mısır'ı Kahire'ye tard ve teb'idi fermânim...'* şeklindeki ifadeden adı geçen kişinin şayet İstanbul'a dönerse katl edileceği anlaşılmaktadır. Bu şekilde Devlet, suçları olanları merkezden uzaklaştırarak huzur ve güveni tesis etmeye çalışmıştır. Ayrıca burada katl işi yapılmayacak kişiye bir şans daha verilmektedir. Ancak devlet böyle davranarak benzer işlerle iştigal edenlere de gözdağı vermiş olmaktadır. Rüşvet ve sahtekarlık gibi suçları sadece devlet görevlileri işlememektedir. Normal halktan insanların da bu tür olaylar yüzünden cezalandırıldıkları olmaktadır. Örneğin İstanbul'da oturan Ümmügülsüm adlı bir kadın hileci, dalavereci ve rüşvet alıp verdiği suçlardan dolayı Bursa'ya sürgün edilmiş ve orada ikamet ettirilmesine karar verilmiştir." Osmanlı'da merkez teşkilatında memur olanların sahtekarlık gibi suçlardan sürgün edildikleri görülmektedir. "Mesela, Divan kalemi katiplerinden Seyyid İbrahim kendi halinde olmadığı, sadakatten uzaklaştığı, kanun ve hükümlere ilave yaptığı için görevinden azledilerek Limni Adası'na sürgün edilmiştir." Bir müddet sonra af edilmiş fakat görev mahalline bir daha gelmemesi için emir verilmiştir. ²¹²

"Hassa silahdarlarından Hacı İshak Ağa Vidin'e kapıcı başı olarak atanmış ancak burada halka hizmet edeceği yerde fesatlık yayarak ve harici bağ ve bahçelerde ziyafetler düzenleyip bir de rüşvet aldığından dolayı görevinden alınarak başka bir yere sürgün edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca defalarca kendisine Der-saadet'e dönmesi konusunda haberler gönderilmesine rağmen geri gelmemiş ve Eflak taraflarına

²¹¹ Daşcıoğlu, s. 111.

²¹² Daşcıoğlu, s., 102.

gitmiştir." Osmanlı görüldüğü üzere bu suçları işleyenlere acımamış ve gerekli cezaları hemen uygulamıştır. Rüşvet ile ilgili başka bir sürgün cezası da "Kalyonlar halifesi Ahmet Efendi ile peksimetçibaşıya verilmiştir. Bunların rüşvetten başka kötü hakaret, hıyanet ve şekavetlerinin olduğu da belirtilmiştir. Her ikisi de azledilerek yerlerine başkaları atanmış ve devlete vermekle yükümlü oldukları meblağlarının tahsil edilmesinden sonra Kıbrıs'a sürgün edilmiştir. Dolayısıyla devlet alacağı varise onu tahsil edip ondan sonra sürgünü gerçekleştirmektedir." Diğer bir belgede ise "Anapa muhafızı Mustafa Paşa ile Sarı Baba hakkında bir zimmi kafirle birlikte hareket ederek kötü işlere sebep oldukları anlaşılmaktadır. Bunun üzerine Mustafa Paşa'nın azledilmesine, emval ve eşyasının zapt edilerek müsadere edilmesine ve yanında bulunan zimminin de idamına karar verilmiştir. Bunlar bu haliyle önce Sinop'a sürgün edilmişlerdir. Buradan da Mustafa Paşa bir adaya sürgün edilmiş, yanındaki zimmi ise katl edilmiştir. Burada dikkatimizi çeken husus görevinden azledilen ve vezirliği alınan Mustafa Paşa'nın mallarının da müsadere edilmesidir."²¹³

1.2.4. Yalan Şahitlik-İftira

Osmanlı ceza hukukuna göre iftira etmek ve yalancı şahitlik yapmak ta'zir cezaları arasında yer alır. Bu cezaların verilmesi ve uygulanması ulûl-emre aittir. Mahkemelerde yargılanma sırasında da yalancı şahitlik yaptığı anlaşılanlara da sürgün cezaları verilmektedir. Bu grup suçlarda kişiler arası davalarda daha çok sürgün cezası uygulanırken, devleti ilgilendiren hususlarda daha ağır cezaların verildiği anlaşılmaktadır. Tanzimat öncesi kanunnamelerde iftira suç olarak görülmüştür.²¹⁴ Tanzimat sonrası kanunnamelerde ve Kanunname-i Hümayunlarda da aynı şekilde devam ettiği görülür.

Girit muhasebecisi iken yalan haberler yüzünden haksız yere Kıbrıs'a sürgün emri verilmiş olan Ali Bey, gemi beklemek üzere İspertlong Kalesi'nde bulunduğu sırada suçsuz olduğu anlaşılmış, ihtiyarlığı ve hastalığının da olmasına binaen affedilerek sürgünden vazgeçilmiştir. Böylece tekrar eski görevinde kalmasına izin verilmiş olmaktadır. Başka bir belgede Divân-i âli Çavuşlarından olup Amasya ahalisinden

²¹³ Daşcıoğlu, s., 102-104.

²¹⁴ Mehmet Emin, Ahmet Artuk, A. Caner Gökçen, *Ceza Hukuku Özel Hükümler*, Ankara 2005, s. 728-729.

Mahmut Efendi adındaki kimse Sivas valisinden yalan yere şikayet etmek üzere İstanbul'a geldiği için memleketi olan Amasya'ya sürgün edilmiştir. Ayrıca bu sürgün için görevlendirilen çavuşa yirmi beş guruş harcıraah verilmiştir. Bu tür suçlarda sürgün cezaları da sıkça uygulanmaktadır. Mesela, arz odasında mahkeme sırasında Hasan adlı kişinin yalancı şahitlik yaptığı anlaşılmış ve Bozcaada'ya sürgün edilmiştir. Bazen sadece yalancı şahitlikle yetinmeyen, aynı zamanda başka yalancı şahitler de tedarik eden kimselere rastlanmaktadır. Bununla ilgili olarak İstanbul'da Ayşe adlı bir kadın, Ümmügülsüm hatundan 4000 guruş alacağı olduğunu iddia etmiş ve bunu ispat için Kafesçi Mehmet adlı kişiyi şahit göstermiştir. Ancak yapılan tahkikat sonucunda Mehmet'in yalancı şahit olduğu anlaşılmış ve Bursa'ya sürgün edilmiştir. Tüm bu bilgiler bağlamında davaların seyrini değiştiren yalancı şahitliğin önem arz etmesidir. Bazı zamanlarda yalancı şahitlerle yargı görevlilerinin de işbirliği yaptığı görülmektedir. Buna nazaran “ ...yirmi otuz şuhûd-ı zor ve şerir ve şaki kimesneleri ve Sarıca Naib dimekle maruf naibi yanına alub Kars'tan Sis'e Sis'ten Kars'a varup geldiği fukaraya muradları üzere şuhûd-ı zor (yalancı şahit) ile siciller ve hüccetler yazdurub emval ve erzaklarını ve emlâk ve tarlalarını alub...” şeklindeki ifadeler durumun ciddiyetini göstermektedir.²¹⁵

1.2.5. Edebe Aykırı Mektup- Arzuhal Yapmak

Osmanlı'da her alanda ahlaka önem verildiği gibi kişiler arası iletişime ve haberleşme konusunda da çok titiz davranılmıştır. Buna göre İstanbul'da Aksaray pazarında bulunan biri sipahi diğeri silahtar iki yazıcı kadınlara aşk mektupları yazdıkları için Midilli Kalesine sürgün edildikleri belgelerde geçmektedir. Dersa'adet'te arzuhâl yazıcılarından Mustafa hilâf-ı rıza arzuhal yazmaktan men edilmişken yine uslanmayıp arzuhal yazmaya devam etmesinden dolayı te'dib ve diğerlerini korkutmak için Bursa'ya sürgün edilmiştir. Yine benzer bir belgeye göre, babasından kalan ve başkasına tevcih edilen İnebahtı Kalesi dizdarlığının kendisine verilmesi gerektiği hakkında padişaha arz-ı hal yazıp rahatsız eden bir kişinin Kıbrıs'a sürgün edilmesine dair hüküm verilmiştir.²¹⁶

²¹⁵ Daşcıoğlu, s., 118-120.

²¹⁶ Daşcıoğlu, s., 121-122.

1.3. Siyasi Suçlara Verilen Sürgün Cezaları

1.3.1. Eşkîyalık Hareketlerine Katılmak

Osmanlı ceza hukukunda eşkıyalık had cezasına sebep olan suçlar arasındadır. Fakat yol kesme veya hirabe (kat'ı tarik) olarak da adlandırılan bu suç diğer had suçlarına nazaran daha çok önem arz etmektedir. Çünkü bu suçun ana amacında, var olan devlet düzenine karşı çıkmak ve devlet güvenliğine rağmen mala ve cana kasıt vardır.

Bu suçun cezası için İslam hukukunda şu hükümler mevcuttur. Hem yol kesip hem adam öldürenler had cezasına idam edilirken; hem yol kesip hem de mal gasb edenlerin sağ elleriyle sol ayakları çaprazlama kesilir. Yol kesen, adam öldürüp hem de mal gasp edenlerin ise önce el ve ayakları çaprazlama kesilmekte sonra da idam edilmekteydi. Sadece yol kesenler ise, tövbe edinceye kadar hapsedilmekteydi.²¹⁷

Osmanlı Devleti'nde en ağır cezalar eşkıyalık eylemlerini gerçekleştirenlere verilmiştir.²¹⁸ Bu suç, *siyaseten katl* müessesinin de oluşmasına zemin hazırlamıştır.²¹⁹ Bu suçu işleyenler yola gelmediği takdirde onlarla savaşıldığı ve etkisiz hale getirilip idam ettirilmiştir. Daha sonra bu suça kürek cezası da verilmiştir.²²⁰

Osmanlı ceza hukukunda eşkıyalık suçu hakkındaki ceza ve sürgünlere gelince imparatorluktan Tanzimat'a kadar eşkıyalara uygulanan cezalar idam, kısas, sürgün, kalebend, cezirebend ve küreğe koymak şeklindeydi. Eşkîyalara yardım ve korunması için çaba gösterenler, onlara yol gösterenlerin sürgün edildiği veya küreğe konulduğu hatta mallarının da müsadere edilmiştir.

Bu bağlamda, Selanik'te Kovalar Köyü ahalilerinden bazıları ile civar köylerden bazı eşkıyalar, ıslah edilmesi için Kavala Kalesine, serbest bırakılmamak üzere hapsedilmişlerdir. Diğer bir vakıa ise Samatyalı Şerbetçi oğlu Ahmet ve iki arkadaşına, türlü türlü şekavet ettikleri için ceza verilmesine kara verilmiştir. Verilen ceza iki arkadaşına uygulanmış, kendisi ise kurtuluş ümidiyle donanma hizmetine girmiştir. Ancak sefer sırasında firar etmiş ve ailesinin yanına gelerek saklanmıştır. Bu durumun

²¹⁷ Osman Keskinöğlü, *Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku*, Ankara 1969, s. 291.

²¹⁸ Ahmet Mumcu, *Osmanlı Hukuku'nda Zulüm Kavramı*, Ankara 1985, c. 2, s. 53.

²¹⁹ Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara 1985, c. 2, s. 134-136.

²²⁰ Cin-Akgündüz, s. 270.

öğrenilmesi üzerine evi basılarak yakalanmış ve Baba Zafer zindanına atılarak cezası verilmiştir. Samsat (Adıyaman) kazasından Kara Osman ve kardeşleri şikayet yaptıkları için sürgün edilmeleri için emir verilmiştir. Ancak adı geçen eşkıyalar ortadan kaybolmuşlardır. Kaza sakinleri için bunların kazalarına girmeleri önlenmesi mukabilinde saray mutfağına 40 kese akçe bağışlamayı kabul etmişlerdir. Bu eşkıyaların yakalanması mallarına el konulması ve eşleriyle birlikte Hasankeyf Kalesine sürgün edilmeleri emredilmiştir. Bunlar bağlamında halk eşkıyadan kurtulmak için vergilerinin dışında ayrıca bir meblağ vermeyi de kabul etmişlerdir. Görüldüğü üzere halka dahi bu tür suçlardan bıkkınlık gelmiştir. Alâiye sakinlerinden Fatma adındaki kadının eşi öldüğünde kendisine ve oğluna kalan mirasa, akrabaları Çalık oğlu Hasan ve kardeşinin oğulları tarafından zorla el konulmuştur. Anne ve oğullarını İstanbul'a şikayet etmişlerdir. Bu duruma sebep olan akrabalarının ifadeleri alınmak istenmiş ancak onlar buna itibar etmemiş ve firar ederek silahlı bir çetenin başına geçmişlerdir. Ayrıca Fatma Hanım ve oğlunun malı mülkünü ve eşyalarını zapt etmişlerdir. Eşkîyalık ederek etrafa zarar verdikleri de tespit edilmiş, cezalandırılması için yazı yazılmıştır. Bununla birlikte adı geçen mirasın adaletli bir şekilde kayıtlara uygun olarak mahkemede paylaşılması da emredilmiştir. Neticede eşkıyaların Kıbrıs'a sürgün ve kalebent edilmesi için Alâiye ve Karaman mutasarrıflarına emir verildiği görülmektedir. Adapazarı Kazası'nda eşkıyalık eden iki kişiye yataklık eden ve eşkıyalık eden üç kişi için sürgün emri çıkarılmış, ancak firar etmeyi başarmışlardır. Eşkîyaları yakalamak için ve devlete yardım olacakları konusunda üç köy taahhütte bulunmuşlardır. Bu bir anlamda kefillik olmaktadır. İznik Kazası mütesellimi Mehmet Bey, halka zulüm yaptığı ve eşkıyaya göz yumduğu için ahali tarafından cezalandırılması talep edilmiştir. Daha önce de kendisine zulüm yapmaması konusunda tembih yapılmasına rağmen aynı şeyleri yapmaya devam etmiştir. Bunun üzerine ıslah-ı nefis oluncaya kadar Bozcaada Kalesi'ne sürülmüştür.²²¹

Halkın da ara ara şikavetlere dahil olduğu görülür. Biga'da inşa edilecek firkateynler için gerekli olan meşe kerestesinin Biga ve Güvercinlik bölgelerinden temin edilerek nakledilmesi emir verilmiştir. Ancak bu işe başlandığında Dimetoka (Biga) köyü sakinlerinden ve bazı eşkıya zümresinden kişiler ahaliyi tahrik etmişler, önce ağa

²²¹ Daşcıoğlu, s., 88-90.

konağına sonra mahkemeye gelerek kadıdan zorla bir ilam alarak İstanbul'a göndermişlerdir. Talep edilen keresteyi vermeyeceklerini açıklamışlardır. Bunun üzerine adı geçenlerin fesatlarından ve şekavetlerinden kurtulmak için sürgün ve kalebent edilmeleri emredilmiştir. Ayrıca gemi yapımının tekrar başlaması ve kereste naklinde gerekli özenin gösterilmesi konusunda Biga ve Güvercinlik kadılarına yazılar yazılmıştır. Bu sürgünlerde bazı zamanlarda sadece kişiler değil bu kişiler mal mülkleriyle beraber de sürgünler olmuştur. “...her yerden evi ve barkı ile Kıbrıs'a sürgün eylesin...” şeklinde hükümlerden evleriyle birlikte sürgün edildikleri anlaşılmaktadır. Başka bir belgeden anlaşıldığına göre menzil görevlisi Hacı Ahmet adındaki kimsenin eşkıyalık yaptığı gerekçesiyle başka bir yere sürülmesi için emir verilmiştir. Ancak bölgede bu işi yapabilecek başka biri bulunmadığından kefil alınarak tekrar eski görevine atanmıştır. Zağra-i atik menzilhanesi sürücüsü Kara Mustafa, Çukadar Ahmet'i yolda öldürdüğünden dolayı cezasının verilmesi için kalebent edilmesi emredilmiştir. Burada ilginç olan menzilcinin de istihdam eylediği sürücülere dikkat etmediğinden dolayı Kavala Kalesi'ne sürgün edilmesidir. Bazen derbentlere sığınan eşkıyaların gelip geçenleri soydukları da görülmektedir. Bunlara verdikleri zararlar ödetilerek sürgün edilmektedirler.²²²

Eşkıya çoğu kere harp zamanlarında ve idarede otorite boşluğunun olduğu dönemlerde daha da çoğalmıştır. Yenilgilerle sonuçlanan uzun savaşlar, dirlik sahiplerinin savaşlara katılmaması, azledilen ve ölen idareci kullarının başıboş kalarak dolaşmaları, halka sefer masrafları olarak ağır vergiler yüklenmesi gibi sebepler eşkıyalığın yayılmasına sebep olmuştur. Özellikle seferler esnasında memleketin güvenliğini sağlamak için geride az sayıda asker bırakılması eşkıyanın artmasına sebep oluyordu. Halk ise bunlardan korunmak için yerlerini terk ederek daha güvenli yerlere göçüyorlardı.

Bununla ilgili olarak Malatya sancağının Şura Kazası'na iskan olundukları Rakka'dan birkaç defadır gelerek eşkıyalık ettikleri için yakalanarak eski yerlerine sürgün edilmişlerdir. Buna rağmen yine gelip gasb, katl ve yağma gibi şekavet hareketlerinde bulduklarından dolayı Ümranlı Kürt oymağına gerekli ders verilmiş ve

²²² Daşcıoğlu, s., 92.

Rakka'daki yerlerine nrfy edilmişlerdir.²²³ Çorum sancağında bulunan Dosno, Sülmanlu ve Kürt aşiretlerinin eşkıyalıklarıyla insanlara zarar verdiklerinden eski yerleri olan Çukurova, Kırşehir ve Mecidözü'ne nakil ve iskan olunmaları için hüküm verilmiştir.²²⁴

Şekavet eden aşiretlerin özellikle Rakka ve Halep bölgesine sürgün edilerek iskana tabi tutuldukları görülmektedir. Devlet bu şekilde hem şekavet hareketlerini önlemek hem de Arap aşiretlerine karşı tampon bölge oluşturmak istemiştir. Bu şekilde Arap eşkıyalara karşı da bir güvenlik duvarı oluşturulmuş olmaktadır.²²⁵

Görüldüğü üzere Eşkıyalık suçu Osmanlı Devleti'ni de epey meşgul etmiştir. Devleti içte ve dışta zor durumda bırakmış maddi ve manevi zarara uğratmıştır. Bu sebeple de Osmanlı Devleti birçok önlemler almıştır. Osmanlı'nın aldığı bu önlemler asayiş sağlamış, halka güven vermiş ve şâkî gruplara da göz dağı olmuştur.

1.3.2. Asayiş Bozmak, Emre İtaatsizlik, Tehdit ve Küfür

Osmanlı Devleti'nde idari ve sosyal alandaki işler için disiplinli bir hiyerarşi vardır. Herkes kendi işi ve göreviyle meşgul olmakla yükümlü kılınmıştır. Dolayısıyla başka işlere karışan ve kendi sorumluluklarını yerine getirmeyenlere belli ölçülerde cezalar verilmiştir. Çünkü nizam huzurun teminatı kabul edilmiştir. Aksi durumda devlet bozulmaya yüz tutar.

Bu bağlamda Harput ahalisinden olup İstanbul'da olan üç kişinin maden işlerini karıştırdıkları ve huzuru bozdukları için Limni'ye sürgün edilmelerine dair hüküm verilmiştir. İstanbul'da Rahiki dükkanı mutasarrıfı mütevellî Ebezâde validesinin azatlısı olan Münevver hatun, vazifesinden başka işlere karıştığı ve ağza alınmayacak sözler söylediği için Bursa'ya sürgün edilmiştir. Ayrıca buradan hiç bir yere çıkmaması ve ikamet ettirilmesi için emir verildiği de görülmektedir. "Yine Üsküdar'a bağlı Taşköprü nahiyesinin Yaylacı köyünde oturan Yetmiş beş Cemaatinden Kara Mehmet'in emr-i âlîde bildirildiği üzere, problem ve işlediği halt sebebiyle yakalanıp, *islah-ı nefis* oluncaya kadar Seddülbahir Kalesine sürgün ve kalebent edilmesi için hüküm verilmiştir. Benzer bir belge, memleketin asayişini bozan Molla Hasan ve Hayraoğlu

²²³ BOA, C. ZAB. nr. 4015/ Evahir L. 11.58 (Kasım 1745).

²²⁴ BOA, C. DAH. nr. 11385/ Evail S. 1173 (Eylül 1759).

²²⁵ BOA, C. DAH. nr. 2409 / 11. Ra. 1139(06. 11. 1726).

Ali'nin başka bir yere sürgün edilmesi için Mudurnu ahhalilerinin şikayette bulduklarını göstermektedir."²²⁶

Diğer bir konu Kengırı (Çankırı) Sancağı'ndan memleketlerinin durumunu şikayet için İstanbul'a gelen beş kişiyle ilgilidir. Bunlar yakalanarak Ankara kalesine sürgün edilmişlerdir. Adı geçen kişilerin daha sonra uslanıp akıllandıklarının bildirilmesi üzerine affedildikleri anlaşılmaktadır. Gereksiz yere İstanbul'a şikayet için gelmiş olmaları onların cezalandırılmasına sebep olmuştur.²²⁷

Emre itaatsizlik sebebi ile yapılan sürgünler yaygındır. Ispartalı Kürt Hasan oğlu Hacı Süleyman iki yüz nefer asker ile bizzat sefere iştirak etmesi gerekirken, bu askerleri başbuğ ile gönderdiğinden, Seddülbahir kalesine sürgün ve kalebent edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca mal ve eşyasının da müsadere edildiği görülmektedir. Bununla beraber “...merkûm Hâcî Süleyman dahi Tomruk'da olmakla ihtiyar ve haccü'l-harameyn bir adam olduğuna binaen eyyâm-i mübârekeye hürmeten ve muhâllefâtı mübâşirinin yazduğuna göre kesret-i evlâd ve iyâline merhameten yalnız emvâli kabziyla iktifâ ve malını haber virsun ve temâmen teslim itsun müsâdere dahi katlin bir nev'idir afv edeyim.” şeklindeki cümlelerden daha sonra sadece emvalinin müsadere edildiği kendisinin ise affedildiği anlaşılmaktadır. Yine Menteşe Sancağı Mütesellimi Ebubekir Ağa'nın darphane-i amireye olan borcuna mahsuben beş yüz nefer süvari askeri, oğlu Hacı Osman Ağa ile kışlaya göndermesi gerekirken, defalarca emirler verilmesine rağmen bu askerler gönderilmediğinden adı geçenlerin sürgün ve kalebent edilecekleri belirtilmiştir. Şayet emre uyulmazsa daha ağır cezaların tatbik edileceği de bildirilmiştir.²²⁸

Osmanlı ceza hukukunda tehdit ve küfür gibi kaba hareketlerin de belli cezaları vardır. Ta'zir cezaları içerisinde yer alan bu davranışlara uygun cezalar verilmiştir. Sürgün cezası da verilen cezalardan birisidir. Bu bağlamda, Gebze menzil hanesinin odacısı İsmail kendi halinde olmayıp yoldan geçen ulaklara kaba küfürler ettiği ve ahaliyi tehdit ve taciz eylediğinden Bursa'ya sürgün edilmiştir.²²⁹

²²⁶ Daşcıoğlu, s., 95.

²²⁷ BOA, C. ZAB. nr. 1478 / 9. Ş. 1194 (10.08.1780).

²²⁸ Daşcıoğlu, s., 96.

²²⁹ BOA, C. ADL. nr. 6247 / Ra. 1196 (Şubat 1782).

1.4. İdari Suçlara Verilen Sürgün Cezaları

1.4.1. Üst Düzey Devlet Görevlilerine Verilen Sürgün Cezaları

Osmanlı Devletinde birçok devlet adamının da farklı suçlardan dolayı sürgün edildiği belgelerden anlaşılmaktadır.

Bu konuyla ilgili misal verecek olursak, vezirliği alınarak kendi memleketi Zihne'de (Selanik) oturmasına izin verilen Hasan Paşa, rahat durmayıp ahaliye zulmettiğinden Gelibolu'ya sürgün ve oğlu Fettah Bey'e de tenbihname gönderilmesine karar verilmiştir. Diğer bir belgeye göre, Abana (Kastamonu-Sinop Bölgesinde) muhafızı Mustafa Paşa'nın şeriate ve vezarete muhalif hareketlerinden dolayı görevinden azledilip, vezirliği elinden alınarak İstanköy'e sürgün edilmesi için hüküm verilmiştir. Aidatını vermemek ve reaya zulüm yapmakta ısrar eden Trablusşam Beylerbeyi ve Cerbe Başbuğu Hasan Paşa'nın sürgün edilmesi ve malına el konulması için iki ferman verilmiştir. Ayrıca Cerbe (Tunus) başbuğu vezir Musa Paşa İstanköy'e, Karahisarzade Ahmet Paşa Rodos'a sürgün edilmişlerdir.²³⁰

Ahaliye zulüm ettiği için İskenderiye mutasarrıfı Deli Hasan Paşazade Ali Bey İşkodraya, Üsküp sancağı mutasarrıfı, kethüdası ve sair adamları Kosova'daki çiftliklerine sürgün edilmişlerdir. Birbirini çekemeyen yahut kin besleyen devlet adamları da sürgün edilmiştir. Dergâh-ı muallâm Kapıcıbaşlarından Gümüşhane Emimi Esat Bey'in Erzurum valisi Seyyid Ahmed Paşa hakkında edebe aykırı harekette bulunduğundan Samsun'a sürgün ve kalebent edilmiştir. Divân-ı Hümâyûnda Ruznamçe-i evvel olan Seyyid Mehmet devlet hakkında ileri geri konuştuğu, devleti yaralayıcı sözler söylediği için te'dib edilerek emsaline örnek olsun diye Bozcaada'ya sürgün edilmiştir. Belgelerde, İstanbul'da şarap sattığı için Bostancıbaşı'nın sürgün edildiği görülmektedir.²³¹

²³⁰ Daşcıoğlu, s., 123-124.

²³¹ Daşcıoğlu, s, 126-127.

Devlet adamlarının ve görevlilerinin sürgünlerinin temel sebepleri arasında görüldüğü gibi halka zulüm, görevini gereği gibi yerine getirememesi, devleti mali yönde zarara uğratma, idareyi ele geçirme teşebbüsleri, hile ve sahtekarlık vb. gibi nedenler bulunmaktadır.

1.4.2. Diğer Devlet Görevlilerinin Sürgün Edilmesi

Osmanlı devletinde ilim erbabı önemli yer tutmaktaydı. İlim adamlarının yetişmesi için medreseler özellikle önem arz etmekteydi. Müderris, imam, müezzin, kadı gibi mevkilerde yer alanlara genel olarak *ulema* adı verildiği görülür.

Osmanlı devletinde ulema sınıfı daima özel bir statüde olmuştur. Bu sınıfın en üst mevkisinde şeyhülislam yer almaktaydı. Şeyhülislam, padişah tarafından atanmasına rağmen padişahların meşruluğu hakkında fikir beyan etme iradesini ellerinde bulunuyor ve şer'i hukukun uygulanması aşamasında yol gösterici rol oynuyordu. Osmanlı Devleti'nde ulema zümresi, temsil ettiği dînî kimliğinden dolayı hep ayrıcalıklı ve güçlü bir birim olarak varlığını sürdürmüştür. Ayrıca ulema, hukukun uygulayıcısıdır. Osmanlı Devleti'nde hukukun uygulayıcısı olan ulema mensupları da bir takım sebeplerle teamül olarak azil ve sürgün cezalarına çarptırılmıştır. Bunun haricinde ihtar gibi hafif cezalar ile pek az görülen idam ve müsadere cezaları uygulanmıştır. Kadı ve naibleri de yolsuzluk sebebiyle sürgün edilmişlerdir. Misal olarak II. Mustafa dönemi şeyhülislamı olan Feyzullah Efendi, hükümet nüfuzunu kendi çevresi için kullanması sebebiyle Erzurum'a sürgün edildikten sonra Edirne'ye getirilmiş ve yeniçeriler tarafından idam edilmiştir. İstanbul kadısı İsmail Paşazade Seyyid İbrahim İsmet Bey ekmekçilere gerekli ihtimamı göstermeyip onları şımarttığı için azledilerek başka bir mahalleye sürgün edilmiştir. Diğer taraftan devlet malını zimmetine geçirmesinden dolayı Limni kadısı Kıbrıs'a, uygunsuz hareketlerinden dolayı da İzmir kadısı Abdurrahman Efendi azledilerek Tire'ye sürgün edilmişlerdir. Eyüp kadısı Fahrettin Efendi, kendine çekidüzen vermesi için Bursa'ya nefyedilmiştir. Benzer bir şekilde Erzurum müftüsü Abdurrahman Efendi de fena hareketlerde bulunmasından dolayı

sürgüne tabi tutulmuştur. Eyüp kadısı Fahrettin Efendi'nin edeplenmesi için Bursa'ya nefyedildiği müşahede edilmektedir.²³²

²³² Daşcıoğlu, s., 137-138.

SONUÇ

Her türlü düzen insanlar için vardır. İnsanoğlu tarih boyunca kalıcı düzenler için bazı uygulamalar yapmışlardır. Bunlardan biri de devletler kurmalarıdır. Meydana gelen bu devletlerin geleceği ve güvenliği için de bir çok tedbirler alınmıştır. Sürgün de bu tedbirlerden biridir. Sürgün, ilk insan kadar eski bir olgudur. Osmanlı Devleti'nde de kuruluşundan itibaren bu usul sıkça kullanılmıştır.

Sürgün, iskan ve ceza olarak Osmanlı Devleti'nde zamana ve mekana göre değişiklik arz eden, uygulamalarının birden çok sonuçlarının olduğu ve kuruluşundan yıkılışına dek her dönemde devam eden bir uygulamadır.

Sürgün, devletin kontrol gücü zayıf olduğu zamanlarda bir ceza olarak uygulanmış ve bu zamanlarda bazı sürgün cezası uygulamaları başarısız olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde ilk dönemlerde fetihlere bağlı olarak dışa dönük olarak icra edilen ve devletin temel politikalarından olan sürgün, 18. yüzyıldan itibaren içe dönük bir vaziyet almıştır.

Kuruluş ve gelişme dönemlerinde yapılan sürgünler, cemaat ve aşiretlerin yeni feth edilen yerlere iskan edilmesidir. Bu durum iskan amaçlı sürgünlerdir. İskan ile nüfusun dengelenmesi amaçlanmış, kültürler kaynaşmış ve Osmanlı merkezi otoritesi kuvvetlenmiştir.

Duraklama ve gerileme döneminde iktisadi ve sosyal problemler, toplu sürgünler yanında bireysel sürgünlere de sebep olmuştur. Bu bireysel sürgünler ceza niteliklidir. Bu tür sürgünlerle toplumun yapısı güçlendirilmeye çalışılmış ve huzurun temini amaçlanmıştır.

Osmanlı Devleti sürgünü ıslah açısından iyi kullanmış ve bu süreci iyi takip etmiştir. Bu süreçlerde insani mazeretler göz ardı edilmemiştir. Sürgünler, kişileri kaybetmek için değil kazanmak için yapılmıştır. Sürgün uygulamaları Osmanlı sınırları içindeki Müslim ve gayrimüslim herkes için uygulanmıştır.

18. yüzyılda sürgün edilenlerin içinde, devlet görevinde çalışanların sayısının da oldukça artmış olduğu görülür. Yine bu yüzyılda ceza şeklindeki sürgünler artmıştır. Ayrıca Güney bölgelerindeki aşiretlerin sürgün edilerek iskan edilmesine ağırlık

verilmiştir. Aşiretlerin cezalandırılması söz konusu olduğunda ise coğrafyanın elverişsiz olduğu yerler tercih edilmiştir. Yine bu tür aşiretler parçalanarak sürgün edilmiş ve devlete başkaldırmaları engellenmiştir.

Sürgün cezasının süresi belgelerde genellikle belirtilmemiştir. Sadece bir kaç belgede süreye rastlanılmıştır. Yapılan sürgünlerde eğer kişilerin devlete borcu varsa ya da topluma zararları olduysa öncelikle bunlar tahsil edilmiş ve daha sonra sürgün edilmişlerdir. Sürgün edilen devlet adamlarının da malları müsadere edilmiştir.

Bir cezalandırma yöntemi olarak sürgün, İslâm ceza hukukunun önemli bir konusunu teşkil etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm ve sünnette sürgün cezası ile ilgili açık hükümler bulunmaktadır. Sürgün, Hz. Peygamber (sav) ve Hulefâ-i raşidin döneminden itibaren günümüze kadar farklı yorumlara ve uygulamalara konu olmaktadır.

İslam hukukunda, naslar tarafından belirlenen cezalara had cezaları denmektedir. Bu bağlamda sürgün de bir had cezasıdır. Kur'an'da yol kesme veya eşkıyalık (hirabe/kat'-ı tarik) suçu için öngörülen cezalardan biri sürgündür. Sünnette zina suçu için öngörülen ek cezalardan biri de sürgün cezasıdır. Bu nedenle tarih boyunca bütün İslam devletlerinde uygulana gelmiştir.

Sürgün cezası bazı İslam hukukçuları tarafından hapis olarak yorumlanmıştır. Bu sebeple sürgün cezasının söz konusu olduğu durumlarda farklı uygulamalarla karşılaşılabilir.

Osmanlı Devleti bir İslam devleti ve İslam hukuku uygulayıcısı olarak ortaya koyduğu tercihlerle tarih boyunca dikkat çekmiştir. Osmanlı'nın hukuki mevzuatı ve uygulamaları sadece kendi döneminde değil, halefi olan toplum ve devletlerde de bazı etkilerde bulunmuştur.

Sürgün faaliyetlerinin 19. yüzyılda da birtakım farklılıklara rağmen devam ettiği görülmektedir. Ancak sürgün uygulamalarında pek başarı sağlanamamıştır. 20. yüzyılda ise sürgün daha çok savaş, kıtlık, hastalık gibi faktörlere bağlı olarak sürgün cezası uygulanmıştır.

KAYNAKÇA

- ARIKAN, Zeki, *XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, İzmir, 2001.
- ARSLAN, Hüseyin, *16.yy.Osmanlıda Nüfus, İskan, Göç Ve Sürgün*, Kaknüs Yay. 1. Basım 2001.
- ABACI, Nurcan, *Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulaması (17.Yüzyıl), Başbakanlık Basımevi*; 2001 Ankara.
- NAİM, Ahmet-MİRAS, Kamil, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, c. 1, Ankara, 1957.
- Abdürrahim Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, I-II, İstanbul 1827. c. 1.
- AYDIN, M. Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yay., 8.Baskı, İstanbul, 2010.
-*Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yay., 8.Baskı, İstanbul 2010.
-"*Kıbrıs'ın Türkler Tarafından Fethi ve İskan Teşebbüsü(1570-1571)*.
- "Ceza", *DİA*, Ankara 1993, c. 7.
- "Osmanlılar" (Hukuki-Adli Yapı), *DİA*, Ankara 2007, c. 33.
- "Osmanlı Ceza Hukuku", *DİA*, Ankara 2007, c. 33.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri*, c. IV. Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay.,İstanbul 2006.
- Kanunnamelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri ve Şer'i Tahlili, *İslam Araştırmaları Dergisi*, sy., 1, c. 12.
- AKMAN, Mehmet. *Osmanlı Devletinde Ceza Yargılaması*, Eren Yay., İstanbul, 2004.
- AVCI, Mustafa, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, İstanbul, Gökkuşbu, 2004.
- ARTUK, Mehmet Emin-GÖKÇEN, Ahmet- YENİDÜNYA, A. Caner, *Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 16.Baskı, Ankara 2005.
- AKGÜNDÜZ, Ahmed, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuk Külliyyatı*, Diyarbakır, 1986.

- AKSU, Ziya Nur, *Osmanlı Tarihi*, Ötüken Yay., İstanbul 1994, c. 1.
- ATAR, Fahrettin, *Fıkıh Usulü*, M.Ü.İ.F.V, Yay., 7.Baskı, İstanbul, 2008.
- AKBIYIK, Serpil, *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* "Babil Sürgününden Sonra Yahuda'da ve Diasporada Yaşananlar" Yıl 6, S. 11, Konya 2011.
- AKÇAY, Mustafa, M. Esed'in "Sünnetullah, Fıtratullah, Sıbgatullah, Bezm-i Elest (Misak) ve Fetret" Kavramlarını Anlamlandırışı ve M. Hamdi Yazır ile Ö. Rıza Doğrul Meâlleriyle Karşılaştırılması", *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler-* (24-26 Nisan 2003, İzmir), 2007.
- AKGÜNDÜZ, Said Nuri, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması", (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.
- AKTEPE, M. Münir, XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türelere Tarafından İskanına Dair, *Türkiye Mecmuası*, 1953, c. 10.
- ADIBELLİ, Ramazan, Mircea Eliade ve Sürgün Hadisesinin Anlamlandırılması, *Milel ve Nihal Dergisi*, Eylül-Aralık 2008, C. 5, S. 3.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *İstılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul 1968, c.3
- BOZKURT, Gülnihal, "Tanzimat ve Hukuk", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (31 Ekim-3 Kasım 1989)*, Ankara 1994.
- BAŞGİL, Ali Fuat, *Esas Teşkilât Hukuku*, İstanbul 1960, c. I.
- BAŞOĞLU, Tuncay, "Ta'zir", *DİA* Yay., Ankara 2000, c. 16.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukuku İslamiye ve İstilahatı Fıkhiyye*, Bilmen Yay., İstanbul 1967, c. 1-3.
- BOYNUKALIN, Mehmet, *İslâm Hukukunda Zina Suçu ve Cezası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1995.
- BEKTAN, Ali, *Kanuni Devri Gizli Tarihi*, Profil Yay., 1.Baskı 2012.

- BEHNESİ, Ahmet Fethi, *el-Mevsuatü'l-Cinaiyye Fi'l-Fıkhi'l-İslami*, Beyrut 1991, I-IV, C.4.
- BARDAKOĞLU, Ali, "Eşkıya", *DİA*, Ankara 1993, c. 11.
- "Hapis", *DİA*, Ankara 1997, c. 16.
- "Had", *DİA*, Ankara 1996, c. 14.
- BAŞOĞLU, Tuncay, "Ta'zir", *DİA*, Ankara 2011, c. 40.
- BOZKURT, Nebi, "Sürgün", *DİA*, Ankara, 2010, c. 38.
- EL-BUHARİ, Ebu Abdullah b. İsmail, *el-Camiu's-Sahih*, İstanbul, 1992, IVIII, c.3.
- CEZİRİ, Abdurrahman, , *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, Çev: Mehmet Keskin, Çağrı Yay., 7. Baskı, 1990.
- CİN, Halil- Akgündüz, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi, Kamu Hukuku*, SÜÜ Yay., 1995 Baskısı, c. 1.
- CANDAN, Rabia Beyza, "1840 Tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu İncelemesi", *AÜHF Dergisi*, sayı: 1, c. 1, 2015 Bildiriler.
- CANBULAT, Mehmet, "Toplumsal Güven Açısından İftira ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi", *Diyanet Avrupa Aylık Dergi*, S. 42, Ankara 2002.
- ÇELİKER, Hüseyin, "İslam Hukuku'nda Devlet Başkanlığı", *OMÜİF Dergisi*, 2008, sayı: 26-27.
- ÇELEN, Mehmet, *İslam Hukukunda Zina ve Recm*, Denge Yay., İstanbul, 2006.
- ÇALIŞKAN, İbrahim, "İslâm Hukukunda Zina Suçu ve Cezası", *AÜİFD*, 1992, sayı: 33.
- DURHAN, İbrahim, "Osmanlı Hukukunun Üzerine Bir Etüt", *AÜEHF Dergisi*, sayı: 1, c. 3.
- DÜNDAR, Recep -Aydın, Mesut, "Eyaleti Niğde Kazasından Kıbrıs'a Göçürülen Aileler", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2012.

- DÖNMEZER, Sulhi, *Ceza Hukuku Özel Kısım*, İstanbul 1975.
- DAŞÇIOĞLU, Kemal, *Osmanlı'da Sürgün (İskan, Suç ve Ceza)* Yeditepe Yay. 1.Baskı Eylül İstanbul 2007.
- "Din ve Hayat" *TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi* S. 2, Yıl 2009.
- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, *Şeyhulislâm Ebussuudi Fetvaları*, İstanbul 1983.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra, *Osmanlı Hukuku*, Arı Sanat Yay., 1.Basım İstanbul 2008.
-*Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, 1. Baskı, İstanbul 2008.
-*Mecelle'nin Küllî Kâideleri*, KTB Yay., 1.Baskı, 2008.
- ECER, A. Vehbi, *İslam Tarihi Dersleri II (Dört Halife Dönemi)*, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri, 1995.
- ESEN, Hüseyin, "Zina", *DİA*, Ankara 2013, c. 44.
- ERSAN, Ersoy, "Türklerde Bir İskân Siyaseti Olarak Derbend Teşkilatı", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 2008, sayı: 47, c. 6.
- ERDOĞAN, Emine, "XVI. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağında Eşkıyalık Faaliyetleri" *Geçmişten Geleceğe Samsun*. Edt. Cevdet Yıkılmaz, Samsun 2006.
- ERBİL, Pervin, *Anadolu Ağlıyordu Niobe*, Sorun Yay., İstanbul 2001.
- ERDÖNMEZ, Celal, "Kıbrıs Tarihi Ders Kitaplarında Osmanlı Devrinde Kıbrıs'a Yapılan Sürgünlerle İlgili Bazı Tespitler", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2007, sy., 15.
- ELDAR, Hasanoviyıl, "Zina (Diğer Dinlerde)", *DİA*, Ankara 2013, c. 44.
- FAHRETTİN RAZİ, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, Akçağ Yay., Ankara.
- GAYRETLİ, Mehmet, "1858 Osmanlı Ceza Kanununun Kaynağı Üzerindeki Tartışmalar ve Bu Kanuna Ait Taslak Metnin Bir Kısımıyla İlgili Değerlendirmeler", *Hukuk, Akademi, Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*, Aralık 2010, sayı: 139.

- GÜL, Muammer, “Mısır Memluklarında Bir Sürgün Sistemi Olan Battallık ve Kudüs”, *Belleten*, Ağustos 2002, c. IXVI, s. 246.
- GÜL, Kemal Vehbi, *Anadolu'nun Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması*, Toker Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 2005.
- GÜMÜŞ, Musa, “Osmanlı Devleti'nde Kanunlaştırma Hareketleri, İdeolojisi ve Kurumları”, *Dergi Park*, 2013, c.2013, sayı: XIV.
- GÜNDÜZ, Tufan (edt.), *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yay., 2.Baskı, Ankara 2012.
- GÜNEŞ, Kadir, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Mektep Yay., İstanbul 2014, s. 841.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, TTK Yay., 5.Baskı, 2014.
-, *Osmanlı Kimliği ve Aşiretler*, Babıali Kültür Yay., 1.Baskı, İstanbul 2010.
- HALİFİ, Nasır Ali Nasır, *ez-Zurufü'l- Müşeddedeve'l-Muhaffefe Fi Ukube-ti't-Ta'zir Fi'l-Fıkhi'l-İslami*, Mısır, 1993.
- İBN TEYMIYE, Ebu'l-Abbas TekıyyüddinAhmed b. Abdülhalim, *es-Siyasetü'ş Şer'ıyye Fi Islahi'r-Raiyye*, Mısır, 1969.
- İBN ABİDİN, Muhammed Emin Ömer b. Abdülaziz, *Reddü'l-Muhtar Ale'd-Dürri'l Muhtar ŞerhuTenviru'l- Ebsar*, İstanbul, tsz, I-V.
- İBN MANZUR, Ebu'l-Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrerem, *Lisanu'l-arab*, Beyrut tsz., c. 1, "ukube maddesi".
- KAYMAZ, Ömer-İMECE, Mehmet, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebir, (Rasûlullah'ın Kutlu Sireti)*, Siyer Yay., İstanbul.
- İNALCIK, Halil, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", *Türkler*, c. 9.
- *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet*, Eren, Yay., İstanbul 2000.
- *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (Çev.:Ruşen SEZER), YKY Yay., 3.Baskı, İstanbul Eylül 2003.

.....Örfi-Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları.

İLGÜREL, Mücteba, "İstimalet", *DİA*, Ankara, 2001, c.3.

....., "Eşkîya" (Osmanlılarda Eşkîyalık Hareketleri), *DİA*, Ankara 1995, c.11.

....., "Celali İsyânları", *DİA*, Ankara 1993, c. 7.

JOHANN Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1453-1575)*, çev: Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yay., İstanbul 2011.

KARAMAN, Hayrettin; ÇAĞRICI, Mustafa; DÖNMEZ, İbrahim Kâfi; GÜMÜŞ, Sadrettin, *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir II*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006.

KARAMAN, Hayrettin, *İslâm Hukuk Tarihi*, 8. Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2011.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, TTK Yayınları, 4.Baskı, c. VI, Ankara 1988.

KÖKSAL, Osman, Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları, *OTAM Dergisi*, 2016, sy: 19.

KÖSE, Osman, *Osmanlı'dan Günümüze Eşkîyalık ve Terör*, Etüt, Yay., Samsun 2009.

KONAN, Belkıs, Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu, *OTAM Dergisi*, 2010, sy: 19.

KARATAŞ, Ali İhsan, "Vani Efendi'nin Hatırlattığı Bir Uygulama: Osmanlı Dönemi Bursa Sürgünleri", *Ulusal Vani Mehmed Efendi Sempozyumu*, Edt: Mehmet Yalar, Celil Kiraz, Bursa 2011.

KOŞUM, Adnan, "Osmanlı Örfi Hukukunun İslâm Hukukundaki Temelleri", *SDÜİFD*, 2004, S. 17.

MUMCU, Ahmet, *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*, Birey Toplum Yay., Ankara 1985.

....., *Osmanlı Hukuku'nda Zulüm Kavramı*, Ankara 1985.

....., *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*, Ankara, 1985.

....., *Osmanlı Devleti'nde Rüşvet*, 2. Baskı, İnkılap Yay., İstanbul 1985.

- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccac, *el-Camiu's-sahih*, İstanbul 1991, I-III.
- ORHON, Cengiz, , *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı*, İstanbul, Eren Yay, İstanbul 1987.
- OKANDAN, Recai, *Umumî Hukuk Tarihi Dersleri*, İstanbul 1951.
- LÜTFİ PAŞA, *Tevarih-i Al-i Osman*, (Yay: Kayhan Atik), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001.
- MENEKŞE, Ömer, Osmanlıda Zina Cezası Olarak Recm, *Marife*, yıl: 3, sayı: 2, güz 2003.
- *Osmanlı Devletinde Hırsızlık Suçu ve Cezası*, Doktora Tezi, İstanbul, 1998.
- EL-MAVSİLİ, İmam-ı Azam'ın İçtihat ve Görüşleri, çev: Celal, Yeniçeri, Şamil Yay., 1.Baskı Mart 2011.
- ÖZEL, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, Ankara, 1990.
- ÖZBİLGİN, Erol, *Osmanlı Hukuku'nun Yapısı*, Güryay Yay., İstanbul, 1985.
-, *99 Soruda Osmanlı*, İz Yayıncılık, 3.Baskı, İstanbul, 2013.
- ÖZTÜRK, Mustafa, *XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları*, Belleten, c. LVI, s. 211, Ankara 1991.
- PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*, İstanbul 1993.
- ES-SABUNİ, Muhammed Ali, *Safvetü'T-Tefasir*, Terc: Sadrettin GÜMÜŞ-Nedim YILMAZ, Ensar Yay., 5. Basım, Haziran 2014.
- SERTOĞLU, Mithat, *Osmalı Lugatı*, Enderun Yay. İstanbul 1986.
- SARIÇAM, İbrahim, *Hz. Muhammed'in Evrensel Mesajı*, DİB, Yay. Ankara, 2007.
- SARIÇAM, İbrahim, Erşahin, Seyfettin, İslam Medeniyeti Tarihi, TDY, Yay, 2.Baskı, Mart 2012.

- SIRMA, İhsan Süreyya, “Yemen Kıtasında Osmanlı Devleti'ne ve Diğer Devletlere Karşı İsyân Eden Aşiretlere Dair Bir Vesika”, *Atatürk Üniversitesi İslami Araştırmalar Dergisi*, S. 2, Ankara 1977.
- SAVAŞ, Abdurrahman, “Hitit, Roma, İslam ve Yahudi Hukukları Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.18, 2011.
- SUBHİ MAHMASANİ, “İslam Hukuku'nun Tedvini”, (trc.: İ. Kafi Dönmez), *MÜİFD*, 1985, sy.3.
- ŞENTOP, Mustafa, “Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma Faaliyetleri Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 3., Sayı 5., İstanbul 2005.
- ŞENTOP, Mustafa, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku*, Yayıncılık Matbaası, 1.Baskı, İstanbul, 2004.
- ŞAFAK, Ali, “Bağy”, *DİA*, Ankara 1991,c. 4.
- ŞABAN, Zekiyyüddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, Terc: İbrahim Kafi Dönmez, TDY Yay., 18.Baskı, Ankara, Eylül 2013.
- EŞ-ŞÂFÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Beyrut, 1393, I-IV, c.4.
- TÜRÇAN, Talip, *Sürgün Maddesi*, DİB Yay, Ankara 2010.
- TOSUN, Mebrure - Yalvaç, Kadriye, *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi Şaduga Fermanı*, TTK Yay., Ankara 1975.
- TURAN, Osman, , *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi II*, 13.Baskı, Boğaziçi Yay., İstanbul 2000.
- TÜRKÖNE, Mümtazer, “Osmanlılar'da İslahat ve Teceddüd”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, İz Yay., İstanbul, 1996. c. 6,
- TÜRÇAN, Talip, (edt.), *İslam Hukuku El Kitabı*, Grafiker Yay., 1. Baskı, Ankara 2012.
- TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed b.İsa b. Serve, *es-Sünen*, İstanbul, 1992, I-IV, c. 4.
- UDEH, Abdülkadir, , *Mukayeseli İslâm Hukuku ve Beşerî Hukuk II*, Çev. ALİ Şafak, Rehber Yay. Ankara.

- UDEH, Abdulkadir, *İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk*, Terc: Akif NURİ, İhya Yay., 1978.
- UYŞAL, Osman, "XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Güvenlik ve Asayişin Temini Açısından Kefalet Sistemi", *T.C. Balıkesir Üniversitesi F.E.F. Karesi Tarih Kulübü Bülteni*, 2007/1. s.3.
- URİEL, Heyd, *Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine Makaleler*, Terc: Ferhat Koca, Ankara Okulu Yay., Ankara 2002.
- Yavuz Sultan Selim Kanunnamesi*, çev: Hadiye TUNCER, Tarım Orman Köyişleri Bakanlığı Yayın No: 18, Ankara IV, S. I, 1947, 1987.
- ÜÇOK, Coşkun, "Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler III," *AHFD*, C. IV, sy. 1, 1947.
- YAZIR, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kuran Dili: Yeni Mealli Türkçe Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul 1936.
- YAĞCI, Zübeyde, "Osmanlı Taşrasında Kadına Yönelik Cinsel Suçlarda Adalet Arama Geleneği", *Kadın 2000*, Aralık 2005, C.6.
- YALÇIN, Alemdar, "Duraklama ve Gerileme Döneminde Güney ve Doğu Anadolu'da Ocaklar-Aşiretler I". *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2005, c. 3 Sy. 5.
- YÜCEL, Yaşar, - PUHALA, Selami, *I. Selim Kanunnameleri (1512-1520)*, TTK Yay., Ankara 1995.
- YİĞİT, İsmail, "Osman", *DİA*, 2007, Ankara, c. 33.
- ZUHAYLİ, Vehbe, *El-Veciz Fi Usulu'l-Fıkh*, Beyrut, 1990.
- ZEYDAN, Abdülkerim, *İslam Hukukuna Giriş*, Terc: Ali ŞAFAK, Kayıhan Yay., İstanbul 2015.

1.Arşiv Belgeleri

Cevdet Tasnifi

Zaptiye: nr. 202 ,414, 3633, 3549, 2180, 4495, 4015, 4092, 1519, , 528, 4495, 3374, 4015, 1391, 4092, 1519, 1478, 528, 4495, 4015, 1391, 4092, 3374, 4015, 1391, 4495, 1391, 4015, 3374, 4015,

Dahiliye: nr. 3674, 2409, , 257, 3344, 11385, 11379. 10092, 9477, 257, 3344, 11385, 2409, 247, 12282, 3295, 1563, 11379, 9477, 3344, 2409, 11385, 247, 9477, 1563, 247, 2409, 3295

Adliye: nr. 6247,

Hatt-ı Humayun Tasnifi (HH.)

nr: 12410, 9439, 16151, 209.

Mühimme Defterleri (MD.)

Yayımlanmamış Olanlar: 207.

2.Seriye Sicilleri

nr. 55, 235.

BOA İ.DUİT: 79/10, 206.madde ile zeyli makamına ai